

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

TÜRK TOPLUMUNDA DİN GÖREVLİSİNE BAKIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükrü YILDIZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sinan YILMAZ

KARABÜK-2015

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

TÜRK TOPLUMUNDA DİN GÖREVLİSİNE BAKIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şükrü YILDIZ

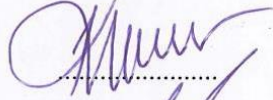

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sinan YILMAZ

KARABÜK-2015

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Şükrü YILDIZ'a ait "Türk Toplumunda Din Görevlisine Bakış" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından *Sosyoloji* Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Yrd. Doç. Dr. Serhat KÜÇÜK	
Danışman Üye	: Yrd. Doç. Dr. Sinan YILMAZ	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sinan ZAVALSIZ	

Tez Sınavı Tarihi : 31.08.2015

**KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

31/08/2015

Şükrü YILDIZ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamızın ortaya çıkmasında önemli katkıları olan danışman hocam ve bölüm başkanımız Yrd. Doç. Dr. Sinan YILMAZ ve eski bölüm başkanımız Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER başta olmak üzere, eğitim süresince bizlere ders veren ve kendilerinden istifade ettiğimiz Doç. Dr. Ömer Say, Yrd. Doç. Dr. Adem Sağır, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Yenen, Yrd. Doç. Dr. Yusuf Sinan Zavalı, Öğr. Gör. Faruk KARARASLAN ve Öğr. Gör. Kadir ŞAHİN hocalarımıza; ayrıca Sakarya Üniversitesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Sami Őener, Prof. Dr. Musa Taődelen ve Yrd. Doç. Dr. Sevim Atila Demir'e teşekkürlerimi arz ediyorum.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU	ii
DOĞRULUK BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU ve AMACI.....	2
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ ve KAYNAKLARI	3
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
1. KAVRAMLAR.....	5
1.1. Din.....	5
1.2. Din Görevlisi.....	6
1.3. Din Hizmeti / Cami Hizmeti	8
1.4. Din Eğitimi.....	9
1.5. Dini Terbiye	10
1.6. Tebliğ ve İrşad.....	11
2. TARİHİ SÜREÇTE KURUMSAL DİNİ YAPI ve DİN GÖREVLİLERİ.....	12
2.1. İslam Öncesi Türkler Dönemi.....	13
2.2. Hz. Peygamber (SAV) Dönemi	14
2.3. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi	16
2.4. Emeviler Dönemi	18
2.5. Abbasiler Dönemi	19
2.6. Selçuklular Dönemi	20

2.7. Osmanlılar Dönemi.....	21
3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KURUMSAL DİNİ YAPI ve DİN GÖREVLİLERİ.....	23
3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluşu	23
3.2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mevcut Teşkilat Yapısı ve Görevleri	25
3.3. Din Görevlileri İstatistik Bilgileri.....	26
4. GÜNÜMÜZDE DİN HİZMETİ SUNAN GÖREVLİLER	28
4.1. Müftü	28
4.2. Vâiz.....	29
4.3. Murakıp.....	31
4.4. Kur'an Kursu Öğreticisi.....	32
4.5. İmam-Hatip.....	33
4.6. Müezzin-Kayyım	35
4.7. Diğer Sınıflar	37
5. DİN GÖREVLİSİNİN EĞİTİM GÖRDÜĞÜ KURUMLAR	37
5.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Kurumlar ve Eğitim Programları	38
5.1.1. Kur'an Kursları	38
5.1.2. Eğitim Merkezleri	41
5.1.3. Dini Yüksek İhtisas Merkezleri	42
5.1.4. Hizmet İçi Eğitim Kursları	43
5.1.5. Hizmetiçi Eğitim Seminerleri	44
5.2. Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Kurumlar.....	44
5.2.1. İmam-Hatip Mektepleri, İmam-Hatip Kursları, İmam-Hatip Okulları, İmam-Hatip Liseleri ve İmam-Hatip Ortaokulları.....	44
5.2.2. İlahiyat Meslek Yüksekokulları.....	47
5.2.3. İlahiyat Fakülteleri.....	48

5.2.4. Uzaktan Öğretim.....	49
İKİNCİ BÖLÜM.....	52
TÜRK TOPLUMUNDA DİN GÖREVLİSİNE BAKIŞ	52
1. DİN GÖREVLİSİNE SUNDUĞU HİZMETLER AÇISINDAN BAKIŞ.....	52
1.1. Cami Merkezli Din Hizmetleri.....	52
1.2. Sosyo-Kültürel İçerikli Din Hizmetleri	57
2. DİN GÖREVLİSİNE YETERLİKLERİ AÇISINDAN BAKIŞ	64
3. DİN GÖREVLİSİNE VASIFLAR AÇISINDAN BAKIŞ	73
3.1. Din Görevlisine Misyonu Açısından Bakış.....	74
3.2. Din Görevlisine Sahip Olabileceği “Olumlu Vasıflar” Çerçevesinde Bakış 75	
3.3. Din Görevlisine Sahip Olabileceği “Olumsuz Vasıflar” Çerçevesinde Bakış 78	
4. DİN GÖREVLİSİNE BAKIŞ KONULU ARAŞTIRMALAR	79
4.1. Din Görevlisi Üzerine Yapılan Kurum İçi Çalışmalar	80
4.2. Din Görevlisi Üzerine Yapılan Kurum Dışı Çalışmalar	86
5. DİN GÖREVLİLERİNE YAŞADIKLARI PROBLEMLER AÇISINDAN BAKIŞ	94
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	107
ÖZET	114
ABSTRACT.....	115
ÖZGEÇMİŞ	116

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.md.	: Adı Geçen Madde
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AÖF	: Açık Öğretim Fakültesi
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
AS	: Aleyhisselam
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DHBT	: Din Hizmetleri Alan Bilgisi Testi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİR	: Diyanet İşleri Reisliği
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DMK	: Devlet Memurları Kanunu
İHL	: İmam-Hatip Lisesi
İHO	: İmam-Hatip Ortaokulu
İLİTAM	: İlahiyat Lisans Tamamlama
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı
MBSTS	: Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖSYM	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SAV	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
YGS	: Yükseköğretime Geçiş Sınavı
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre DİB Personel Sayısı.....	26
Tablo 2: Öğrenim Durumlarına Göre DİB Personel Sayısı.....	26
Tablo 3: DİB Genel İdare Hizmetleri Personel Sayısı.....	27
Tablo 4: DİB Din Hizmetleri Personel Sayısı.....	27

GİRİŞ

Din, bir takım inanç, ibadet, ahlak ve törenlerle kendini gösteren, kişiye özel olduğu kadar yansımaları itibariyle de toplumun vazgeçilmez olgularından bir tanesidir. İnsanlık tarihinde kutsalla irtibattan kaçınan ferdi çabalar olmuşsa da makro planda dinsiz bir topluma rastlanmamıştır.

Doğuştan/fitri olarak gerçeğe yönelme yetisine sahip olan insan, kendi iç dünyasına yönelik bir takım çıkarımlarla mutmain olmak istemekte; dinler de farklı önceliği bulunan insanları değerler bağlamında birleştirerek bir yaşam tarzı sunmaktadır.

Dinler, bir yandan kendi dogmaları çerçevesinde belli kurallar ve ritüellerle müntesiplerini bir arada tutup ‘cemaat’ konumuna getirirken bir yandan da -onlara yönelik bir hizmet sahası ve bu sahanın görevlileriyle birlikte-kurumsallaşmayı/teşkilatlanmayı da zorunlu kılmıştır. Ülkemizde de din hizmetlerini belli bir disiplin altında götürebilmek için geçmişten gelen uygulamalar ve köklü birikimler neticesinde -yakın bir geçmişte- Diyanet İşleri Başkanlığı ihdas edilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere”, üstelik devlet hiyerarşisinde Başbakanlık gibi önemli bir makama bağlı olması, bu teşkilatın sunduğu hizmetlerin önemi yanında kurum olarak üst düzeyden takip edilme arzusunun da olduğunu göstermektedir.

Din görevlisi denildiğinde, daha çok hizmet mahallinin “cami” olmasından hareketle burada görev yapan imam-hatip ve müezzin-kayyımlar akla gelmektedir. Halkla direk temas halinde bu görevliler, hayat boyu öğrenmenin önemle üzerinde durulduğu günümüzde yaş, cinsiyet, kültür vb. bakımdan farklı yapıdaki bir kitleye yaygın din eğitimi vermeye çalışmaktadır.

Din görevlileri, dini bir temsilci olarak insanların hem dünya hem de ahiretini mamur etmesi beklenen; gün geçtikçe çeşitlenen ve her biri ayrı uzmanlık isteyen görev çeşitliliği ve neredeyse günün tamamına yayılan mesaisi ile takdir-tenkit arasında resmi bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz de bu çalışmamızda içerisinde yaşadığımız toplumun din görevlisine bakış açısını çeşitli yönleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

ARAŞTIRMANIN KONUSU ve AMACI

Diyanet İşleri Başkanlığı, bugün sayıları yüzbini aşkın personel ile topluma din hizmeti sunmaktadır. Sunulan hizmet ise, görevlinin yetkinliği başta olmak üzere karşı tarafta/halkta çeşitli değişkenlere göre farklı düzeyde algılanmaktadır. İşte halkın bakışı diye nitelendirdiğimiz bu geri dönüşümü tespit edebilmek amacıyla çeşitli makaleler kaleme alınmış, araştırmalar ve tezler yapılmıştır. Bu itibarla “Türk toplumunun din görevlisine bakışı nasıldır?” sorusu araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

“Türk Toplumunda Din Görevlisine Bakış” denildiğinde, bir takım değişkenlere (cinsiyet, yaş, meslek, dünya görüşü, hayat tecrübesi, kültür, psikolojik durum vs.) göre, din görevlisinin sunduğu hizmetlerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen kimselerin hizmeti sunan din görevlisini algılaması, idrak etmesi ve kanaati anlaşılmaktadır. Araştırmamızın amacı da bu bakış açısını ortaya koymaktır.

Yapılan araştırmalara bakıldığı zaman, bunların din görevliliği gibi farklı yönlerden ele alınmayı gerektiren bir konuyu belli yönleriyle ele aldıkları görülmektedir. Bizim bu çalışmamızda ise mümkün olduğunca bütüncül/kuşatıcı bir yaklaşım ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, bu çalışmada öncelikle din görevlisiyle alakalı kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra kurumsal dini yapı ve din görevlilerinin tarihsel süreçteki durumları ortaya konulmuş ve nihayet (günümüzdeki statüsünün içerisinde oluşmaya başladığı) Cumhuriyet dönemine değinilmiş ve din hizmeti sunan görevliler zikredilmiştir. Öneme binaen din görevlisi yetiştiren kurumlar da incelenmiştir.

Din görevlisine bakışı netleştiren hususlar ise daha çok ikinci bölümde ele alınmıştır. Bunlar din görevlisi üzerine yapılan kurum içi ve kurum dışı çalışmalar,

camii merkezli sunulan din hizmetleri ile dini yönü bulunan sosyo-kültürel hizmetler, din görevlisine sahip olduğu olumlu ve olumsuz vasıflar çerçevesinde bakış ve son olarak da karşılaşılan problemler dile getirilerek din görevlisine genel bir bakış sergilenmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ ve KAYNAKLARI

Türk toplumunda din görevlisine bakışı inceleyen bu çalışmada temel olarak dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca verilerin toplanmasında katılımcı gözlem tekniğinden de yararlanılmıştır.

Bu çerçevede;

- Öncelikle din görevlisi üzerine yapılan çalışmalar (tez, kitap, makale, madde çalışmaları...) genel olarak incelenmiş ve konuya yaklaşım tarzları tespit edilmeye çalışılmıştır.
- “Kavram” açıklamalarında İlahiyat ve Sosyoloji alanındaki sözlük, ansiklopedi ve kuram muhteviyatlı kitaplardan istifade edilirken; tarihi sürecin ele alındığı bölümlerde ise çeşitli İslam Tarihi ve Siyer kaynaklarına müracaat edilmiştir.
- DİB çerçevesinde zikredilen bilgiler ise Başkanlık web sayfasında yer alan mevzuat (kanun, yönetmelik, yönerge...) ve istatistikler başta olmak üzere, isimlerini belirttiğimiz diğer çalışmalara müracaat edilerek temin edilmiştir.
- Başkanlıkça hazırlanan “Stratejik Plan (2012-2016)” ve “Personel Yeterlikleri” dokümanları özellikle toplumsal bakışı ortaya koymada kurum dışı yapılan çalışmalarla mukayese imkanı sağlamıştır.
- Din görevlisi üzerine hazırlanan yüksek lisans ve doktora çalışmaları incelenerek din görevlisine bakıştaki benzer ve farklı yönler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bütün bunlara ilave olarak, kurumda din hizmeti sunan bir personel/bir din görevlisi olarak şahsi gözlemlerimiz de çalışmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Bu araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

- Din görevlileri, kanunda kendilerine verilen görevler dışında dinle ilgili farklı hizmetleri de yerine getirmektedir.
- Toplumun farklı kesimlerinde din görevliliği farklı Őekillerde algılanmaktadır.
- Toplumun farklı kesimleri din görevlisinden farklı davranış örutüleri beklemektedir.
- Din görevlisinin, yaşam, söylem ve eylemleri toplum tarafından sürekli gözlem altında tutulmakta ve gözlemi yapan toplum grubunun normlarına uygun olmayanlar eleŐtirilmektedir.
- Din görevlisinin yaptığı görevin bir memuriyet olması dışında ilahi bir niteliği olduğu kabul edilmekte ve din adamının bu niteliklere haiz olması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMLAR

Türk toplumunun din görevlisine bakışının incelendiği bu çalışmada öncelikle “din görevlisi” ile bağlantılı olan kavramlar incelenecektir. “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı”¹ olarak tanımlanan kavramlar, çalışmanın sağlam bir zeminde ele alınmasına imkan vermektedir. Bu itibarla din, din görevlisi, din hizmeti/cami hizmeti, dini terbiye, din eğitimi, tebliğ ve irşad kavramları, üzerinde öncelikle durulan kavramlar olacaktır.

1.1. Din

Din, Arapça kökenli bir kelime olarak sözlükte “örf ve adet, ceza ve karşılık, itaat, hesap, boyun eğme...” gibi anlamlara gelmektedir. Farklı dillerde “din” karşılığı kullanılan (religion, dharma, dhamma gibi) kelimelerin ortak noktalarının da “yol, inanç, adet, kulluk” olduğu görülmektedir. Kur’an perspektifinden bakıldığında da din, hem ulûhiyeti hem de ubudiyeti ifade etmekte; Allah’a nispetle “hâkim olma, itaat altına alma, hesaba çekme, ceza-mükâfat verme”, kula nispetle de “boyun eğme, aczini anlama, teslim olma, ibadet etme”yi işaret etmektedir.²

Batılı akademisyenler genellikle dini, özsel ve işlevsel olmak üzere iki kategoride tanımlama ya da açıklama eğilimindedirler. Özsel tanımlama dinin “ne olduğu” üzerine yoğunlaşırken, işlevsel tanımlama onun “ne işe yaradığı”nı tasvir eder. Her iki anlayışı birleştirme çabası içinde olan politetik anlayış, bir kriter ortaya koyarak neyin dinî olup olmadığına karar verir.³ Dinin “akıl sahibi insanları kendi

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KAVRAM (23.04.2014).

² Ömer Faruk Harman, “Din ve Mahiyeti”, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, İSAM, İstanbul, 1998, Cilt: 1, s.1-3.

Abdurrahman Kurt, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, ss. 73-93.

tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi kanun” tanımı ise İslam âlimlerine aittir.⁴

Yapılan bütün din tanımlarının kapsayıcı olmaktan ziyade dinin belli bir yönünü ortaya koyan sınırlı ifadeler olduğu görülmektedir.⁵

Din, tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarında daima kendisiyle karşılaşılan evrensel bir olgu olarak insanı hem içten hem dıştan kuşatan, onun düşünce ve davranışlarında kendini gösteren bir disiplin olmuştur. Zaten insanlar tarih boyunca kendisinin insanüstü bağları bulunduğunu ve ihtiyaçları için onu aşan bir yüce kudrete yönelmesi gerektiğini düşünmüştür.⁶

Ayrıca bir yaşam biçimi, hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünü olarak da insan gerçek varlığının farkına dinle varmış, kendisi ve çevresi hakkında derli-toplu bir açıklamayı da ancak onda bulabilmiştir.⁷ Yine din kavramıyla irtibatlı olduğu için belirtmek gerekir ki, “kültür” de dinî bir öz taşımakta; insanın sosyal ve kültürel kimliğinin oluşmasında dinle birlikte etkili olmaktadır.⁸

Özet olarak din, evrendeki düzeni ve hayatı ancak bir yaratıcının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı kurtuluşa davet etmektedir.⁹

1.2. Din Görevlisi

Din görevlisi, toplumu din konusunda aydınlatmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan personele verilen genel bir isim olup resmiyette bu şekilde bir unvan yoktur.

Din görevlisi kavramıyla her ne kadar cami görevlileri olan imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar, Kur’an öğretimi yapan Kur’an Kursu öğretmenleri, idari konumda bulunan müftüler ve yardımcıları ile vaaz/sohbet yoluyla bilgilendirme faaliyetinde bulunan vaizler kastedilse de bütün teşkilat personeli bir şekilde “din görevlisi”

⁴ Ö. F. Harman, 1998, s. 4.

⁵ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, Ankara, 2007, s. 20.

⁶ Günay Tümer, “din” md. DİA, Cilt: 9, s. 317.

⁷ Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, Açılım Kitap, İstanbul, 2011, s.117.

⁸ Suat Cebeci, “Mili Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi”, *Akademik İncelemeler*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2008.

⁹ Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 95.

kavramıyla irtibatlı olmaktadır.¹⁰ İ. Karagöz bunlara Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerini de etmektedir.¹¹

Nasıl ki kurum olarak Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bahsedilirken öncelikle "eğitimciler" akla geliyorsa, Diyanet İşleri Başkanlığı denildiği zaman da "din görevlisi" gelmektedir.¹²

Din, toplumu iyileştirme faaliyeti güder ve bunu Kur'an'ın da istediği şekilde özel bir hizmet grubu eliyle yapar.¹³ "Günümüz şartlarında bu hizmet grubu 'din görevlileri'nde ifadesini bulmaktadır. Bu hizmet erlerini istihdam eden Diyanet İşleri Başkanlığı, din hizmetlerini aynı anlayış çerçevesinde, kanunla belirlenen esaslar dahilinde ibadet yerlerini/camileri yönetmek ve halkı din konusunda aydınlatmak gibi iki temel görev üzerinden yürütmektedir... Din hizmetinin halka ulaşan ucunda yer alan bu unsurlar bir bakıma Başkanlığın temel var oluş sebebidir diyebiliriz."¹⁴

DİB bünyesinde istihdam edilen din görevlilerinde, 657 sayılı DMK'nda belirtilen genel şartları taşımalarının yanı sıra ilgili yönetmelikte geçtiği gibi "İtikat, ibadet, tavır ve hareketlerinin İslam törelerine uygunluğunun çevresinde bilinir olduğu"¹⁵ şeklinde ortak nitelik de aranmaktadır.

DMK'nda¹⁶ din görevlileri için "Din hizmetleri sınıfı, özel kanunlara göre çeşitli derecelerde eğitim görmüş ve dinî görev yapan memurları kapsar" denilmektedir. "Din görevlisi" tabiri 1960'lı yıllardan sonra kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷ Daha gerilere gidildiğinde "Hademe-i Hayrat" tabiriyle, camide görev yapan ve halkı dini

¹⁰ Mehmet Bulut, "Din Görevlisi Yetiştirme Sorunu ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na Eleman Yetiştiren Kurumlar Olarak İmam-Hatip Okulları", *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yay., Ankara, 2003, s. 543; Mustafa Çağrı, "Din Görevlileri: Toplumdaki Yeri, Görevi ve Eğitimi", *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, İstanbul, 2009, s. 241.

¹¹ İsmail KARAGÖZ "Cami ve Din Görevlileri", *Diyanet Dergisi*, Sayı:178, 2005, s. 30.

¹² Mehmet Bulut, "Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 41, Sayı: 3, 2005, s. 58.

¹³ Tevbe, 9/122: "(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."

¹⁴ Halil Altuntaş, "Sosyal Açılımlı Din Hizmeti", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 214, 2008.

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği ve Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, ayrıca (bkz.) Mevlüt KAYA ve Bayramali NAZIROĞLU, "Din Görevlilerinin Mesleki Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Sayı: 26-27, s. 26.

¹⁶ Madde: 36/6.

¹⁷ M. Bulut, 2005, ss. 56-57.

yönlere aydınlatan imamlarla birlikte camiyle alakalı diğer hizmetleri yürütenler kastedilmiş ve özetle hayra hizmet edenlerin genel ismi olmuştur.¹⁸

“Din adamı” kavramı ise din görevlisine göre daha kapsamlı olmakta ve bir şekilde kurumsallaşmış bütün dinlerde dini görevleri yerine getiren kişiler için kullanılmaktadır.

1.3. Din Hizmeti / Cami Hizmeti

Arapça kökenli olan “hizmet” kelimesi sözlükte, “Birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma, görev, iş, bakım, özen, ihtimam”¹⁹ gibi anlamlara gelmektedir.

Sosyal bilimler açısından bir tanımı yapmak gerekirse; “İhtiyaçların giderilmesine ve yaşamın kolaylaştırılmasına yönelik insanlar tarafından üretilen yahut organize edilen ...”²⁰ faaliyetler hizmet olarak adlandırılmaktadır.

“Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü”²¹ anlamına gelen “kamu” kelimesiyle birlikte kullanıldığında ortaya çıkan “kamu hizmeti” kavramı, konumuz bağlamında “din hizmeti” ve “cami hizmeti”ni kapsamaktadır. Neticede din görevlilerince sunulan din/cami hizmeti bir kamu hizmeti niteliğindedir.

Cami, din hizmetinin sunulduğu bir alan (hatta alanlardan biri) olarak görüldüğünde burada sunulan hizmet, cami hizmeti; bu hizmeti sunanlar da cami görevlisi olarak anılsa da din hizmeti ile cami hizmetini birebir eşdeğer görmek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü din hayatın bütününe renk veren bir olgudur ve sadece cami kapsamında bir takım ritüellere hasredilemez. Diğer bir ifadeyle din hizmeti cami hizmetini kapsar ve kuşatıcıdır.

Cami hizmeti özellikle imam ve müezzin nezaretinde beş vakit namaz, Cuma ve bayram namazları ile teravih namazı ve cenaze namazının kıldırılması, hutbe okunması, vaaz edilmesi, cami dersleri yapılması ve yaz döneminde Kur’an Kursu düzenlenmesi, sair zamanlarda da Kur’an öğretimi yapılmasını kapsamaktadır.

¹⁸ İzzet Er "Hademe-i Hayrattan Din Görevliliğine", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 202, Ekim-2007, s. 5

¹⁹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*.

²⁰ Komisyon, “Ortaöğretim Ekonomi Ders Kitabı” MEB Yayınları, Ankara, 2014, s. 10.

²¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*.

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın kabul edilen son teşkilat kanunu²² ile kurulan “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü” bünyesinde (Daire Başkanlığı düzeyinde) dört ana konuda din hizmeti organizesi hedeflenmiştir. Şöyle ki;

- İrşat hizmetleri kapsamında; hutbe hizmetleri, ihtida işlemleri ve vaaz hizmetleri,
- Cami hizmetleri kapsamında; ibadet yerlerinin yönetimi ve ibadet hizmetlerinin yürütülmesi ile ilgili hizmetler,
- Aile ve dini rehberlik hizmetleri kapsamında; toplumun temelini oluşturan aile kurumunun sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirebilmesi için aileye ve aile bireylerine yönelik çalışmalar,
- Sosyal ve kültürel içerikli din hizmetleri kapsamında da; vatandaşlara cami dışında manevi ve sosyal destek hizmetleri sunulmaktadır.

1.4. Din Eğitimi

Din Eğitimi, “din” ve “eğitim” kavramlarından oluşmaktadır. “Din” insanın kutsalla ilişkisi, mutlak varlığa yönelişi ve O'nun tarafından kuşatılışdır.²³ Birçok tanımı yapılan “eğitim” ise, “genel anlamda bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme oluşturma sürecidir”. Öyle ki bu süreçle insanların amaçları, bilgileri, davranışları, tutumları ve ahlak ölçüleri değişir.²⁴

İlahiyatın mı yoksa eğitim bilimlerinin mi bir alt disiplini olduğu tartışılan din eğitiminin herkesçe kabul edilen bir tanımını vermek mümkün değildir. C. Tosun din eğitimini; “bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecini, geçmişi, bugünü ve geleceği ile bilimsel metotları kullanarak betimlemeye, açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışan bilimsel disiplin”, K. Yavuz ise “objektif ve sistematik bir biçimde dini terbiye olaylarını araştıran, anlamaya, araştırmaya ve değerlendirmelerden sentezlere ulaşmaya çalışan bir ilim” olarak tarif eder.²⁵

²² 01.07.2010 tarih ve 6002 sayılı kanun.

²³ Recai Doğan, Nurullah Altaş, Remziye Yılmaz, *Din Bilimleri I*, Ankuzem, Ankara, 2005, ss. 143-144.

²⁴ Özcan Demirel ve Zeki Kaya, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara, 2012, ss. 5-6.

²⁵ Recep Kaymakcan, *Din Eğitimi I (Ders Notu)*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2008, ss. 4-5.

Eğitimin örgün kısmını dışarıda tutarak din görevlisinin sunduğu hizmet bağlamında ele aldığımızda camiler ve Kur'an Kursları'nda yapılan bilgilendirme faaliyeti yaygın din eğitimi olmaktadır. Yaygın din eğitimi faaliyeti ilk insanla başladığı gibi İslam dini de başlangıçta yaygın din eğitimi ile müntesiplerini bilgilendirmiştir.

Yaygın din eğitiminin çerçevesini netleştirmek gerekirse; “yetişkinlere ve okul dışındakilere, örgün eğitim dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara, resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca, (her yaştan din eğitimi ihtiyacı duyanların ve özellikle de) yetişkinlerin dini bilgilerini artırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı, amaçlı”²⁶ bir eğitimidir. Bu eğitimi sunanlar da başta İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım olmak üzere din hizmeti sınıfında yer alan diğer personeldir.

1.5. Dini Terbiye

Terbiye “yetiştirme, kabiliyetlerini geliştirme, eğitim; bilgi, saygı ve edep öğretme; iyi ahlak, nezâket, görgü, alıştırma, talim...” gibi manalar için kullanılır. Pedagog ve eğitimcilere de mürebbi (terbiyeci) denilmektedir.²⁷

Terbiye ile aynı kökten gelen "Rabb" “varlıkları yaratan, tüm ihtiyaçlarını karşılayarak onları kademe kademe geliştirip olgunluğa ulaştıran Allah”²⁸ demektir.

Bütün peygamberler insanları eğitmek, terbiye etmek için gönderilmişlerdir: Hassaten ayet-i kerimede "Nitekim kendi içinizden, size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitap ve hikmeti ve size bilmediklerinizi öğreten bir resul gönderdik"²⁹ buyurulmaktadır.

“Hiçbir anne baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.”³⁰ hadis-i şerifinde de terbiyenin dindeki önemine değinilmektedir.

²⁶ R. Doğan, N. Altaş, R. Yılmaz, 2005, s. 228.

²⁷ Nureddin Turgay, “Terbiye” md., *İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000, Cilt: 8, s. 5.8

²⁸ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, “Fatiha Suresi”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2005.

²⁹ Bakara, 2/151.

³⁰ Tirmizî, Birr ve Sıla, 33.

Y. El-Kardavi, fitratın bir gereği olarak gördüğü terbiyeyi; “yaratılıştan gelen yetenek ve kabiliyetleri geliştirmek, adım adım terbiyeye konu olan şeyi ulaşabileceği en son -kemal- sınırına yükseltmek” olarak görür ve vahyin, insanın gelişimi ve kemali için ortaya koyduğu prensiplerin, İslâmî terbiyenin tanım, hedef ve araçları olduğunu belirtir.³¹

“İslâm dini, insan terbiyesine son derece önem vermiştir. Kur'an ve sünnet ölçüleri içinde terbiye edilen, ona göre hareket eden insan, meleklerden daha üstün olan bir makama yükselmiş kabul edilir. İslâm terbiyesinden mahrum olan, nefesine, şehvi duygularına ve maddi menfaatine göre hareket edenler de, hayvanlardan daha aşağı olan bir dereceye düşmüş olurlar. Onun için ilk peygamber Âdem (AS)'dan son peygamber Hz. Muhammed (SAV)'e kadar, bütün peygamberlerin ana gayesi, insanları tevhid inancı ile terbiye etmektir....”³²

Günümüzde toplumu dini yönden aydınlatma görevinin resmen kendisine verildiği³³ bir teşkilatın personeli olarak din görevlilerinin görev kapsamı da netice itibariyle “terbiye” olmaktadır.

1.6. Tebliğ ve İrşad

Din görevlisiyle yakın irtibatı bulunan kavramlardan birisi olarak tebliğ; “taşımak, götürmek, ulaştırmak, bildirmek, eriştirmek” sözlük anlamı ve “Peygamberlerin vahiy yoluyla Allah'tan gelen ilahi hükümlerin hiçbirini gizlemeden eksiltmeden ve herhangi bir ilavede bulunmadan insanlara bildirmesi”³⁴ istilahında kullanılan bir sözcüktür.

Tebliğ, İslam'ın emir ve yasaklarını, helal ve haramlarını, hüküm ve tavsiyelerini insanlara duyurmak için yapılır.³⁵

Kur'an'da; “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.”³⁶ “Rasüle düşen görev ancak duyurmaktır.”³⁷ buyrulmaktadır. En büyük mübellîğ olan Hz.

³¹ Yusuf El Kardavi, *Sosyal Hayatta İslami Terbiye*, İstanbul, 2002, İlke Yayıncılık (Arka Kapak Yazısı).

³² N. Turgay, İstanbul, s. 58..

³³ 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun.

³⁴ Fikret Karaman, “Tebliğ md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 639.

³⁵ İsmail Karagöz, *Kürsüden Öğütler*, DİB, Ankara, 2007, s. 20.

³⁶ Maide, 5/67.

Peygamber (SAV)'den sonra gelen mü'minler de tebliğ göreviyle mükellef kılınmışlardır.³⁸

İrşad ise “rüşd” kökünden gelen bir kavram olarak “doğru yolu göstermek” demektir. Buradaki “yol” maddi olmaktan ziyade akli-manevi bir alana matuftur. Dolayısıyla irşad, hidayet ile eş anlamlı kullanılmakta; hidayet Allah’a, irşad ise kula nispet edilebilmektedir. Allah’ın kulunun fiilini kendi rızasına uygun şekilde yaratması olarak tanımlanan “tevfik” de irşada yakın bir kavramdır. Ancak irşad hem mü'min hem kafire yönelik olduğu halde tevfik sadece mü'minler için söz konusu olmaktadır. İrşada yakınlığı bulunan “davet” kavramı da “İnsanları İslam dinini benimsemeye ve Müslümanları dini görevlerini yerine getirmeye çağırma” anlamı taşımaktadır. Bahsi geçen bu kavramların hem Kur’an’da hem de hadislerde değişik türleri bulunmaktadır.³⁹

Tebliğ ve irşad faaliyetinde bulunan kimsenin iyi niyetli ve samimi olması, yaptığı işi hikmetle ve güzel öğütle yapması etkisi açısından zaruridir.⁴⁰

“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten menedersiniz ve Allah’a inanırsınız”⁴¹ mealindeki benzer ayetlerde mü'minlerin bu konulara yoğunlaşması emredilmektedir.

Görüldüğü üzere din görevlilerinin hem cami içinde hem de cami dışında yaptığı din hizmeti aynı zamanda bir tebliğ ve irşad hizmeti olmaktadır.

İnsanları Allah’ın hak yoluna çağırma anlamında bu kavramlardan başka “mev’ize, tezkir, nasihat, tavsiye, talim, emr-i bil maruf nehy-i anil münker, inzar, tebşir, tahzir, hikmet, kavl-i leyyin, kavl-i belîğ, kavl-i hasen, üsve-i hasene vb. kavramları da bir yönüyle tebliğ ve irşad düzleminde ele alınabilmektedir.

2. TARİHİ SÜREÇTE KURUMSAL DİNİ YAPI ve DİN GÖREVLİLERİ

Kurumsal dini yapının oluşumu ve şekillenmesinde bugünkü durumu ortaya koyabilmek ve sağlıklı bir tahlilde bulunabilmek için tarihi sürece göz atmak

³⁷ Maide, 5/99.

³⁸ Abdurrahman Çetin, “Hitabet ve İrşad”, Emin Yayınları, Bursa, 2008, s. 223-25; Âl-i İmran, 3/104.

³⁹ Bekir Topaloğlu, “İrşad” md., *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 22, s. 454.

⁴⁰ Fikret Karaman, “İrşad” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 321.

⁴¹ Âl-i İmran, 3/110.

gerekmektedir. Bu itibarla Türklerin İslam öncesi döneminden başlayarak, Hz. Peygamber (SAV), Hulefâ-i Râşidîn, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki söz konusu durumu tespit ettikten sonra Cumhuriyet dönemini daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı (kuruluşu ve günümüze kadar teşkilatlanması) özelinde inceleyeceğiz. Çünkü konumuz çerçevesinde din görevlisi kavramının ortaya çıktığı dönem, Cumhuriyet dönemi olduğu için bu dönemin incelenmesi araştırmamızın amacını gerçekleştirmesi açısından yeterli olacaktır.

2.1. İslam Öncesi Türkler Dönemi

Eski Türk dininin “Gök Tanrı” temelinde kendi iç kültürel dinamiklerinden doğan ve geleneklerle/göreneklerle şekillenmiş inanç ve pratikler bütünü olduğu söylenebilir. Türklerde “tanrı” inancının çok eskilere uzandığını ve Türklerin bunu ifade için “Tangara, Tenggeri, Tora” asli formları olmak üzere “İdi, İz, Ugan, Çalab, Bayat” vb. kelimeleri kullandığını ve daha eski dönemlerde de semavi dinlerdeki tek tanrı anlayışına yakın özelliklerde bir “Ulu Varlık” telakkisine kavuştuğu söylenebilir.⁴²

Ayrıca Türklerde Gök Tanrı inancı yanında (dağ, orman, ırmak vb. unsurlarla ilgili) Yer-Su inançları da gelişerek özellikle İmparatorluk döneminde “vatan kültürü”ne dönüşmüştür. Yine Türklerde ölmüş atalarını tazim amacıyla onlar için kurbanlar sunma inanç ve adeti önemli bir yer tutmuştur. Tarihi kaynaklar Türklerde bayram kutlama âdetiyle bir de ibadethanelerinin olduğundan ayrıca en eski ve köklü bir ibadet olarak hayvan kurban edildiğinden bahseder.⁴³

Eski Türklerde bir nevi din adamı pozisyonunda olan şaman (kam)'ların⁴⁴, büyü yapmak, gaipden ve gelecekte haber vermek, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirmek gibi doğaüstü güçleri yanında ruhları bedenlerini terk edip tekrar dönen, at üstünde göğe yükselip Tanrıyla konuşan, doğa güçlerini istediği gibi yönlendiren, ateşin yakıcılığından etkilenmeyen, ölmüş hayvanları kemiklerinden tekrar

⁴² Ş. Gündüz, 2007, ss. 529-535.

⁴³ a.g.e, s. 529-535.

⁴⁴ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*.

diriltebilen kimseler olduğuna inanılırdı. Ayrıca şamanların; kadın-erkek müşterek ayinler yapan ve tahta kılıçla savaşan insanlar olduklarından bahsedilmiştir.⁴⁵

O dönemlerde bir kimse kalıtım yoluyla ya da uzman olan bir şamandan uzun süre eğitim alarak şaman olabilmektedir. Bir kimsenin dalgınlığı, hayal görmesi, inzivaya eğilimli olması, kendi kendine konuşması onun bu mesleğe eğilimi, zaman zaman bayılma, asabiyet hali, zaman zaman sara nöbeti benzeri ağzından köpükler gelmesi, kendini ateşe ve suya atma, bıçakla kendini yaralama gibi haller de şamanlık belirtileri sayılmaktadır. Genellikle erkek olan şamanların giysisi ve davulu bir kült aracı gibidir. Türklerin etkisinde kaldığı dinleri Totemizm, Animizm, Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm olarak sıralayabiliriz.⁴⁶

2.2. Hz. Peygamber (SAV) Dönemi

Miladi olarak 7. yy. başlarında Hz. Muhammed (SAV) tarafından tebliğ edilen İslam dini, tarihi süreçte bütün ilahi dinlerin de ortak adı olmuş, getirdiği mesajlar belli bir zümreye değil bütün insanlığa hitap ettiği için evrensel bir hüviyete sahip olmuştur.⁴⁷

Her dinin Peygamberi aynı zamanda o dinin öğreticisi ve uygulayıcısıdır. Bu açıdan bakıldığında; “Hz. Muhammed, sadece bir Peygamber olarak ilahi mesajı aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bir beşer, bir aile reisi, bir eğitimci, bir devlet başkanı, bir hakim ve bir kumandan olarak bu mesajı hayatına yansıtmış ve kendisine inansın inanmasın, insaf sahibi herkesin takdir edeceği örnek bir kişilik sergilemiştir...”⁴⁸

Hz. Peygamber (AS)’ın en önemli fonksiyonu Müslümanların hem devlet başkanı, hem de namazda imamları olmasıydı. İmamet fihri bir terim olarak hem devlet başkanlığını hem de namaz kıldırma eylemini birlikte ifade ettiğinden

⁴⁵ http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf (19.04.2014).

⁴⁶ Ş. Gündüz, 2007, ss. 529-537.

⁴⁷ Ali Erbaş (Editör), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013, s. 237; Ö. F. Harman, 1998, s. 5.

⁴⁸ Casim Avcı, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, İSAM, İstanbul, 2008, s. 9.

sonraları bunu ayırmak için “imâmet-i kübrâ” ve “imâmet-i suğrâ” kavramları geliştirilmiştir.⁴⁹

“İslâmiyet’te bugün bilinen şekliyle beş vakit namaz hicretten bir buçuk yıl önce “Mi‘râc” gecesinde farz kılınmıştır. Cebrâil, beş vakit namazın farz kılındığının ertesi günü Hz. Peygamber’e gelerek O’na Mescid-i Haram’da imamlık yapmış ve namazın vakitlerini öğretmiştir. Hz. Peygamber de bundan böyle her gün farz olan beş vakit namazı devamlı olarak kılmış, bu namazları imam olarak cemaate kıldırıştır...”⁵⁰

Belirtmek gerekir ki din görevliliğinin ilk uygulama örnekleri Hz. Peygamber (SAV) döneminden itibaren görülmektedir. Çünkü son din olan İslam dininin tebliğcisi⁵¹ ve Kitab’ın öğreticisi⁵² O’dur.

Hz. Peygamber sağlığında kendisi namazlarda imam olmuş, herhangi bir sebepten dolayı Medine’den ayrılacağı zaman yerine vekil olarak bir imam bırakmış, ömrünün son günlerinde hastalanıp mescide çıkamaz hale gelince de Hz. Ebubekir’i görevlendirmiştir. Sefere çıkıldığında kumandan tayin edilenler aynı zamanda namaz imamlığı da yapmıştır. Hz. Peygamber’in eşlerinden Ümmü Seleme ve Aişe binti Ebubekir’in kadınlara imamlık yaptıkları da kaydedilir.⁵³

İlk müezzin, ezan ve kâmeti Resûl-i Ekrem’den öğrenen ve Neccâroğulları’ndan bir kadına ait evin damına çıkarak sabah ezanını okuyan Bilâl-i Habeşî’dir. Müezzinliğin önemine işaret eden Hz. Peygamber, “İnsanlar müezzinlik yapmanın ve ilk safta bulunmanın ne kadar sevap olduğunu bilselerdi buna ulaşmak için kuraya başvururlardı” demiştir. Rasûlullah, tayin ettiği valilerden ve İslâm’a giren kabilelerden imam ve müezzin istihdam etmelerini isterdi. Asr-ı saâdet’ten itibaren müezzinler sesi güzel ve gür, Kur’ân-ı Kerîm’i iyi okuyan, mûsikiye vâkıf kimseler arasından seçilirdi.⁵⁴

⁴⁹ Yunus Apaydın, “Namaz”, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, İSAM, İstanbul, 1998, Cilt: 1, s.277.

⁵⁰ Fahrettin Atar, “Namaz”, *İslam İbadet Esasları*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010, s. 84.

⁵¹ Ankebut, 29/18.

⁵² Âli İmran, 3/164.

⁵³ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “İmam”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 22, ss. 178-179.

⁵⁴ İbrahim Paçacı, “Müezzin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, ss. 489-490.

Hız. Peygamber, İslam'a çağrının gizli yapıldığı dönemde ashabıyla özellikle Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde bir araya gelerek dini anlatıyordu. Açıkdan tebliğe başlayınca da Kureyş'in tepkisiyle karşılaştı.⁵⁵

Hız. Peygamber, ilk Akabe biatından sonra ashaptan Mus'ab b. Umeyr'i Medine halkına İslam'ı ve Kur'an'ı öğretmesi için gönderdi.⁵⁶ Hicret sonrası Mescid-i Nebevi'nin bir köşesine oluşturulan gölgelik (suffe) bir nevi İslam Tarihi'nin ilk yatılı öğretmen okulu durumundaydı. Onların dershanesi "mescid", yatakhane "suffe", öğretmenleri ise Hız. Peygamber idi.⁵⁷

Hız. Peygamber, Medine dışına irşad vazifesiyle göndereceği kimseleri suffe ashabı arasından seçerdi.⁵⁸ Yine Medine döneminde Bi'r-i Maûne ve Recî' hadiseleri bazı kabilelerin Hız. Peygamber'e gelerek kendilerine İslam'ı ve Kur'an'ı öğretecek muallimler istemesi üzerine cereyan etmiştir.⁵⁹

Mescid-i Nebevi, Hız. Peygamber zamanında hem bir ibadet mahalli, hem askeri işlerin görüşüldüğü bir karargâh, hem de dini ve dünyevi manada bilgilendirmelerin (vaaz, sohbet, günlük tavsiyeler) yapıldığı, hatta dışarıdan gelen heyetlerin kabul edildiği çok amaçlı bir mekan idi.⁶⁰ Hız. Peygamber zamanında Mescid-i Nebevi'nin dışında on mescid daha vardı.⁶¹

Görüldüğü üzere Hız. Peygamber, ilk İslam toplumunun imamı, öğretmeni, idarecisi kısaca dini ve de dünyevi anlamda başvurunun yapıldığı ilk merci idi.

2.3. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi

"Halife" dini literatürde daha çok "devlet başkanı" anlamında kullanılan bir kavramdır. Daha net bir ifadeyle halife, "Hız. Peygamber'in vefatından sonra, O'nun

⁵⁵ Casim Avcı, "İslâm'ın Mekke Dönemi", *İlk Dönem İslam Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010, s. 56.

⁵⁶ İbrahim Sarıçam, *İlk Dönem İslam Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2002, s. 89.

⁵⁷ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB, Ankara, 2011, s. 106.

⁵⁸ İ. Sarıçam, s. 102.

⁵⁹ a.g.e., ss. 127-128.

⁶⁰ a.g.e., s. 101.

⁶¹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, 2000, s. 179.

yerine devlet başkanı olarak geçen, dini koruyan, dünya işlerini düzenleyen kişi” anlamında kullanılmaktadır.⁶²

“Hulefâ-i Râşidîn” ise; “Hz. Peygamber’in vefatından sonra 632-661 yılları arasında İslâm âleminin yönetimini üstlenen ilk Dört Halife anlamına gelmektedir. Bu halifeler sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Râşid kavramı, doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınıksız sarılan, kemale ermiş gibi anlamları ifade ederek o dört seçkin insanın sıfat ve özelliklerini belirtmektedir.”⁶³

Dört halife okuma yazma yanında Kur'an ve sünneti iyi bilen, fetva verebilecek kapasitede alim insanlardı ve hilafetleri boyunca halkın okuma yazma ve dini bilgileri öğretmesi hususunda gayret sarf ettiler.⁶⁴

Bu dönemde cemaate namaz kıldırma görevi halifeye ait olup, bulunmadığı zamanlarda vekil olarak tayin ettiği kimse kıldırırdı. Cuma namazı şehrin en büyük camiinde kılınır ve diğer camilere minber konmazdı. Cuma namazını ya halife ya da vali kıldırırdı.⁶⁵ Müezzinlere maaş bağlandığına dair ilk haberler Hz. Ömer devrine kadar ulaşır.⁶⁶

Bu dönemde yapılan din hizmeti ve eğitime bakacak olursak;

- Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde Kur'an'ın muhafazası yönünde adım atılmış, Kur'an ayetleri cem edilerek mushaf haline getirilmiştir.
- Hz. Ömer döneminde de Kur'an öğretmek üzere öğretmenler görevlendirilmiş ve bunlara maaş bağlanmıştır. Hatta Medine'de Kur'an öğretmenlere her ay 15 dirhem maaş verildiği rivayet edilir. Sadece şehirde oturanlara değil bedevi kabilelere de Kur'an öğretiliyordu. Kur'an öğretiminin yanında okuma yazma da öğretiliyordu. Hz. Ömer her Müslümanın Kur'an'dan bazı sureleri ezberlemesini emretmiştir. Valilere bütün çocukların okuma yazma öğrenmeleri hususunda talimat gönderiliyordu. Öğretim işi camilerde yapılıyordu. Özellikle Arap edebiyatı

⁶² İbrahim Paçacı, “Halife”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 226.

⁶³ Fikret Karaman, “Hulefâ-i Râşidîn”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 270.

⁶⁴ İ. Sarıçam, s. 288.

⁶⁵ Hakkı Dursun Yıldız (Redaktör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt: 2, s. 281.

⁶⁶ İbrahim Paçacı, “Müezzin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, ss. 489-490.

ve gramerini iyi bilenler öğretici olarak seçiliyordu. Kur'an öğreticileri aynı zamanda fıkıh da öğretiyordu. Bunlar tayin edildikleri bölgenin camisinde otururlar ve halka ders verirlerdi.⁶⁷

- İran toprakları fethedildiğinde okur-yazar insanı çok olan Hire'den halka okuma yazma öğretmesi için Medine'ye öğretmenler getirilmiştir. Bu dönemde Kur'an dışında herhangi bir kitap yazılmamıştır.⁶⁸
- İslam coğrafyasının gelişimine paralel olarak özellikle Kur'an kıraati hususunda ortaya çıkan ihtilafları bertaraf etmek için Hz. Osman zamanında Kur'an'ın çoğaltma işlemi gerçekleştirilmiştir.⁶⁹

Görüldüğü gibi, bu dönemde de mescitler Hz. Peygamber dönemindeki gibi hem ibadethane hem de eğitim-öğretim müessesesi olarak kullanılmış ve bilgili kimselerden azami düzeyde istifade edilmiştir. Halifeler merkezde büyük mescitlerde kendileri imamlık yaparlarken diğer şehirlerde halifelerin atamış olduğu valiler, kenar bölgelerde cemaat içinden seçilen ehliyetli kişiler imamlık yapmışlardır.

2.4. Emeviler Dönemi

Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra Suriye'nin merkezi Dımaşk'ta kurulan Emevîler Devleti (661-750), adını kurucusu Muâviye'nin mensup olduğu Benî Ümeyye kabilesinden almıştır.⁷⁰

Bu dönemde yapılan din hizmeti ve eğitimine bakacak olursak;

- Bu dönemde de (dört halife döneminde olduğu gibi) halifeler bizzat imamlık yapmışlardır. Cuma ve bayram namazlarına beyaz elbise ve çeşitli mücevherlerle süslenmiş beyaz sarık giyerek katılan halifeler, minbere çıkarken de ellerinde halifelik alameti sayılan mühür ve asa bulundururdu.⁷¹
- Emevîler devrinden itibaren devlet başkanlarının yanı sıra emîr, vali, kumandan gibi üst düzey yöneticiler de özel müezzin istihdam etmiştir.⁷²

⁶⁷ İ. Sarıçam, s. 289.

⁶⁸ H. D. Yıldız, 1992, s. 282.

⁶⁹ C. Avcı, s. 215.

⁷⁰ Casim Avcı, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011, s. 147.

⁷¹ a.g.m., s.101-102.

⁷² İ. Paçacı, 2006, s. 489-490.

- Emeviler döneminde Hz. Peygamber’le birlikte başlamış olan camilerde eğitim-öğretim faaliyeti iyice yoğunlaşmış ve büyük camiler dini ilim tahsili için bir araya gelen talebelerin oluşturduğu ders halkalarıyla dolup taşmıştır. Mescitlerin yanında alimlerin evleri ve saray da birer ilim müessesesi haline gelmiştir.
- Bu dönemde okuma-yazma öğretilen ve “küttab” ismi verilen mekteplerin sayısı artmış, okuma yazma yanında temel dini bilgiler, lügat, nahiv ve aruz ilimleri de okutulmuştur. Buralarda yetişenler kabiliyetlerine göre mescitlerdeki ders halkalarına yönlendirilmiştir.⁷³
- İlk mektepleri başarıyla bitirenlerin devam ettiği mescitlerdeki ders halkaları çok kalabalık oluyorlardı. Emevilerin ilk zamanlarında ders halkalarındaki muallimler, genç sahabeler kuşağından gelmekteydi. Emeviler devrinde ilmi hareket ağırlıklı olarak dini ilimler (Kur’an ve Hadis) ve bunlarla bağlantılı olarak İslam Tarihi’nden oluşuyordu.⁷⁴

2.5. Abbasiler Dönemi

Abbasiler, Hz. Peygamber’in amcası Abbas’ın soyundan gelen ve 750-1258 tarihleri arasında Irak merkezli bir devlet kuran hanedan olup oldukça uzun sayılabilecek bir ömre sahiptir.⁷⁵ Öyle ki 524 yıllık Abbasi hilafeti döneminde 37 halife hilafet makamına geçmiştir.⁷⁶

Bu dönemdeki din hizmeti ve eğitiminin çok daha yaygınlaştığını görmekteyiz. Şöyle ki;

- Bu dönemde camiler hem bir ibadethane hem de birer eğitim-öğretim kurumu olarak vazife yapmış, özellikle zengin kütüphaneye sahip olanları bu fonksiyonlarını Abbasiler’in ilk devirlerinde de devam ettirmişlerdir.⁷⁷
- Cami dışında yükseköğretim veren ilk kurum Bağdat’ta kurulan Beyt’ül Hikme’dir. Bir tercüme merkezi olarak açılan bu kurum aynı zamanda halka

⁷³ İsmail Yiğit, “Emeviler”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, Cilt: 11, s. 96.

⁷⁴ a.g.m., s. 96.

⁷⁵ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbasiler”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, Cilt: 1, s. 31; Hasan Kurt, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Ankuzem, Ankara, 2005, s. 35.

⁷⁶ Hakkı Dursun Yıldız (Redaktör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992, Cilt: 3, s. 17.

⁷⁷ Hakkı Dursun Yıldız, “Abbasiler”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, Cilt: 1, s. 40.

açık olarak kütüphane hizmeti de veriyordu. Fakat gerçek manada ilk yükseköğretim kurumu Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün Bağdat'ta kurduğu Nizamiye Medresesi'dir. Buradaki öğrencilerin ihtiyaçları ücretsiz olarak karşılanırdı. Daha sonraları Bağdat'ta kurulan medreselerin sayısı otuza varmıştır. Daha sonra kurulan Müstansırıyye Medresesi'nde dört mezhep için ayrı bölümler tanzim edilmişti. Bunlara ilaveten diğer şehirlerde kurulan medreseler de 1258'deki Moğol istilasına kadar eğitim-öğretim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.⁷⁸

- Yine fıkhi alanda mezheplerin ve müctehid imamların ortaya çıkışı, ilk tasavvufi hareketler ve eserler bu dönemdeki önemli gelişmelerdir. Bu dönemde namaz kırdıranlara maaş tahsisi yapılmış, din hizmeti devlet güdümünde devam etmiştir.⁷⁹

Yukarıda izah edildiği gibi din eğitimi hususunda medreselerin oldukça faal olması, mezhep dediğimiz yapılanmanın ve tasavvufi hareketlerin nihayetinde bir ilim/din görevlisi etrafında gerçekleşmesi Abbasiler döneminde din görevlisinin etkin konumuna işaret etmektedir.

2.6. Selçuklular Dönemi

1038-1157 yılları arasında Maveraünnehir'den Ege kıyılarına kadar uzanan büyük bir coğrafyada hüküm süren Selçuklu Devleti; Türk, İslam ve Dünya tarihinde (özellikle haçlılarla mücadele konusunda) çok önemli bir yer tutar. Selçuklu devlet adamları eğitime ve bilimin gelişmesine önem vermişlerdir. Cami ve Mescitler, Bilgin Evleri, Saraylar, Kitapçı Dükkanları, Kütüphaneler, Ahilik ve Atabeglik de Selçuklular'da birer yaygın eğitim kurumu olarak işlev görmüştür.⁸⁰

Selçuklularda din ve devlet işleri halifeye bağlı olarak verilmeye devam etmiştir. Selçuklularda din hizmetlerini sunacak kişiler medreselerde yetiştirilmeye başlamıştır.⁸¹

M. Hızlı, bu dönemdeki eğitim kurumlarıyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

⁷⁸ a.g.m, s. 40.

⁷⁹ H. D. Yıldız, 1992, s. 432.

⁸⁰ <http://remzikilic.com/turk-egitim-ve-ogretim-tarihinde-selcuklu-medreselerinin-yeri.html> (23.04.2014).

⁸¹ <http://gumuskalemler.com/turkiyede-din-devlet-iliskileri-ve-diyamet-isleri-baskanligi/>.

“Selçukluların İslâm medeniyetine kazandırdığı en önemli kurum medreselerdir. Alp Arslan devrinde 1067’de, vezir Nizamülmülk’ün maddî ve manevî gayretleri ile Bağdat’ta yapımı tamamlanan ve adına izafeten “Nizâmiye” ismini alan bu ilk medrese, eğitim-öğretim hayatında önemli bir çığır açmıştı. XIII. yüzyılda Selçuklu şehirlerinin tamamına yakını, bir veya daha fazla medreseye sahip bulunuyordu. Bu yüzyılda Selçuklu Türkiyesi, manevî kültür bakımından oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştı. Çocuklara okuma yazma öğretmek amacıyla her mescit yanında inşâ edilen mekteplerden başka her taraf medreselerle dolmuştu. Sağlanan asayiş, artan sosyal refah, sultanların ulemâya hürmet ve itibar göstermesi ve bilhassa Moğol istilâsının Anadolu’ya sürüklediği âlim, şâir ve mutasavvıfların çalışmalarının bu topraklardaki fikrî faaliyetlere canlılık kazandırması, bu devir Selçuklu medreselerini haklı bir şöhrete ulaştırmıştı.”⁸²

Selçuklularda bir şehir fethedildiği zaman oradaki en büyük ibadet merkezi camiye çevrilir ya da yeni bir cami yaptırılır, buraya bir imam tayin edilir, maaşları da hazineden karşılanırdı. Selçuklular başta medreseler olmak üzere dârulkurrâ ve dârulhadis gibi eğitim kurumlarıyla ribat ve kervansaraylara da imam tayin etmiş, alacakları maaşın miktarları da vakfiyelerde belirtilmiştir.⁸³

2.7. Osmanlılar Dönemi

Osmanlılarda din hizmeti ve bunun bir parçası olarak din eğitimine devlet büyük destek vermiş ve bu hizmet ve eğitimi sunan görevliler uzun süre statü bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Din hizmetinin kurumsallığı şeyhülislamlık müessesesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Şeyhülislâm, Osmanlılarda ilmiye sınıfının başı olup sadrazamdan sonra devletin ikinci büyük görevlisiydi ve en önemli görevi, kendisine yöneltilen çeşitli sorular hakkında dini hüküm belirten fetvalar vermektir. Şeyhülislâmın temsil ettiği ilmiye teşkilâtında, "dinî ve hukukî danışmanlık" hizmetlerini şeyhülislâm ve müftüler, "eğitim ve öğretim" hizmetlerini medreseler ve müderrisler, "yargılama ve yönetim" hizmetlerini ise mahkemeler ve kadılar yerine getirirdi.⁸⁴

“Osmanlı devletinde İslam dinine dair işler ve Müslümanlara sunulacak din hizmetleri, bir devlet görevlisi olan Şeyhülislam tarafından idare edilmiştir. Şeyhülislamlık, İmparatorluğun son iki asrına gelinceye kadar vakıflar ve din hizmetlerinin yanında adliye ve eğitim hizmetlerini de yürütmüştür. Tanzimat’tan sonra, adliye ve maarif nezaretlerinin kurulmasıyla birlikte Şeyhülislamlığın yetki

⁸² Mefail Hızlı, “Eğitim-Öğretim Kurumları”, *İslam Kurumları ve Medeniyeti*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013, ss. 162-163.

⁸³ M.S. Küçükbaşçı, 2000, s. 180.

⁸⁴ Mefail Hızlı ve Halid Erboğa, “Şeyhülislâm”, *İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000, Cilt: 7, ss. 300-301.

alanı sadece dini konularla sınırlı hale gelmiştir. Ömürleri boyunca bu hizmeti sürdürmek üzere atanan Şeyhülislamın devlet erkânı arasındaki konumunda zaman içerisinde değişimler olmuş; daimi olarak Divan (Bakanlar Kurulu) üyesi kabul edildikleri zamanlar olduğu gibi, gerektiğinde Divana katıldıkları zamanlar da olmuştur. Son dönemlerde kabine sistemine geçildikten sonra Şeyhülislam, Şer'îye ve Evkaf Nazırı adıyla kabine üyesi sayılmış ve görev süresi, üyesi olduğu hükümetin ömrüne bağlı hale gelmiştir.”⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde imamlar, padişah beraati ile hizmete alındığı için devlet sistemi içinde “askerî”den sayılmakta ve görevleri süresince vergiden muaf idiler. Görev yaptıkları cami ve mescitlerin vakıflarından maaş alır, tayinleri de vakıf mütevellisinin teklifiyle olurdu. Vakıflar maaş ödemede zorluk çekmeye başlayınca merkezi idareden kendilerine maaş tahsisi zorunlu hale gelmiştir.⁸⁶

Tayinlerde yeterli dini bilgiye ve iyi ahlaka sahip olmaları şartı aranırdı. Büyük yerleşim yerlerinde ise imam adayları imtihanla seçilirdi. Tanzimat dönemine kadar mahallede imamlık yanında başka görevler de üstlenmişler, mahallede devletin bir temsilcisi, kadıların da doğal bir yardımcısı idiler. Mahallenin düzeni, asayişi ve günlük hayatın İslami çerçevede sürmesi imamlar tarafından takip edilirdi. İmamlar mahalle sakinlerini yakından tanır, ölüm, defin, doğum kaydı, nikâh akdi ve boşanma işlemlerinin yürütür, mahalle temizliği gibi bazı belediye hizmetlerini takip ederlerdi. Ayrıca resmi soruşturmalar ve hazırlanan resmi belgelerin tanziminde imza ve mühür sahibi olanların arasında imamlar da yer alırdı. İmamların mahallelerde yönetimle ilgili vazifelerin ağırlıklı oluşu gibi köylerde de ahali üzerinde etkilerinden dolayı köy idaresinin önde gelen şahsiyetleri arasında yer alırdı.⁸⁷

II. Mahmut döneminde muhtarlık teşkilatı kurulunca, imamların yönetimle alakalı görevleri ikinci plana düşmüştür. Mahalle imamları dışında orduda hizmet gören imamlar da resmi hüviyete sahiptiler. Özellikle selatin camilerinde görev yapan imamlar dışında düzenli bir eğitim gördükleri ve temel dini bilgiler dışında

⁸⁵ <http://www.diyenet.gov.tr/tr/kategori/kurumsal/1> (09.09.2014).

⁸⁶ Kemal Beydilli, “İmam” md., *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 22, s. 181.

⁸⁷ a.g.m., ss. 181-182.

fazla bir vukufu olduğu söylenemez. Ayrıca başşehir İstanbul dışında imam maaşlarının genelde düşük seviyede olduğu görülmektedir.⁸⁸

Osmanlı Devleti'nde din hizmetlerinin yürütülmesinde önemli bir yer işgal eden müezzinler de sivil ve askerî kesimlerde hizmet vermek üzere özel ve resmî kimlikleriyle geniş bir kitle oluştururlar. Sarayda görev yapan padişah müezzinlerine “müezzin-i hâssa, müezzin-i şehriyârî, hünkâr müezzini” adı verilirdi. Müezzinler mescid ve camilerin vakıflarından maaş alıyordu. Müezzin tayinlerinde dinî bilgi yanında güzel ses ve mûsiki bilgisi de aranırdı. Ancak görevin küçük yerleşim birimleriyle kırsal kesimlerde babadan oğula veya diğer aile fertlerinden birine geçmesi bu ölçünün her zaman geçerli olmadığını gösterir.⁸⁹

Özetle Osmanlılarda din hizmeti ve din eğitimi verme işi kurumsallaşmış ve din işleri devlet kontrolünde farklı unvanlardaki (şeyhülislâm, kadıasker, hâce-i sultânî, kaza müftileri, müderrisler ve kadılar)⁹⁰ kişiler tarafından yürütülmüştür.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KURUMSAL DİNİ YAPI ve DİN GÖREVLİLERİ

Dinle alakalı işlerin idaresi için kurumsal yapıya ihtiyaç bulunduğu bir gerçektir. Dini yapının kurumsallaşması her coğrafyanın kendine özgü gelenek ve kültürüne göre farklı bir tarzda gerçekleşebilmektedir. Ülkemizde de din hizmetleri geçmişten günümüze hep bir kamu hizmeti olarak görülmüş ve halen uygulandığı şekliyle bu hizmet DİB uhdesine verilmiştir.

3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluşu

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu ve tarihi gelişimi hakkında kurumsal olarak verilen bilgiler özetle şöyledir:⁹¹

DİB'nin kuruluşu olağanüstü durumların yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Kurtuluş savaşı sonrası (Osmanlı dönemindeki **Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezareti**'nce yürütülen hizmetleri üstlenmek üzere) Cumhuriyet henüz ilan edilmeden önce 3 Mayıs 1920'de oluşturulan TBMM Hükümeti döneminde **Şer'îye ve Evkaf Vekâleti** adı altında bir

⁸⁸ a.g.m., ss. 182-183.

⁸⁹ İ. Paçacı, 2006, s. 489-490.

⁹⁰ Mehmet ÖZ ve Mehmet Ali ÜNAL ve Fahri UNAN “Merkez Teşkilatı/Maliye, İlmiye ve Adliye”, *Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatı*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, s. 37.

⁹¹ <http://www.diyaret.gov.tr/tr/kategori/kurumsal/1> (09.09.2014).

bakanlık ihdas edilmiştir. Bu bakanlık daha sonra din hizmetlerinin politikanın dışında ve üstünde tutulması gerektiği düşüncesinden hareketle kaldırılmıştır.

3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı kanunla birlikte **Diyanet İşleri Reisliği** (DİR) kurulmuş ve görevi de “İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek” şeklinde ifade edilmiştir. Ülkedeki tüm cami ve mescit görevlileriyle birlikte tekke, zaviye ve bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi DİR’ne verilmiştir. (1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte bunlara dair hususlar DİR’nin görev alanından çıkarılmıştır.)

429 sayılı yasa reislik teşkilatı ve kadroları hakkında bir husus içermemiş, ancak 1924-1926 yılları bütçe kanunlarında kadro dereceleri ve sayıları belirtilmeksizin merkez teşkilatında, “Reis”, “Heyet-i Müşavere”, “Memurin-i Merkeziye” ve “Müstahdemin-i Muhtelif”; taşra teşkilatında ise “Müftü”, “Müftü Müsevvidleri”, “Müstahdemini İlmiye”, “Vaizler”, “Dersiamlar” ve “Müftülükler Müstahdemini” kadroları maaş yekûnu olarak yer almıştır.

1927 Yılı Bütçe Kanunu’nda, 71’i merkezde olmak üzere toplam 7172 adet kadro tahsis edilen Diyanet İşleri Reisliği’nin merkez ve taşra teşkilatlarının idarî yapısı da ilk defa belirtilmiştir. Buna göre, merkez teşkilatında Heyet-i Müşavere ile Tetkik-i Mesâhif Heyeti Reisliği, Müessesât-ı Diniye Müdüriyeti, Memurîn ve Sicil Müdüriyeti, Levâzım Müdüriyeti, Tahrirat ve Evrak Müdüriyeti; taşrada ise vilayet ve kazalarda müftülükler yer almıştır.

1931 yılı bütçe kanunu ile bütün cami ve mescitlerin idaresi ve bunların görevlileri **Evkâf Umûm Müdürlüğü**’ne devredilmiş ve bu sebeple Dini Müesseseler Müdürlüğü ile Levazım Müdürlüğü’nün personeli, 4081 Hayrat Hademesi, 26 Cuma ve Kürsü Vaizi kadrolarıyla birlikte Evkâf Umum Müdürlüğü’ne geçmiştir. Alt yapısı zaten oldukça zayıf ve yetersiz bulunan Reislik, bu kanunla neredeyse işlevsiz hale gelmiştir. Söz konusu uygulama 1950 yılına kadar devam etmiştir.

22.06.1935 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2800 sayılı “*Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun*”, ilk teşkilat kanunudur. Bu kanunda, teşkilatın yapısı, kadro durumu, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri ve tayin usulleri belirlenmiş, her vilayet ve kazada bir müftü bulunacağı hükme bağlanmış, müftü seçimi usulü belirlenmiştir.

29.04.1950 tarihinde yürürlüğe giren 5634 sayılı Kanunla Diyanet İşleri Reisliği’nin adı “**Diyanet İşleri Başkanlığı**” olarak değiştirilmiş, Evkâf Umum Müdürlüğü’ne devredilen cami ve mescitlerin idaresi ve cami görevlileri (Hademe-i Hayrat) kadroları yeniden Diyanet İşleri Başkanlığı’na verilmiştir.

1961 Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı Anayasal bir kurum olarak düzenlemiş, genel idare içinde yer vermiş ve bu kurumun, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmesini öngörmüştür. 1982 Anayasası, “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir” hükmü ile Başkanlığın görevlerini yerine getirirken uyması gereken kıstasları belirlemiş, Başkanlığa tarihi bir misyon yüklemiştir.

5634 sayılı Kanunla oluşturulan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın teşkilat ve kadro yapısı 1965 yılına kadar aynen devam etmiştir. 15.08.1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı “*Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*” Başkanlığın görevleri noktasında önemli bir açılım getirmiş, İslam dininin ahlak alanı ile işleri yürütmek de görevler arasında sayılmıştır. Kanunda Başkanlığın görevi, “İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kanunla, Başkanlıkla ilgili mevzuat tek metinde toplanmıştır. Daha sonraki yıllarda da ihtiyaca binaen eğitim merkezi müdürlüğü, hac işleri müdürlüğü gibi yeni birimler Bakanlar Kurulu kararlarıyla teşkilata ilave olmuştur.

1978’e gelindiğinde Bakanlar Kurulu Kararı ile bazı birimler daire başkanlığına dönüştürülmüş, eğitim merkezlerinin sayısı 5’e çıkarılmış ve ilk defa 10 adet Yurtdışı Din

Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas edilerek, Başkanlığın yurtdışında da teşkilatlanması sağlanmıştır.

14.12.1983 tarihli Resmî Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin eki sayılan cetvellerde Başkanlığımıza tahsis edilen kadrolar da yayımlanmış ve 3046 sayılı “Bakanlıkların Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” a uygun olarak Başkanlık yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu çerçevede, merkez teşkilatı bir Başkan, beş başkan yardımcısı, beş danışma ve denetim birimi, beş ana hizmet birimi ve dört yardımcı hizmetler birimi şeklinde; taşra teşkilatı 67 il müftülüğü, 582 ilçe müftülüğü ve 7 eğitim merkezi müdürlüğü şeklinde; yurt dışı teşkilatı ise 16 din hizmetleri müşavirliği ve 17 din hizmetleri ataşeliği şeklinde oluşturulmuştur.

3.2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Mevcut Teşkilat Yapısı ve Görevleri

Başkanlığın mevcut teşkilat yapısı (15.08.1965 tarih ve 633 sayılı Kanun'da çok kapsamlı değişiklikler yapan) 01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun ile belirlenmiştir. Söz konusu Kanun'a göre teşkilat, “Başkanlık Merkez Teşkilatı”, “Taşra Teşkilatı” ve “Yurtdışı Teşkilatı” olmak üzere üç bölümde ele alınmış ve görev çerçevesiyle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir⁹²:

Başkanlık merkez teşkilatı, Başkan, üç başkan yardımcısı, iki sürekli kurul ile hizmet birimleri ve bu birimlere bağlı daire başkanlıklarından oluşmaktadır.

Taşra teşkilatı il ve ilçe müftülükleri, dini yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezi müdürlüklerinden oluşmaktadır. İl ve ilçe Müftülüklerinde; İl ve İlçe Müftüsü, İl Müftü Yardımcısı, Baş Vaiz, Uzman Vaiz, Vaiz, Şube Müdürü, Murakıp, Uzman, Şef, Kur'an Kursu Başöğreticisi, Kur'an Kursu Uzman Öğreticisi, Kur'an Kursu Öğreticisi, Başımam-Hatip, Uzman İmam-Hatip, İmam-Hatip, Başmüezzin, Müezzin-Kayyım ve çeşitli unvanlardaki diğer personel bulunmaktadır.

Yurtdışı teşkilatı vatandaş ve soydaşlarımız ile Müslüman toplulukların buldukları ülkelerdeki büyükelçiliklerimiz nezdinde din hizmetleri müşavirlikleri, başkonsolosluklarımız nezdinde de din hizmetleri ataşelikleri ile bunlara bağlı olarak görev yapan din görevlilerinden ve (müşavirlik ve ataşelik birimleri bulunmayan bazı ülkelerde ise) geçici din görevlilerinden oluşmaktadır.

Kuruluşundan itibaren bir teşkilat kanunu olmaması dolayısıyla çeşitli sıkıntılarla karşılaşan Diyanet İşleri Başkanlığı, sözkonusu kanunla yeterli olmasa da önemli kazanımlar elde etmiştir. Öncelikle Başkanlık, hiyerarşik olarak genel müdürlük seviyesinden **müsteşarlık** seviyesine yükseltilmiştir. İki sürekli kurula ilaveten dokuz adedi genel müdürlük seviyesinde olmak üzere on dört hizmet birimi tesis edilmiştir.

Bu bağlamda, çağımızda din hizmeti sunmanın bir gereği olarak cami dışı din hizmetlerinin önü açılmış, Başkanlık personelinin hizmet içi eğitimleri için gerekli alt yapı hazırlanmış, radyo ve televizyon kurulması Başkanlığa bir görev olarak verilmiştir. Başkanlık, toplumu din konusunda aydınlatma noktasında her türlü imkândan yararlanmaya memur edilmiştir. Modern yönetimin bir gereği olarak insan kaynakları yönetim sistemi benimsenmiş ve personelin kariyer sistemine göre alınarak yetiştirilmesi sağlanmıştır. Başkanlığın ihtiyaç duyduğu kadrolar ihdas edilerek personelin yıllardır mağdur durumda bulunduğu özlük hakları istenildiği gibi olmasa da iyileştirilmiştir. Özetle, söz konusu Kanun din hizmetlerinin önünü açmış, engel görülebilecek bazı hususları bertaraf etmiş, personelin uygun bir ortamda hizmet etmesini sağlamıştır.

⁹²<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> (04.03.2015).

3.3. Din Görevlileri İstatistik Bilgileri

Diyanet İleri Başkanlığı'nın personel sayısı her yıl değişen oranlarla artmaktadır. 31.12.2013 tarihi itibariyle yapılan istatistikler aşağıya çıkarılmıştır.⁹³

Tablo 1. Yıllara Göre DİB Personel Sayısı

Yıl	Sayı
2007	84.195
2008	83.033
2009	81.851
2010	84.157
2011	98.555
2012	105.472
2013	121.845

Tabloda din görevlisi sayısının bazı yıllar hariç sürekli arttığı ve 2012 itibariyle yüzbini geçtiği görülmektedir.

Tablo 2. Öğrenim Durumlarına Göre DİB Personel Sayısı

Öğrenim Durumu	Sayı	Yüzde
Lisans (Dini öğrenim)	15.831	13
Lisans	9.125	7,5
Ön lisans (Dini öğrenim)	52.799	43,3
Ön lisans	10.247	8,4
İmam-Hatip Lisesi	30.658	25,2
Lise ve dengi okul	1.513	1,2
Ortaokul ve dengi okul	1.087	0,9
İlkokul	585	0,5
Toplam	121.845	100

Tabloda ilkokul ve ortaokul düzeyinde personelin (emeklilikle birlikte) sayılarının çok azaldığı, İHL mezunlarının hala dörtte bir oranında olduğu, özellikle AÖF İlahiyat Önlisans programlarının açılmasıyla birlikte buradan mezun olanların teşkilatta en yükseköğrenim grubunu oluşturduğu, lisans düzeyinde dini öğrenime

⁹³ <http://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136> (04.03.2015).

sahip personelin ise tırmanışta olduğu (İLİTAM programlarının DGS olmadan tüm personele açık hale getirildiğinde ise önemli miktarda artış olacağı) görülmektedir. Özetle teşkilatın dörtte biri ortaöğretim, yarısı önlisans, kalan dörtte biri de lisans seviyesinde öğrenime sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. DİB Genel İdare Hizmetleri Personel sayısı

Müftü	943
Müftü Yardımcısı	238
Şube Müdürü	124
Diğer Personel	4.442
Toplam	5.747

Tablo 4. DİB Din Hizmetleri Personel Sayısı

Vaiz ve Cezaevi Vaizi	1.518
Murakıp	198
Cami Rehberi	3
Kur'an Kursu Öğreticisi	20.094
İmam-Hatip	78.590
Müezzin-Kayyım	11.736
Diğer sınıflar	1.959
Toplam	114.098

Tabloda din hizmetleri veren personel sayısal bakımdan İmam-Hatip, Kur'an Kursu Öğreticisi (büyük çoğunluğu bayan), Müezzin-Kayyım, Vaiz ve Cezaevi Vaizi ve Murakıp olarak sıralanmaktadır. Görev mahallinin cami olması yanında İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımların mevcudunun toplam personele oranı düşünüldüğünde din görevlisi denildiğinde bu görevlilerin akla gelmesi son derece anlamlı olmaktadır.

4. GÜNÜMÜZDE DİN HİZMETİ SUNAN GÖREVLİLER

4.1. Müftü

Arapça kökenli bir kelime olan müftü sözlükte; il ve ilçelerde Müslümanların din işlerine bakan görevli, dinî konularda fetva veren kimse⁹⁴ anlamındadır. Günümüz Türkiye’inde müftü sıfatı, devlet idaresinde belli bir makamın adıdır. Müftüler fetvâ verme ehliyetine haiz olup fikhî bir meselenin dinî-hukukî hükmünü açıklarlar.⁹⁵

Müftüler bulunduğu ilde/ilçede müftülük teşkilatının birim amiri olup, il/ilçe hudutları içinde müftülük görevlerini yürütmek ve denetlemekle görevlidir ve buldukları yerde başkanlığı temsil ederler.⁹⁶

Müftü olabilmek için önceleri dört yıllık dinî yükseköğrenim mezunu olmak yeterliyken ilerleyen süreçte buna “İhtisas kursu belgesine sahip olmak veya ilahiyat alanında doktora yapmış olmak”⁹⁷ şartı da eklenmiştir.

17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği’nin 30. maddesinde İl ve İlçe Müftülükleri’nin görevlerinden bazıları şu şekilde açıklanmıştır:

- İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, ibadet yerlerini ve dini müesseseleri yönetmek ve din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip denetlemek.
- Din konusunda her türlü vasıttan yararlanarak vatandaşları aydınlatmak, vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunmak, kendisinin de en az haftada bir defa vaaz edebileceği şekilde vaaz ve irşat programları hazırlamak.
- Görev yaptığı mahallin dini hayatıyla ilgili ihtiyaç ve sorunları tespit etmek, din hizmetlerini buna göre planlamak ve yürütmek.
- İslam dinine mensup farklı dini yorum çevreleri, dini-sosyal teşekküller ve geleneksel dini-kültürel oluşumlar ile irtibat kurmak ve gerektiğinde Başkanlığın görev alanına giren konularda ortak çalışmalar yapmak.

⁹⁴ TDK Sözlüğü.

⁹⁵ İbrahim Paçacı, “Müftü”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 491.

⁹⁶ 2006 tarihli DİB Görev ve Çalışma Yönergesinin 91, 93 ve 94. Maddeleri.

⁹⁷ <http://www2.diyanet.gov.tr/InsanKaynaklariGenelMudurlugu/Sayfalar/HaberDetay.aspx?rid=144&lst=DuyurularListesi&csn=/InsanKaynaklariGenelMudurlugu> (16.09.2014).

- İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri, dini yüksek ihtisas ve eğitim merkezi müdür ve eğitim görevlileri, imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmenleri, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri, emekli Başkanlık personeli ile dini kültür, bilgi ve tecrübeleriyle temayüz etmiş diğer şahıslardan da yararlanarak din hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlamak.
- Batıl inanç, bid'at ve hurafeleri araştırmak, incelemek ve bunlara karşı tedbirler almak.
- Hastane, ceza infaz kurumları, yetiştirme yurdu, huzurevleri ve benzeri sosyal hizmet kurumlarındaki vatandaşlarımıza dini rehberlik yapılmasını ve din hizmeti verilmesini sağlamak.
- Camilerin temizlik, bakım, onarım, çevre tanzimi ve benzeri iş ve işlemlerini yürütmek.
- Camilerdeki yardım toplama faaliyetlerinin usulüne uygun olarak yapılmasını sağlamak.
- Kur'an kursları ile yurt ve pansiyonların açılış, eğitim-öğretim, yönetim ve denetimi ile ilgili işleri yürütmek.
- Hac ve umreye gideceklerle ilgili işlemleri yürütmek ve eğitimlerini sağlamak.
- Dini soruları usulüne göre cevaplandırmak veya cevaplandırılmasını sağlamak.
- İhtida işlemlerini yapmak.

4.2. Vâiz

Arapça bir kelime olan vaaz lügatte “sözle iyiliğe teşvik, nasihat, öğüt”⁹⁸, vaiz ise “ibadet yerlerinde öğüt niteliğinde dinî konuşmalar yapan kimse, öğütçü”⁹⁹ anlamlarına gelmektedir. Vaazlar cami, mescit vb. yerlerde genellikle öğüt niteliği taşıyan dinî konuşmalar¹⁰⁰ olup bundan amaç; insanları dinî yönden aydınlatmak,

⁹⁸ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1988 s. 1133.

⁹⁹ www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.551474eb4a5034.82125192 (09.09.2014).

¹⁰⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.551474f05a1805.49612575 (09.09.2014).

onları, ibadetlerini eksiksiz ve yanlışsız yapabilmelerini sağlayacak şekilde bilgilendirmektir.

Vaaz aslında bir şeyi öğretmek maksadıyla değil, telkîn gayesiyle yapılır. Genellikle, cemaatin bildiği şeyleri tesirli bir üslupta anlatıp onları doğru yola çekmeyi, kötülüklerden uzaklaştırmayı hedef alır.¹⁰¹

İnsanları iyiliğe çağırıp, kötülüklerden sakındırmak¹⁰² dinî bir görev olduğundan Müslümanlıkta va'zın önemi büyüktür. Kur'ân'da, "Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et."¹⁰³ buyrulmak suretiyle yapılan vaazlarda uyulması istenilen metod ortaya konmuştur. Hz. Peygamber de bir hadisinde üç defa, "Din nasihatır..."¹⁰⁴ buyurarak samimi olmanın ve anlatılan hususlara öncelikle kişinin kendisinin uymasının yapılan vaazların etkili olmasındaki önemine işaret etmiştir.¹⁰⁵

DİB tarafından düzenlenen "Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu"¹⁰⁶nun sonuç bildirgesinde şu bilgilere yer verilmiştir.

"...Vaiz, dini anlayan, yaşayan ve anlamlandıran sonra da halka aktaran köprü insandır. Vaizin her cümlesi gönüller inşa edecek güce sahip olmalıdır. Bir vaiz, etkili ve verimli konuşmaları ile sıradan bir konuşmacı olmanın ötesinde, toplumu yönlendiren ve nesilleri şekillendiren kişidir. Dolayısıyla o, gündemden haberdar olan, akıp giden hayatı okuyabilen, toplumun dert ve sorunlarını bilen ve bunlara yönelik çözümler üretebilen kimsedir. Başkanlık olarak vaizin değerine ve vaizlik geleneğimize emek vermenin önemine gönülden inanıyoruz. Zira vaizin şuuru, toplumun şuurudur..."¹⁰⁷

17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nin 32, 33 ve 34. maddelerinde vaizlerin görevlerinden bazıları şu şekilde açıklanmıştır:

- Her türlü vasıttan yararlanarak toplumu dini konularda bilgilendirmek, irşat ve rehberlik hizmeti sunmak.
- Ramazan ayı ve dini günler dışında, haftada beş defa, erkek vaizler için biri cuma vaktinde olmak üzere, müftülükçe belirlenen yerlerde vaaz

¹⁰¹ Osman Cilacı, "Vaaz", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000.

<http://samil.ihya.org/ansiklopedi/vaaz.html> (09.09.2014).

¹⁰² Âl-i İmrân, 3/104.

¹⁰³ Nahl, 16/125.

¹⁰⁴ Buhârî, Ahkâm, 43; Müslim, İmân, 22.

¹⁰⁵ Mehmet Canbulat, "Va'z", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 674.

¹⁰⁶ 17-18 Aralık 2011.

¹⁰⁷ <http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/%E2%80%9Cvaaz-ve-vaizlik-sempozyumu-sonuc-bildirgesi/7263?getEnglish=> (17.09.2014).

etmek, bunlardan en az birini takrir yöntemiyle veya sohbet şeklinde yapmak.

- Aile ve dini rehberlik bürosunda, fetva hattında ve irşat programlarıyla ilgili çalışmalarda görev almak.
- Ceza infaz kurumu ve tutukevleri, çocuk eğitim evleri, huzurevleri, sevgi evleri, sağlık kuruluşları, öğrenci yurdu, fabrika ve benzeri yerlerde vaaz ve irşat hizmetinde bulunmak.
- Görevli bulunduğu bölgenin dini, milli, sosyal ve kültürel yapısı ile bu yapının özelliklerinden doğan fert ve toplum davranışları üzerinde incelemeler yapmak, inceleme sonuçlarını ve görülen aksaklıkların giderilebilmesi için görüş ve tekliflerini gerektiğinde yazılı olarak müftülüğe bildirmek.
- Görevlendirildiğinde seminer, panel, sempozyum gibi toplantılara katılmak ve konferans vermek.
- Görevlendirildiğinde Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek, komisyonlarda görev yapmak..."

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vaiz olarak atabilmek için temel şartlardan biri dört yıllık dini yüksekokul mezunu olmaktır. Buna ilave olarak ihtisas mezunu (ya da ilahiyat alanında doktora yapmış) olma şartı aransa da artan vaiz ihtiyacını karşılayabilmek zaman zaman için bu şart kaldırılabilir. ¹⁰⁸

4.3. Murakıp

Murakıplar, il ve ilçe müftülüklerine bağlı olarak taşra teşkilatında Başkanlıkça yürütülen hizmetlerin denetimiyle görevli olmak üzere, en az dört yıllık lisans düzeyinde dinî yükseköğrenim mezunları arasından atanmaktadır. ¹⁰⁹

2014 tarihli "Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği"nin 36. Maddesine göre Murakıpların görevleri şunlardır:

¹⁰⁸ <http://www.diyaret.gov.tr/tr/icerik/2013-yili-vaizlik-giris-sinav-duyurusu/8208?getEnglish=#> (17.09.2014).

¹⁰⁹ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.633&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (04.03.2015).

- Müftülüklerce düzenlenen görev programına uygun olarak cami ve Kur'an kurslarını ve buralarda görevli personelin çalışmalarını denetlemek.
- Ön inceleme, inceleme veya soruşturma yapmak.
- Görevlendirildiğinde vaaz etmek ve Kur'an kursları ile hizmet içi eğitim kurslarında ders vermek.

Görüldüğü üzere murakıplık din hizmeti sınıfında yer almakla birlikte daha çok sunulan hizmetlerinin takip ve denetlemesiyle alakalı bir unvan olmaktadır.

4.4. Kur'an Kursu Öğreticisi

Kur'an Kursu, DİB taşra teşkilatında Müftülüklerin denetim ve gözetiminde, "Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak ve din eğitimi almak isteyen vatandaşlara verilen eğitim ve eğitim yerini", öğretici ise bu mekânlarda "kadrolu, sözleşmeli, vekil ve geçici olarak görev yapan"ları ifade etmektedir.¹¹⁰

Toplumun din konusunda aydınlatmakla yükümlü olan Diyanet İşleri Başkanlığı, yaygın din eğitimi faaliyetlerini öncelikle camiler ve Kur'an kursları aracılığıyla yürütmektedir. Kur'an öğrenimi, onu yüzünden okumayı öğrenmekten, getirdiği mesajı farklı boyutlarda anlamaya kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.¹¹¹

17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nin 37, 38 ve 39. maddelerinde Kur'an Kursu Öğreticileri'nin görevlerinden bazıları şu şekilde açıklanmıştır:

- Kurs öğrencilerine usulüne göre Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğretmek.
- Hafızlık yapmak isteyenlere Başkanlıkça hazırlanan hafızlık eğitim programına göre hafızlık yaptırmak.
- Namaz sureleri ve dualarını ezberletmek ve meallerini öğretmek.
- Başkanlıkça hazırlanan programlara göre öğrencilere itikat, ibadet, ahlak ve siyer dersleri vermek ve ibadetlerin yapılışını uygulamalı olarak öğretmek.

¹¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim Ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği, Madde: 4 (Resmi Gazete Tarihi: 07.04.2012 Resmi Gazete Sayısı: 28257)

¹¹¹ DİB, *Hafızlık Eğitimi Programı*, 2010.

- Müftülük tarafından düzenlenen irşat ve eğitim programlarında görev almak, gerektiğinde seminer, panel, sempozyum gibi toplantılara katılmak, konferans vermek ve aile ve dini rehberlik bürolarında görev yapmak.
- Yaz Kur'an kurslarında görev yapmak...

4.5. İmam-Hatip

Sözlükte "kendine uyulan, önder, halife, ordu komutanı, delil" gibi anlamlara gelen imâm, dinî bir kavram olarak, devlet başkanı, bir ekolün veya hareketin önderi, cemaate namaz kıldıran kimse demektir. İmâmet de, imamlık yapmak demektir. Fıkıh literatüründe imâm, devlet başkanı, halife anlamında kullanılmakta olup, cemaate namaz kıldıran imamdan ayrılması için imâmet-i kübrâ denilmiştir.¹¹²

Hatip ise “bir topluluk karşısında etkili konuşan kimse”¹¹³ anlamında olup İslamî literatürde, cuma ve bayram namazlarında, minberlerde cemaati dinî konularda aydınlatan veya irşat eden resmî cami görevlilerine denir.¹¹⁴ Günümüzde ise imam-hatip resmi olarak cami görevlilerine verilen isimdir. Her ne kadar hatiplik vaizliği çağrışım yapsa da imam-hatiplik görevinde ağırlıklı olarak namaz kıldırma fonksiyonu ön plana çıkmıştır.

İslamiyet cemaatle namaz kılmaya önem vermiş cemaatle kılınan namazın daha faziletli olduğundan bahsetmiştir. Dolayısıyla imamlık da böyle faziletli bir ibadete rehberlik anlamı taşıdığından sorumluk isteyen bir görev olarak telakki edilmiştir.

İmam olmak için aranan tahsil şartı geçmişten günümüze sürekli değişiklik arzetmiş hafızlık ise diğer tahsiller üzerine her zaman bir avantaj olmuştur.

DİB “Din Hizmetleri Kadrolarına Atanacaklarda Aranan Yeterlik ve KPSS Puanıyla İlgili Duyuru”¹¹⁵ da: “... Başkanlığımız Kur’an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım kadrolarına ilk defa açıktan veya sözleşmeli atanacaklarda, Başkanlığımızca yapılan sınav sonucunda her bir unvan için verilen yeterliğe sahip olma şartı aranmaktadır. Açıktan atamalar ve sözleşmeli alımlar, belirlenen Kamu

¹¹² İbrahim Paçacı, “İmam” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 314.

¹¹³ TDK Büyük Türkçe Sözlük.

¹¹⁴ Talat Sakallı, “Hatib”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000
<http://samil.ihya.org/ansiklopedi/hatib.html> (18.09.2014).

¹¹⁵ 19.02.2014.

Personeli Seçme Sınavı (KPSS) puanına sahip olanlardan KPSS puanı başarı sırasına göre atama yapılacak kadro sayısının üç katına kadar adayın çağrıldığı sözlü sınav sonucu başarı sırasına göre yapılmaktadır.”¹¹⁶ denilmiştir. Ayrıca imam olmak isteyenlerin tüm memur adaylarına yönelik olarak düzenlenen KPSS’na girdikten sonra aynı tahsil düzeyinde Din Hizmetleri Alan Bilgisi Testi (DHBT)’ne girmesi ve böylece hesaplanan KPSS puanı başarısına göre çağrılacakları sözlü sınavı sonucuna göre atamaların yapılacağı belirtilmiştir.

17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği’nin 40, 41 ve 42. maddelerinde İmam-hatiplerin görevlerinden bazıları şu şekilde açıklanmıştır:

- Camilerde vakit namazları ile cuma, bayram ve teravih namazlarını kıldırmak.
- Cuma ve bayram hutbelerini zamanında ve usulüne uygun olarak okumak, gerektiğinde hutbe hazırlamak, hutbe yazma ve okuma konusunda çalışmalar yapmak.
- Görevli olduğu camide vaaz etmek; isteyen vatandaşlara camilerde veya müftülükçe uygun görülecek yerlerde Kur’an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek.
- Yaz Kur’an kursları ile ilgili görevleri yapmak.
- Camiyi irşat ve eğitim faaliyetleri için hazır bulundurmak.
- Her gün öğle namazından bir saat önce açıp yatsı namazından sonra kapatmak suretiyle camiyi gün boyu açık tutmak.
- Kur’an-ı Kerim, meal/tefsir, hadis, siyer ve ilmihal konularının yer aldığı çalışma programı hazırlamak, müftülüğün onayından sonra bu programı ilan ederek camide uygulamak.
- Dini gün ve gecelerde görev yaptığı camide program düzenlemek veya müftülükçe düzenlenecek programlarda görev almak.
- Cami ve çevresinin bakım ve temizliğini sağlamak ve bunun için gerekli tedbirleri almak; şadırvan, abdest alma yeri ve tuvalet gibi yerlerin

¹¹⁶<http://www2.diyaret.gov.tr/InsanKaynaklariGenelMudurlugu/Sayfalar/HaberDetay.aspx?rid=108&lst=DuyurularListesi&csn=/InsanKaynaklariGenelMudurlugu> (18.09.2014).

temizliğinin vakıf, dernek, köy tüzel kişiliği, belediye veya ilgililer tarafından yapılmasını sağlamak;

- Türk Medeni Kanununa göre akdedilen nikahtan sonra isteyenlere nikahın dini merasimini icra etmek.
- Belediye tarafından cenaze hizmeti verilmeyen yerlerde cenaze teçhiz ve tekfin hizmeti vermek, cenaze namazı kıldırarak ve defin işlemlerini yapmak.
- Bayram, dini gün ve geceler, doğum, sünnet, düğün, hastalık, ölüm ve benzeri vesilelerle görev mahallinde ikamet eden vatandaşlara din hizmeti sunmak.
- Görev mahallinde ikamet eden kimsesiz, yetim-öksüz, engelli ve ihtiyaç sahibi insanlarla ilgilenerak ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak.
- İnsanlar arasında ülfet, sevgi, dayanışma ve kardeşliği artırıcı faaliyetler yapmak.
- Görev mahallinde bulunan çocuklar ve gençlerin dini ve ahlaki eğitimlerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmak.
- Camide kadınların ibadetlerini rahat bir şekilde yapabilmeleri amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak...¹¹⁷

Görüldüğü gibi imamlık bir yandan toplumun önünde onların ibadet etmelerine rehberlik eden bir önder, bir yandan toplumu bilgilendiren bir vaaz ve hatip, bir yandan Kur'an eğitimi yapan bir öğretmen, bir yandan ihtiyaç sahiplerine yardım organizesi yapan bir vakıf görevlisi ve daha da önemlisi toplumda birliği ve kaynaşmayı tesis eden bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok yönlülüğü gerektiren bu görevin olmazsa olmaz vasfı, ilmi birikim yanında sabır, sebat ve fedakarlık eksenindeki ulvi kavramlardır.

4.6. Müezzin-Kayyım

Müezzin sözlükte “çağrıda bulunan, ezan okuyan, kâmet getiren kimse” mânasında olup Kur'ân-ı Kerîm'de “münâdî” anlamında geçmektedir. Hadislerde

¹¹⁷<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.19795&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=diyanet> (18.09.2014).

“ezan okuyan, kâmet getiren” mânasında kullanılır, bazan bu anlamda münâdî kelimesi de yer alır. Müezzinler için sâih (çağırın, davet eden) ve mükebbir (tekbir alan) gibi unvanlara rastlanmaktadır. ¹¹⁸

Kayyım ise, sözlükte “bir işi yerine getiren, üstlenen kimse” anlamında olup genellikle “vakıf mütevellisi” ve “camilerin temizlik işlerini yapan görevliler” için kullanılmıştır. ¹¹⁹

Fıkhi açıdan ise, ezan okuyacak kimsenin, erkek, akıllı, takvâ sahibi ve namaz vakitlerini bilen biri olması gerekir. Kadınların, akli ermeyen çocukların, delilerin, sarhoşların, cahillerin ve fasıkların ezan okumaları veya kamet getirmeleri mekruhtur. Ezan okuyan kişinin abdestli olması gerekir; abdestsiz okunan ezan geçerli olmakla birlikte mekruhtur. Müezzinlerin güzel ve gür sesli olmaları uygundur. ¹²⁰

17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nin 43 ve 44. maddelerinde Müezzin-Kayyımların görevlerinden bazıları şu şekilde açıklanmıştır:

- Vakit namazları ile cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarında müezzinlik yapmak, sala vermek.
- Güneşin doğmasına bir saat kala sabah ezanını okumak, her gün öğle namazından bir saat önce açıp yatsı namazından sonra kapatmak suretiyle camiye gün boyu açık tutmak.
- Kur'an-ı Kerim, meal/tefsir, hadis, siyer ve ilmihal konularının yer aldığı çalışma programını camide uygulamak.
- Cami ve çevresinin bakım ve temizliğini yapmak; şadırvan, abdest alma yeri ve tuvalet gibi yerlerin temizliğinin vakıf, dernek, köy tüzel kişiliği, belediye veya ilgililer tarafından yapılmasını sağlamak.
- İsteyen vatandaşlara Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek konusunda imam-hatibe yardımcı olmak.

¹¹⁸ M.S. Küçükbaşçı, 2000, ss. 491-495.

¹¹⁹ İsmail Özmel, “Kayyım”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 25, s. 107-108.

¹²⁰ İbrahim Paçacı, “Müezzin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 489-490.

- Müftülükçe yapılacak program gereğince mukabele okumak, dini gün ve gecelerde düzenlenecek programlarda görev almak.
- Cami ziyaretlerinin, İslam adabına ve güvenlik kurallarına uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak.
- Camilerin avlu ve müstemilatında satıcılık, dilencilik gibi ibadet huzurunu ihlal eden her türlü davranışı ve faaliyeti önlemek için gerekli tedbirleri almak...¹²¹

Görüldüğü gibi müezzinlik özellikle ezan ve sala okunması konusunda (ses ve sedasının da yardımıyla) halkı camiye davet eden dışa dönük bir görev olması yanında, eğitim hususunda birlikte görev yaptığı imamın yardımcısı, cami ve çevresinin tertip, düzen ve temizliğinden sorumlu bir konumda bulunmaktadır.

4.7. Diğer Sınıflar

Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunu'nun ilk maddesinde "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur." denilerek başkanlığın "görev" çerçevesi çizilmiştir. Bu görev neticede "din hizmeti sunma" görevi olduğundan Başkanlığın merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatında çalışan her bir personel görev unvanı ne olursa olsun bir yönüyle din hizmetine katkı yapmaktadır.

5. DİN GÖREVLİSİNİN EĞİTİM GÖRDÜĞÜ KURUMLAR

Türk toplumunun din görevlisine bakışıyla ilgili sağlıklı bir sonuç ortaya koyabilmek için, onların yetişmiş olduğu eğitim kurumlarını (görülen dersler ve uygulanan programlar çerçevesinde) değerlendirmek son derece önem arz etmektedir. Çünkü din görevlisinin mesleğini icra etmede en temel bilgi, donanım ve mesleki formasyonu bu eğitim kurumlarında almakta ve buralarda elde edilen mesleki alan, eğitim-öğretim ve genel kültür bakımından yeterlik durumu, kendisi hakkında bir bakış (algı, kanaat, yargı...) ortaya çıkmasında en temel belirleyici unsurlar

¹²¹<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19795&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=diyanet> (18.09.2014).

olmaktadır. Bu itibarla din görevlilerinin rol kazanım ve rol kullanım sürecinde gördüğü eğitimleri, DİB ve MEB çatısı olmak üzere iki bölümde inceleyeceğiz.

5.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı Kurumlar ve Eğitim Programları

Din görevlileri çoğunlukla mesleğe giriş öncesi Kur'an-ı Kerim eğitimi ya da hafızlık için Kur'an Kursu'na gitmekte, mesleğe girişten sonra da Eğitim Merkezleri'nde kurs ve seminerlere katılmaktadır. Bu kurslar ve seminerler, katılımcı açısından hem mesleki alan bilgisini geliştirmekte hem de diğer personelle tanışma, kaynaşma ve tecrübe paylaşımına imkân sağlamaktadır.

5.1.1. Kur'an Kursları

Toplumu din konusunda aydınlatmakla resmen görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı, yaygın din eğitimi faaliyetlerinin önemli bir kısmını Kur'an kursları aracılığıyla yürütmektedir.

Kur'an kursları, örgün eğitimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile genel bir dini anlayış kazanan bireylere, İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru, usulüne uygun okumayı öğrenme ve anlama imkânı veren, ibadetleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur'an ezberlemelerine yardımcı olan ve temel dini bilgiler eğitimi veren kurslar¹²² olup eğitim süreleri uygulanan programa göre farklılık arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim eğitimi; yüzüne okumayı öğrenmekten, getirdiği mesajı farklı boyutlarda anlamaya kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Ülke genelinde 2013 yılı itibariyle; 158 A grubu¹²³, 837 B Grubu¹²⁴, 15.018 C Grubu¹²⁵ ve 8. 558 D Grubu¹²⁶ Kur'an Kursu olmak üzere toplamda 24.581 Kur'an

¹²² <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/KuranKursuOgretimProgrami/Kur%27an%20Kurslar%C4%B1%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1-2004.pdf> (05.03.2015)

¹²³ Şartları: Öğrenci sayısı 100 ve üzeri olmak, yatılı öğrencisi bulunmak, öğrenci sayısının %15 ve üzeri hafızlığa çalışıyor olmak, derslik sayısı en az 5 ve üzeri olup, fiziki yapısı, binası ve sosyal imkânları iyi olmak.

¹²⁴ Şartları: Öğrenci sayısı en az 36 ve üzeri olmak, derslik sayısı 2-3 veya 4 olmak, sınıflardan en az biri hafızlığa çalışıyor olmak.

¹²⁵ Şartları: Tek dersliği bulunmak, gündüzlü eğitim yapmak.

¹²⁶ İhtiyaç ve talepler gereği (daha çok kuruma ait olmayan binalarda) açılan geçici kurslar.

kursu hizmet vermektedir. Söz konusu Kur'an kurslarında ise 34.730 öğretici görev yapmaktadır.¹²⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi hizmetlerinden toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesini hedeflemektedir. Bu sebeple günlük hayatın koşuşturmasında vakitlerinin bir bölümünü Kur'an okumayı öğrenmeye veya dini bilgiler almaya ayıramayan kamuda veya özel sektörde çalışan/çalışmayan vatandaşların, tercih ettiği gün ve saatlerde yaygın din eğitimi hizmetinden faydalanabilmeleri için 2012 yılında **İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Programı** hayata geçirilmiştir.¹²⁸

Yaz Kur'an kursları, öğrencilere yönelik olarak Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenebilmeleri, dini bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla yaz aylarında camiler, Kur'an kursları ve belirlenen diğer mekanlarda açılan 2 ay süreli kurslardır. Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, 2005 yılında hazırlanmış ve uygulamaya koyulmuştur. Bu kurslara kayıtlar, ilk ve orta öğretim kurumlarının yılsonu tatiline girdiği ilk hafta yapılır, ikinci haftadan itibaren de öğretime başlanır.¹²⁹

Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberlemeyi ifade eden **hafızlık eğitimi** de önemli bir hizmet olarak devam etmektedir. Tarihsel süreç içinde zamanla sistemleştirilmiş ve bu eğitim için özel eğitim kurumları oluşturulmuştur. Darulhuffazlar, darulkurrular hafızlık yanında kıraat bilgi ve becerisinin de öğrencilere kazandırıldığı kurumlar olmuştur. Günümüzde ise hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları vasıtasıyla verilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bugünün şartları ve imkânları çerçevesinde, kökeni Hz. Peygamber zamanına kadar dayanan ve kültürümüzde de önemli bir gelenek haline gelmiş olan hafızlık eğitimini daha etkin ve verimli bir hale getirmek, kalitesini yükseltmek amacıyla yeni bir anlayış ve uygulamayı yürürlüğe koymak için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde hafızlık eğitim-öğretim

¹²⁷ <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/KuranKursuHizmetler.aspx> (09.09.2014).

¹²⁸ <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmMudurlugu/Sayfalar/KursHizmetCesitliliği.aspx> (09.09.2014).

¹²⁹ <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/YazKuranKurslari.aspx> (09.09.2014).

hizmetlerinin, az sayıda öğrenciyle küçük yerleşim yerleri yerine, merkezî konumda bulunan, fizikî açıdan gerekli donanımına sahip kurslarda ve hizmetin gerektirdiği yeterliğe sahip öğretmenler tarafından yürütülmesine gayret edilmektedir.

Ayrıca, diğer Kur'an kursu programları gibi Hafızlık Eğitimi Programı da, çağdaş eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanılarak hazırlanmış ve 2010 yılında uygulamaya konulmuştur. Bilimsel bir yaklaşımla hazırlanan bu program, hafızlık geleneğinin güncelleştirilmesine ve bu eğitimin sistemleştirilmesine kılavuzluk edecektir. Bu program, Kur'an ezberleme yanında, öğrenci merkezli bir din eğitimi ön gördüğünden öğrencinin bilişsel ve duyuşsal gelişimine de katkı sağlamayı ön görmektedir.¹³⁰ Geline nokta mesleğe kabulde hafızlık belgesinin artı bir unsur olarak kabul edilmesi söz konusu kurslara ilgiyi artırmış durumdadır.

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nca, vatandaşların artan bu din eğitimi taleplerini yeterli ölçüde karşılamak amacıyla Kur'an kursu bulunmayan veya bulunup da kapasite, öğretici sayısı, çalışma saatleri ve benzeri nedenlerle ihtiyaca cevap veremeyen yerlerde, yaygın bir din eğitimi faaliyeti olarak 2010 yılında **“Camilerde Kur'an Öğretim Programı”** uygulamaya koyulmuştur.¹³¹

Camilerde ve Kur'an Kurslarında yaygın eğitim veren Diyanet İşleri Başkanlığı, (Kur'an okumayı öğrenmede yaş sınırlamasının kaldırılması ve ilkokula başlama yaşının daha erken yaşlara çekilmesiyle birlikte) okul öncesi din eğitimi konusunda bir çalışma yapmış ve bu çerçevede 2014 yılında **“Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)”** geliştirilmiştir.

Bu programda “çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal yönden gelişimlerini dikkate alan; öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri kullanmayı öngören; araştıran, sorgulayan, yorumlayan, işbirliği yapan, bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran, ölçme ve değerlendirmeyi temel kabul eden, esnek çerçeve öğretim programı anlayışı” benimsenmiştir. Bu programın uygulanmasında “formasyon

¹³⁰ <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/HafizlikEgitim.aspx> (09.09.2014).

¹³¹ <http://www2.diyaret.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/CamilerdeKuran.aspx> (09.09.2014).

belgesi veya çocuk eğitimi ile ilgili resmi diploma, belge ve sertifikası” olan personel görevlendirilmektedir.¹³²

5.1.2. Eğitim Merkezleri

Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin mesleki formasyonunu geliştirmek, hizmette etkinlik ve verimliliklerini artırmak amacıyla hizmet içi eğitim çalışmalarına büyük önem vermektedir. Hem 657 sayılı DMK, hem de 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” çerçevesinde açılan eğitim merkezleri ilgili yönetmelik çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

İlgili yönetmeliğin hazırlanış amacı bir manada Eğitim Merkezleri'nin de amacını ortaya koyar niteliktedir: “Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin günün şartlarına uygun olarak görevlerinin gerektirdiği bilgi, beceri ve davranışlar kazanmalarını; etkinlik ve tutumluluk bilinci ile yetiştirilmelerini sağlamak ve üst görevlere hazırlanmaları için uygulanacak hizmet içi eğitimin hedeflerini, ilkelerini, planlama esaslarını ve değerlendirme usullerini, eğitim yerleri ile diğer hususları belirlemek...”¹³³

Hizmetiçi Eğitim Kursları'nda bugüne kadar uygulamaya koyulan programlar;

- Genel Hizmetiçi Eğitim Programı-2004
- Hizmete Hazırlık Eğitim Programı-2004
- Kur'an-ı Kerim Hizmetiçi Eğitim Kursu Programı-2005
- Kur'an-ı Kerim Hizmetiçi Eğitim Kursu Rehber Öğreticiler Seminer Programı-2005
- İhtisas Eğitimi Programı-2007
- Arapça Öğretim Programı-2007
- Ezanı Güzel Okuma Öğretim Programı-2008
- Yurt Dışına Gönderilecek Din Görevlileri Mesleki Eğitim Programı-2008
- Ezanı Güzel Okuma Rehber Öğretici Seminer Programı-2008
- İhtisas Eğitimi Programı-2009

¹³²[http://www2.diyane.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/KuranKursuOgretimProgrami/KUR'AN%20KURSLARI%20C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI\(0406%20YA%C5%9E\)-2014.pdf](http://www2.diyane.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/KuranKursuOgretimProgrami/KUR'AN%20KURSLARI%20C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI(0406%20YA%C5%9E)-2014.pdf) (05.03.2015).

¹³³http://www2.diyane.gov.tr/IcDenetimBirimiBaskanligi/Documents/hizmet_ici_egitim.pdf (05.03.2015).

- Camilerde Kur'an Öğretimi Programı-2010
- Tashih-i Hurûf Programı-2011
- Tashih-i Hurûf Rehber Öğreticiler Programı-2012
- İhtisas Eğitimi Programı-2013
- Dini Musiki Programı-2013
- Kuran-ı Kerim Hizmetiçi Eğitim Programı - 2014

Dini yüksek ihtisas dışındaki personel eğitimlerinin yapıldığı bu Eğitim Merkezleri'nin ülke genelindeki sayısı 14'tür.¹³⁴

5.1.3. Dini Yüksek İhtisas Merkezleri

Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010 tarih 6002 sayılı kanunla birlikte; “en az lisans düzeyinde dinî yükseköğrenim görmüş olan personelin, Başkanlığın görev alanı ile ilgili konularda hizmet içinde bilgisini artırması ve uzmanlaşması amacıyla” “Dinî Yüksek İhtisas Merkezleri” kurma yetkisi elde etmiş ve bu çerçevede bazı eğitim merkezleri bu hüviyetle faaliyete başlamıştır. Bunlar:

Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi (İstanbul), Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi (Konya), Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi, Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi (Erzurum), Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezi, Müftü Yusuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezi (Rize), İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezi ve Diyarbakır Dini Yüksek İhtisas Merkezi

Dini yükseköğrenim görmüş personelin sınavla alındığı bu merkezlerde “Arapça Öğretim Programı”, “Temel İslam Bilimleri Eğitim Programı” ve “Vaaz ve İrşat Hizmetleri Bilgi ve Beceri Geliştirme Programı”¹³⁵ uygulanmaktadır. Bu programlar kısaca;

- **Arapça Öğretim Programı**, ihtisas eğitiminin hazırlık döneminde uygulanmaktadır. Bu dönemde Sarf, Nahiv, Metin Çözümleme, Meal, Belagat, Yazılı Anlatım, Sözlü Anlatım, Arapçadan Türkçeye Çeviri ve Türkçeden Arapçaya Çeviri dersler görülmekte ve 12'şer haftalık 3

¹³⁴ <http://www2.diyamet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Egitim-Merkezleri.aspx> (09.09.2014).

¹³⁵ DİB İhtisas Eğitim Programı 2013.

dönemden oluşmakta ve haftada 30, toplamda ise 1080 saat ders görülmektedir.

- **Temel İslam Bilimleri Eğitim Programı**, ihtisas eğitiminde hazırlık bölümünden sonra uygulanmaktadır. Bu dönemde Kur'an-ı Kerim Güzeli Okuma, Meal, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akaid-Kelam ve Tasavvuf dersleri görülmekte ve 12'şer haftalık 6 dönemden oluşmakta ve haftalık 28, toplamda ise 2016 saat ders görülmektedir.
- **Vaaz ve İrşat Hizmetleri Bilgi ve Beceri Geliştirme Programı**, Temel İslam Bilimleri bölümünden sonra takip edilmek üzere ilk defa 2013 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda "İrşad Hizmetleri, İrşad Hizmetlerinde Hedef Kitle, İrşad Hizmetlerinde Kaynak Kullanımı, Cami Dışı İrşad ve Medya, Aile Büroları ve Sosyal Hizmet Kurumlarında İrşad ve Rehberlik, Din Hizmetleri Yönetimi ve Değerlendirilmesi ve Vaaz, İrşad ve Rehberlik Uygulama alanları ile ilgili dersler görülmektedir. Bu dönem 12 haftalık 1 dönemden oluşmakta ve haftalık diğer bölümlerde olduğu gibi 28, toplamda ise 330 saatten oluşmaktadır.

5.1.4. Hizmet İçi Eğitim Kursları

Diyanet İşleri Başkanlığı, personelin mesleki bilgi ve becerilerini artırmak, etkili ve verimli bir din hizmeti sunabilmek amacıyla 2004 yılından beri yeni bir eğitim anlayışıyla hizmet içi eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Personelin hizmet içi eğitim ihtiyacını ve bu konuda kısa, orta ve uzun vadede yapılması gerekenleri belirlemek üzere öncelikle din hizmetleri sınıfında çalışan personelin mesleki yeterlikleri belirlenmiştir. Her unvan için belirlenen temel ve özel yeterliklere uygun eğitim programları hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. "Gelenek İçinde Gelişme" temasıyla başlatılan bu çalışmalar titizlikle sürdürülmektedir.¹³⁶

Başkanlıkça hazırlanmış olan ve yukarıda zikredilen eğitim programlarından (Hizmete Hazırlık Eğitim Programı-2004, Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Programı - 2014, Ezan Güzeli Okuma Öğretim Programı-2008 gibi) bazıları DİB

¹³⁶<http://www2.diyinet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/HizmetIciEgitimKurslari.aspx> (09.09.2014).

Eğitim Merkezleri ve Yüksek İhtisas Merkezleri’nde, zaman zaman da taşrada İl ve İlçe Müftülükleri bünyesinde “Hizmet İçi Eğitim Kursu” olarak düzenlenmektedir.

5.1.5. Hizmetiçi Eğitim Seminerleri

Hizmet İçi Eğitim Seminerleri, Diyanet İşleri Başkanlığı’nca her kademedeki personelin en az bir hafta süre ile eğitime alındığı eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır. Söz konusu eğitim faaliyetleri DİB Eğitim Merkezleri ile eğitim faaliyeti yapılabilecek yerlerde düzenlenmektedir.¹³⁷

Hizmet İçi Eğitim Seminerleri, Eğitim Merkezleri ile taşrada Müftülükler bünyesinde yapılırken son yıllarda Türkiye’nin (Ankara, Afyonkarahisar, Antalya gibi) çeşitli illerinde eğitime elverişli oteller bünyesinde yapılmaya başlanmıştır. “Kur’an Kursu Öğreticileri Formasyon Semineri”, “Yüz Yüze Vaaz Becerilerini Geliştirme Semineri”, “Eğitim Görevlileri, Rehber Vaizler ve Hafız Erkek Kur’an Kursu Öğreticileri Semineri”, “Yaz Kur’an Kursları Rehber Öğreticiler Semineri”, “Hac Görevlileri Bilgilendirme Semineri” ve “Aile ve Dini Rehberlik Büro Personeli Hizmet İçi Eğitim Semineri” bu güne kadar yapılan seminerlerden bazılarıdır.

5.2. Milli Eğitim Bakanlığı’na Bağlı Kurumlar

Din görevlisinin eğitim gördüğü kurumlardan (mesleğe kabulde ve sonrasında yetkinlik/kalite kazanması açısından bir fonksiyon icra eden) DİB Kur’an Kursları ile DİB Eğitim Merkezleri arasında kalan ve bir manada mesleğe kabulün ön şartı olan MEB’na bağlı orta ve yükseköğretim kurumlarından bahsedeceğiz. Bunlar İmam-Hatip Mektepleri, İmam-Hatip Kursları, İmam-Hatip Okulları ve İmam-Hatip Liseleri ile İlahiyat Meslek Yüksek Okulu, İlahiyat Önlisans Programı ve İlahiyat Fakülteleridir.

5.2.1. İmam-Hatip Mektepleri, İmam-Hatip Kursları, İmam-Hatip Okulları, İmam-Hatip Liseleri ve İmam-Hatip Ortaokulları

Osmanlılar’da İmam-hatip yetiştirme üzere ilk defa 1913 yılında “Medreset’ül eimme ve’l hutabâ” adıyla bir okul açılmıştır. Açılış sebebi cehaletin zamanla bu

¹³⁷<http://www2.diyanet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/HizmeticiEgitimSeminer.aspx> (09.09.2014).

meslek grubuna da sirayet etmiş olmasıdır. 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'yla birlikte bütün medreseler kapatılmış, aynı kanuna istinaden ilkokul sonrası dört yıl süreli İmam-Hatip Mektepleri açılmıştır. Sorumlu makamların ilgisizliği ve mezunların gelecek endişesiyle bu mektepler 1929-1930 öğretim yılında tamamen kapanmıştır. Zaten 1927'de Şuray-ı Devlet'in aldığı bir kararla din görevliliği me'murîn sınıfından sayılmamış, bütün elemanlar görevden uzaklaştırılmış ve bu görev fahri olarak yürütülmeye başlanmıştır.¹³⁸

1927'den itibaren ilkokullar, ortaokullar ve öğretmen okullarının programlarından "Din Bilgisi" dersleri çıkarılmış ve 1933'te de İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi'nin kapatılmasıyla ülkede ilk defa örgün din eğitimi ve öğretimi kaldırılmış, sadece Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlı Kur'an öğreten ve hafız yetiştiren "Darulkurrâlar" kalmıştır. Parti ve meclis müzakerelerindeki din eğitimi tartışmaları, Diyanet İşleri Reisliği'nin cami ve cenaze hizmetlerinde imam ve hatip yokluğundan şikayet etmesi¹³⁹; halkla beraber bazı aydın, siyaset ve devlet adamlarının da aynı endişeyi duymaları sonunda ilk defa 15 Ocak 1949'da İstanbul ve Ankara'da **İmam-Hatip Kursu** adıyla on aylık bir öğretim kurumu açılmış ve sayıları on'a ulaşmıştır. Askerliğini yapmış ortaokul mezunlarının kabul edildiği bu kurslar 1958 yılına kadar sürmüştür.¹⁴⁰

1950 sonrasında iktidar değişikliği ile birlikte din eğitimine duyulan ihtiyaç yoğun bir şekilde dile getirilmiş ve 1951'de ilkokula dayalı ortaokul seviyesinde dört yıllık **İmam-Hatip Okulu** yedi ilde açılmıştır. Bu okulların müfredatında meslek derslerinin ağırlığı % 40, kültür derslerinin ağırlığı ise % 60 olarak tespit edilmiş ve bu oran sonraki düzenlemelerde de aynen korunmuştur. İlk mezunlarını verdiği tarih olan 1954-55 öğretim yılında da bu okulların üç yıllık **lise** kısmı açılmıştır. İmam-Hatip Okulu mezunlarının yükseköğrenim görmesi amacıyla 1959'da ilki İstanbul'da

¹³⁸ Halis Ayhan, "İmam-Hatip Lisesi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 22, ss. 191-193.

¹³⁹ Dönemin Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki bir raporunda, camilerde halka namaz kıldırarak ve hutbe okuyacak imam ve hatip yokluğundan şikâyet ederek bazı köylerde cenazelerin günlerce ortada kaldığını daha da önemlisi birtakım bâtil inanç ve yalancı tarikatların memleketin her tarafına yayılmakta olduğu uyarısında bulunmuştu.

¹⁴⁰ a.g.md., s. 191-193.

olmak üzere **Yüksek İslam Enstitüleri** açılmış, 1982’de İlahiyat fakültelerine dönüşüncüye kadar sadece İmam-Hatip Lisesi mezunları kabul edilmiştir.¹⁴¹

Milli eğitim şuralarında gündeme getirilen “tek tip ortaokul” tartışmalarından sonra Talim ve Terbiye Kurulu’nun aldığı kararla 1971’de İmam-Hatip Okulları’nın orta kısımları kapatılmış, buna mukabil lise kısımları dört yıla çıkarılmış, fark dersler verilerek başka liselere geçiş imkânı verilmiş ve bu sayede birçok mezun farklı liselerin diplomalarını alarak çeşitli fakültelere girmiştir. 1972 yılında da adı **İmam-Hatip Lisesi** olan bu okullar, 1973’te çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile “imamlık, hatiplik ve Kur’an Kursu Öğreticiliği” gibi dini hizmetlerin yerine getirilebilmesi için hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumları olarak tanımlanmıştır. 1974 yılında ortaokul programına seçmeli ders olarak Kur’an-ı Kerim ve Arapçanın konmasıyla öğrenci sayısında meydana gelen hızlı artış, temel eğitimi kesintisiz sekiz yıla çıkaran yasanın uygulanmasına kadar devam etmiştir.¹⁴²

1985-86 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan **Anadolu İmam-Hatip Liseleri** ve ayrıca **Çok Programlı Liseler** içerisindeki İmam-Hatip bölümleri farklılık oluşturmuştur. Sürekli tartışmaların odak noktasında yer alan İmam-Hatip Liseleri 1997’deki kesintisiz eğitime geçiş ve zorunlu ilköğretim uygulamasıyla birlikte orta kısımları kapatılmış, YÖK tarafından yapılan düzenleme ile taban katsayısı uygulamasına geçilerek mezunlarının İlahiyat dışındaki alanlara gitmeleri büyük ölçüde güçleştirilmiştir. Türkiye’de 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan seçimlerde iktidar değişmiş ve AKP hükümeti göreve gelmiştir. AKP iktidarının ilk döneminde İmam-Hatip Liselerine yönelik bir girişim olmamıştır. 2007’de ikinci kez iktidara gelen aynı hükümet, 37 adet yeni İHL açmış ve katsayı uygulamasının kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Danıştay’ın iptal kararı almasından sonra bu sefer YÖK aradaki katsayı farkını azaltmaya yönelik bir uygulama kararı almıştır.¹⁴³

¹⁴¹ a.g.md., ss. 191-193.

¹⁴² a.g.md., ss. 191-193.

¹⁴³ a.g.md., ss. 191-193.

MEB tarafından 1 Aralık 2011 tarihinde alınan bir kararla katsayı farkı da kaldırılmış ve bütün okul mezunlarının eşit şartlarda üniversite sınavlarına girebileceği belirtilmiştir.

Mevcut İHL müfredatında dersler “ortak dersler” ve “meslek dersleri” olarak iki grupta toplanmıştır. Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Edebiyat, Dil ve Anlatım gibi dersler ortak; Tefsir, Hitabet, Fıkıh, Siyer gibi dini içerikli dersler de meslek dersleri adı altında okutulmaktadır.

Kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen ve zorunlu eğitimi 12 yıla çıkararak 30 Mart 2012 tarih ve 6287 sayılı “İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”la birlikte **İmam-Hatip Ortaokulu** da açılmıştır.¹⁴⁴ Dersler zorunlu ve seçmeli olarak iki gruba ayrılırken Kur’an-ı Kerim ve Arapça zorunlu dersler arasında sayılmıştır.¹⁴⁵ Bugüne kadar birçok iniş çıkış yaşayan bu okullar şimdi ortaokul bazında bir bölgede birden fazla adette hem müstakil binalarda hem de diğer ortaokulların bünyesinde sınıf olarak eğitime devam etmektedir.

5.2.2. İlahiyat Meslek Yüksekokulları

Yüksek Öğretim Kurulu’nun 29 Aralık 1988’de aldığı karara istinaden İlahiyat Fakültelerine bağlı olarak iki yıllık İlahiyat Meslek Yüksek Okulları açılmış ve önlisans seviyesinde program uygulanmıştır.¹⁴⁶

Daha nitelikli din görevlileri istihdam etmek ve halen görev yapmakta olanların da bilgi düzeyini yükseltmek amacıyla¹⁴⁷ açılan bu okullarda okuyabilmek için başlangıçta İHL mezunu olmak ve DİB’da en az iki yıl görev yapmış olma şartı aranmıştır. Marmara Üniversitesi (İstanbul), Uludağ Üniversitesi (Bursa), KTÜ (Trabzon), Dokuz Eylül Üniversitesi (İzmir), Erzincan Üniversitesi ve YYÜ (Van)

¹⁴⁴ <http://www.imamhatipokullari.org/tarihce.html> (25.01.2015).

¹⁴⁵ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_jys_dosyalar/2014_10/10091351_imam_hatip_ortaokulu_hdc.pdf (05.03.2015).

¹⁴⁶ Halis Ayhan, “İlahiyat Fakültesi”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 22, ss. 70-72.

¹⁴⁷ <http://www.deu.edu.tr/DEUWeb/Icerik/Icerik.php?KOD=89> (14.09.2014).

İlahiyat Meslek Yüksek Okulu¹⁴⁸ olarak açılan bu okullara 1998-99 öğretim yılından itibaren öğrenci alınmamıştır.

5.2.3. İlahiyat Fakülteleri

İlahiyat Fakültesi'nin ilk kuruluşunu, İstanbul Dâr'ul Fünûn-ı Şâhâne'deki **Ulûm-i Âliye-i Dîniye Şubesi** ile başlatmak mümkündür. 1908 Meşrutiyeti ile beraber adı önce Dar'ulfünûn-ı Osmaniyeye daha sonra da İstanbul Dar'ulfünûnu, şube adı da **Ulûm-i Şer'iyye** olarak değiştirilmiştir. Dört yıl süreli bu şubede önceleri Tefsir, Hadis ve Usûlü, Fıkıh ve Usûlü, Kelam ve Tarih-i Din-i İslam dersleri okutulurken meşrutiyet sonrası Ahlak ve Tasavvuf, Siyer, Dinler Tarihi, Arap Edebiyatı ve Felsefe gibi bazı dersler de ilave edilmiştir. Medreselerin ıslahı sırasında Selimiye Camii avlusunda bulunan I. Abdülhamit Medresesi'nde "**Medreset'ül Mütihazisîn**" açılmış ve Ulûm-i Şer'iyye Şubesi kapatılmış, medreseler Şeyhülislamlığa bağlanınca da 1918'den itibaren adı Süleymaniye Medresesi, şube isimleri de Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Hikmet ve Edebiyat olmuştur. Bu medrese de 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte kapatılmıştır.¹⁴⁹

7 Ekim 1925 tarihli Dârulfünun Talimatnamesi'nde **İlahiyat Fakültesi** ismi yer almış ve okutulacak dersler belirtilmiştir. İstanbul Darulfünunu 1933'te kapatılmasıyla birlikte yerine İstanbul Üniversitesi, ortaöğretimde din derslerinin kaldırılması ve Diyanet İşleri Teşkilatında kadro bulunamaması ve sonuç olarak istihdam sorunu sebebiyle İlahiyat Fakültesi de kapatılmış yerine öğrencisi olmayan **İslam Tetkikleri Enstitüsü** açılmıştır. Çok partili siyasi hayata geçince de mecliste bazı vekillerin İlahiyat Fakültesi'nin kurulması yönünde teklifleri olmuş ve nihayet Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir **İlahiyat Fakültesi** kurulmuş (4 Haziran 1949) ve ortaöğretim üzerine 4 yıl olarak eğitime başlamıştır.¹⁵⁰

İmam-Hatip mezunlarını kabul eden dört yıl süreli İstanbul **Yüksek İslam Enstitüsü**'nü (1959) sırasıyla Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1980) Yüksek İslam Enstitüleri

¹⁴⁸ <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/behcet-fakihoglu/574925.aspx> (14.09.2014).

¹⁴⁹ H. Ayhan, 2000, ss. 70-72

¹⁵⁰ a.g.md., ss. 70-72

izlemiştir. 1982'den itibaren de Yüksek İslam Enstitüleri fakültelere dönüştürülmüş ve buldukları illerin üniversitelerine bağlanmış ve birlik sağlanmıştır.1995 yılına gelindiğinde sayıları yirmi üçe ulaşmıştır. Giderek gelişme gösteren akademik yapılanma 1991-92 öğretim yılında Temel İslam Bilimleri Bölümü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü olarak teşekkül ettirilmiştir. Bu ana bilim dallarına bağlı yaklaşık kırk bilim dalında ders okutulmakta ayrıca yüksek lisans ve doktora programlarında öğretim yapılmaktadır. 1989 tarihinden itibaren de İlahiyat Fakülteleri öğretmen ve eğitim uzmanı yetiştiren yükseköğretim kurumlarından kabul edilmiştir. 1998-99 öğretim yılından itibaren de üniversitelerinde eğitim fakültesi bulunan ilahiyat fakültelerinde İlköğretim **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği** programı ile **İlahiyat Lisans Programı** olmak üzere iki ayrı program uygulanmaya başlamıştır.¹⁵¹

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği, 2005-2006 akademik yılından itibaren –öğretmen yetiştiren bölümlerin Eğitim Fakültesi bünyesinde toplanması kararının ardından- Eğitim Fakülteleri bünyesine aktarılmıştır. 2011'de alınan ani bir kararla söz konusu bölüm İlahiyat Fakülteleri bünyesinde tekrar açılmıştır. 17 Nisan 2014 tarihinde YÖK Genel Kurulunda İlahiyat Fakülteleri bünyesinde yer alan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Eğitimi Bölümü'nün 2014'ten itibaren öğrenci almamasına, böylece söz konusu bölümün kapatılmasına karar verilmiştir.

5.2.4. Uzaktan Öğretim

5.2.4.1. İlahiyat Ön lisans

DİB personelinin önemli bir kısmının diplomasına sahip olduğu bölüm “İlahiyat Önlisans” bölümüdür. Anadolu Üniversitesi AÖF İlahiyat Önlisans Programı, lise mezuniyeti, yaşı ve mesleği ne olursa olsun herkese açık, büyük toplum kesimlerini doğru dinî bilgiyle buluşturmayı amaçlayan bir program olup adayların bu programa yerleşebilmeleri için, YGS puan türlerinin en az birinden, 140.000 ve daha yukarı puan almış olmaları gerekmektedir. Bu program için kontenjan belirlenmemiştir. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumlarının İmam Hatip Lisesi,

¹⁵¹ a.g.md., ss. 70-72

İmam Hatip Okulu, İmam Hatip Lisesi (Y. Dil Ağırlıklı) ve Anadolu İmam Hatip Lisesi alan/kol/bölümlerinden mezun olan öğrenciler İlahiyat programına sınavsız yerleştirilebilmektedir. Ayrıca örgün bir yükseköğretim programında kayıtlı ya da mezun olanlar, ikinci Üniversite uygulamasına başvurarak ÖSYM sınavına girmeden bu programa başvurabilirler.¹⁵²

Bu programda okutulan dersler ve muhteviyatı incelendiğinde programı üstün başarıyla bitiren öğrencilerin/din görevlilerinin mesleki alan bilgisi bakımından yeterli düzeyde olacağı görülmektedir.

Okutulan Dersler: Arapça, İlk Dönem İslam Tarihi, İslam Ahlak Esasları, İslam İbadet Esasları, İslam İnanç esasları, İslam Sanatları Tarihi, Temel Bilgi Teknolojileri, Hadis Tarihi ve Usûlü, İslam Hukukuna Giriş, İslam Kurumları ve Medeniyeti, Tefsir Tarihi ve Usûlü, Türk İslam Edebiyatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Din Psikolojisi, Günümüz Fıkıh Problemleri, İslam Düşünce Tarihi, İslam Mezhepleri Tarihi, Tefsir, Türk Dili, Din Eğitimi ve Din Hizmetinde Rehberlik, Din Sosyolojisi, Hadis, Kelama Giriş, Yaşayan Dünya Dinleri¹⁵³

Son yıllarda Anadolu Üniversitesi dışında farklı üniversitelerde İlahiyat alanında “Önlisans” bölümü açma çabası görülmüş; ilk olarak Atatürk Üniversitesi bünyesinde uzaktan öğretim yöntemiyle bu bölüm açılmıştır. Bu bölümün derslerinde Anadolu Üniversitesi AÖF İlahiyat Önlisans bölümü dersleriyle paralellik görülmektedir.¹⁵⁴

5.2.4.2. İLİTAM

İlahiyat Meslek Yüksek Okulu ve İlahiyat Önlisans mezunu olan öğrencilerin lisans tamamlamaları için çeşitli üniversitelerin bünyesinde uzaktan eğitim sistemiyle lisans tamamlama programları açılmıştır.

Bunun ilk öncüsü olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, programın açılış amacını “Ankara Üniversitesi’nin bu alandaki bilimsel ve akademik birikimini, eğitim teknolojisinin ve eğitim bilimlerinin sunduğu olanaklarla da bütünleştirerek

¹⁵² <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/ilahiyat/genel-bilgiler/Sayfalar/default.aspx> (16.09.2014)s

¹⁵³ <http://eogrenme.anadolu.edu.tr/ilahiyat/Dersler/Sayfalar/default.aspx> (16.09.2014)s

¹⁵⁴ <http://www.ataaof.edu.tr/ilahiyat.aspx> (05.03.2015)s

geniş kitlelere yaymak ve böylece Türkiye’de yükseköğretimin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak” olarak belirtmiştir. Programı başarıyla tamamlayan öğrenciler öğrenciler açısından da “özlük haklarının iyileşmesi, sadece lisans mezunlarının atanabildikleri görev ve makamlara da atanabilmeleri, yurt dışı görevlere atanmada tercih edilebilmeleri ve lisansüstü eğitim yapabilmelerine fırsat sağlamak” anlamına gelmektedir.

İlitam Programı toplamda on üniversitede İlahiyat Fakültesi bünyesinde açılmış durumdadır. Okutulan dersler arasında da paralellik bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İLİTAM bölümünde okutulan dersler şunlardır:

İslam Tarihi ve Medeniyeti, Türk Dili, Sistematik Kelam, İslam Bilimlerinde Yöntem, Arapça Dini Klasik Metinler, Fıkıh, Felsefe, Din Bilimleri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi, Din ve Ahlak Felsefesi, Kur’an ve Hadis İlimleri, İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, Arapça Dini Çağdaş Metinler, Kur’an’ı Kerim, Arapça, Fıkıh Usulü, Sistematik Kelam, Mantık, Osmanlı Türkçesi, İslam Hukuku, İslam Ahlak Felsefesi, Felsefe Tarihi, İslam Tarihi, Tefsir Metinleri, İslam Felsefesi, Hadis Metinleri, Din Felsefesi, Tasavvuf, Dinler Tarihi¹⁵⁵

İLİTAM programında eğitim süresi 4 yarıyıldan oluşmakta ve internet üzerinden yazılı ve görsel olarak materyal desteği sağlanmaktadır. Son zamanlarda özellikle DİB personeli tarafından sınavsız geçiş taleplerinin dile getirildiği bu program, din görevlileri için mesleki alan bilgilerini artırma ve bitirildiğinde formasyon eğitimiyle birlikte MEB’de öğretmenlik ve akademik çalışma yapmak isteyenler için de önemli bir aşama anlamına gelmektedir.

¹⁵⁵http://uzem.ankara.edu.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=107&Itemid=209&lang=tr (05.03.2015).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK TOPLUMUNDA DİN GÖREVLİSİNE BAKIŞ

1. DİN GÖREVLİSİNE SUNDUĞU HİZMETLER AÇISINDAN BAKIŞ

“Din hizmetleri” sınıfında Vaiz, Murakıp, Kur’an Kursu Öğreticisi, İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım’lar yer almaktadır.¹⁵⁶ Müftü, Şube Müdürü vb. görevler ise “Genel İdare Hizmetleri” sınıfında yer almakta, sevk ve idare açısından din hizmetleriyle bağlantılı olmaktadır. Bu hizmetler tabii olarak cami içinde ya da cami dışında sürdürülmektedir. Bu itibarla yapılan hizmetleri “cami merkezli din hizmetleri” ve “sosyo-kültürel içerikli din hizmetleri” olarak iki kategoride inceleyeceğiz.

1.1.Cami Merkezli Din Hizmetleri

İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren mescid/camiler dinî-dünyevî birçok amaçla kullanılmıştır. Bunların başında camilerin “dinin direği” ve “mü’minin de miracı” olarak bildirilen ve cemaat/toplu olarak ifa edildiğinde maddi-manevi birçok gayeye matuf namaz ibadetinin yapıldığı mekan olması önem taşımaktadır. Aynı şekilde camiler tarihi süreçte, içerisinde ve müstemilatında yapılan eğitim faaliyetlerinin vazgeçilmezliği yanında sevinç ve üzüntülerin paylaşıldığı, birlik-beraberlik ve kardeşlik duygularının pekiştirildiği, pazarların ve yerine göre kabristanın da hemen yanında yer aldığı adeta sosyal hayatın merkezindeki mekânlar olmuştur.

1.1.1. İmamet ve Kur’an Tilaveti

Din görevlisinin cami merkezli yaptığı en önemli hizmet, namaz kıldırma hizmetidir. Beş vakit namaz başta olmak üzere Cuma Namazı, Bayram Namazı, Teravîh Namazı camide imam rehberliği/refakatinde ifa edilmekte ayrıca müezzinlik (ezan ve ikamet) ile hatiplik (hutbe ve vaaz) namaz bağlantılı olarak namaz öncesi,

¹⁵⁶ İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına ve Kadrolarına Göre Personel Sayısı <http://www.diyamet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136> (11.03.2015).

esnası ve sonrasında icra edilmektedir. Mihrap ve minber vazifesi denildiğinde bunların hepsini kapsamaktadır.

Cami merkezli din hizmeti sunumunda Kur'an tilaveti ve imamet birbirinden ayrı düşünülemez iki kavramdır. Çünkü namaz ibadetinin sahil ve makbul olabilmesi için namaz esnasında okunan bölümlerin manası değişmeyecek derecede okunması gerekmektedir.¹⁵⁷ Burada ilmihal açısından oldukça geniş bir konu olan "imamet" mevzuu dışarda tutularak sunulan hizmetin genel çerçevesi üzerinde durulacaktır.

Buyrukçu¹⁵⁸ tarafından yapılan ve imamların mesleki formasyonlarının da değerlendirildiği çalışmada, imamlar mesleki bilgi anlamında Kur'an-ı Kerim bilgisini meslekte başarılı olmanın ilk şartı olarak belirtmişlerdir. Yine araştırmaya katılan imamların çoğu bu konudaki yetersizliğini ifade ederken sayıları çok olmamakla birlikte tilavet konusunda yetkin görevlilerin varlığını da belirtmişlerdir. Aynı çalışmada din görevlileri, K. Kerim'i yüzünden okuma, yeterli ezberlere sahip olma, namazda ve cemaat huzurunda okurken usulüne göre (heyecanlanmadan, sıkılmadan rahat bir şekilde) okuyabilme konusunda, Kur'an kurslarında belli bir süre okuyanların ya da hafızlık yapanların bu konuda özel bir çabası olmayan diğer din görevlilerine nazaran daha başarılı olduklarını belirtmektedirler.

Mesleğe başladıktan sonra yüzünden okuma ve ezber konusunda bir kısım görevliler kendilerini geliştirirken özellikle ezberlerin azalması ya da çoğaltılması konusunda cami cemaatinin etkisinden bahsetmişlerdir. Yani cami cemaatinin bilgi seviyesinin düşüklüğü ya da sayısının azlığı ezberlerin kullanılmamalarına dolayısıyla unutulmalarına sebep olurken; bilgi seviyesi yüksek ve kalabalık cemaate sahip görevlilerin de kendisini geliştirme yönünde olumlu etkisinin olduğundan bahsedilmiştir.

Yukarıdaki ve buna benzer araştırmalardan ve gözlemlerimizden hareketle cemaatin cami merkezli hizmetlerden beklentisini ifade edecek olursak; cemaat, görevlilerden caminin vaktinde açılmasını, namaz öncesi ve sonrası Kur'an-ı Kerim okumasını, yapabildiği kadar vaaz ve sohbet etmesini, görevini gönülden ve samimi

¹⁵⁷ Lütfi Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, DİB, Ankara, 2007, s. 149.

¹⁵⁸ R. Buyrukçu, 2005, s.143.

olarak yapmasını ve aksatmamasını, namazı kıldırırken acele etmemesini ve geçiştirmemesini istemektedir.

Namaz dışında Kur'an tilavetinin mevzu olduğu diğer hususlara gelince bunlar mukabele, mihrabiye ve çeşitli vesilelerle okunan pasajlardır.

Hz. Peygamber (SAV)'in her sene Ramazan ayında Kur'an'ı Cebrail ile karşılıklı okumasına dayanan mukabele¹⁵⁹ geleneği özellikle camilerin yanısıra bazı evlerde de devam eden güzel bir gelenektir. Camilerimizde özellikle bayanların yoğun olarak iştirak ettiği bu gelenek, din görevlilerine en azından senede bir defa Kur'an'ı Ramazan boyunca baştan sona kadar okumasına vesile olmaktadır. Özellikle hafız olan din görevlilerinin daha rahatlıkla sunduğu bu hizmet için bazı camilerde sırf bu amaçla ülkenin çeşitli yerlerindeki Kur'an kurslarından hafız öğrenciler davet edilmektedir.

Yine cemaatle kılınan namazların sonunda cemaate dönük olarak mihrapta okunan aşr-i şerif anlamına gelen mihrabiye¹⁶⁰ de din görevlisinin cami ortamında icra ettiği bir tilavet faaliyetidir. Özellikle ülkemizde sabah ve akşam namazlarından sonra "Hüva'llahüllezi"¹⁶¹, yatsı namazlarından sonra "Âmene'r-rasûlü"¹⁶² ve bazı illerimizde ikinci namazı sonrası okunan "İnne li'l müttakine"¹⁶³ olarak müsemma olunan aşr-i şerifler ile özellikle Cuma ve Pazartesi geceleri YâSîn Suresi'nin okunması adet halini almıştır. Camilerde görevlilerin bunları okumada hassasiyet ve devam göstermesi, cemaat nezdinde samimiyet ve başarı göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

1.1.2. Bilgilendirme Faaliyetleri (Vaaz, Hutbe, Kur'an Öğretimi ve Cami Dersleri)

Cami merkezli din hizmeti, belli vakitlerde yerine getirilen ibadetlerin ifası yanında camiye bu amaçla gelenlere uygun vesilelerle yapılan bilgilendirme faaliyetini de içermektedir.

¹⁵⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 372.

¹⁶⁰ M. Ali Sarı, *Altınoluk Dergisi*, 1988, Sayı: 24, s. 13.

¹⁶¹ Haşr, 59/22-24.

¹⁶² Bakara, 2/285-86.

¹⁶³ Nebe, 78/31-40.

Allah'ın insanlara peygamber ve kitap göndermesinin amacı, onun bir rehber/hak davetçisine/öğüt vericiye/nasihat ediciye/mürşide/vaize ihtiyacı olmasındandır.

“Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.”¹⁶⁴, “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır”¹⁶⁵ uyarıları peygamberin şahsında ümmetini de bağlamaktadır. “Dini anlatmak, insanları iman, ibadet ve güzel ahlaka çağırarak, haram, günah ve kötülüklerden sakındırmak peygamberlerin görevi olduğu kadar her bir mü'minin de görevidir.”¹⁶⁶

“İnsanlara **vaaz** etmekten maksat; onların ibadet ve itaate devam etmelerini; haram, isyan ve günahlardan sakınmalarını sağlamak; gaflete düşmelerine engel olmak, imanlarının kuvvetlenmesine, bilmediklerini öğrenmelerine ve kalplerinin yumuşamasına sebep olmaktır.”¹⁶⁷

Camilerde özellikle Cuma günleri, Ramazan geceleri, kandil geceleri, bayram namazları ve cemaatin yoğun olduğu vakitlerde çoğunlukla namaz öncesinde cami görevlileri, müftüler ya da vaizler tarafından vaaz edilmektedir. Merkezi vaaz sistemi uygulaması (müftüler ya da vaizler tarafından merkezi bir camiden yapılan vaazın diğer camilerdeki cemaat tarafından dinlenmesi) DİB'nın direktifleriyle özellikle son yıllarda terkedilmeye başlanmıştır.

Din görevlilerin tahsil seviyelerinin yükselmesi, düzenlenen “Yüzyüze Vaaz Becerilerini Geliştirme Seminerleri” ve son yıllardaki eskiye oranla daha çok sayıdaki vaiz alımı eski uygulamayı terketmede teşkilata güç vermiş ve bu konu ulusal basında yer almıştır:

“... Merkezi sistem yerine artık her imamın kendi vaaz vereceğini ifade eden Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez ‘Bütün merkezi sistemin kablolarını keseceğim. Cızırtılı metalik sesleri vatandaşlara dinletmeye kimsenin hakkı yok’ dedi.”¹⁶⁸

Hutbe “bir topluluk karşısında yapılan konuşma” anlamına gelir ve Cuma ve bayram namazlarında genel olarak, Allâh'a hamd, Rasûlüne salât ve Müslümanlar'a

¹⁶⁴ Zâriyât, 51/55.

¹⁶⁵ Nahl, 16/125.

¹⁶⁶ İsmail Karagöz, *Kur'an'dan Öğütler*, TDV, Ankara, 2010, s.10.

¹⁶⁷ Komisyon, *Kürsüden Öğütler*, DİB, Ankara, 2007, s.34.

¹⁶⁸ Yeni Şafak, 30 Haziran 2011.

nasihatten oluşan konuşmayı ifade eder. Hutbe, belli bir mekânda toplanmış mü'minlerin, başta dinî konular olmak üzere, onların hayatlarını kolaylaştıracak, ilişkilerini uyumlu ve düzenli bir hale getirecek konularda aydınlatılması için bir vesiledir.¹⁶⁹ Hz. Peygamber'in hutbelerinin yaşanan hayatla ilgili olarak ferdi ve ictimai problemlerin çözümüne yönelik olduğu bilinmektedir. Ayrıca kendisinin hutbelerini kısa tuttuğu ve bunu tavsiye ettiği rivayet edilmektedir.¹⁷⁰

Cuma ve bayram günlerinde imam-hatipler, Başkanlıkça hutbe gönderilmesi halinde bu hutbeyi, değilse illerdeki hutbe komisyonlarınca hazırlanan ve okunması uygun görülen hutbeleri okurlar.¹⁷¹ Başkanlık verilerine göre Cuma namazına gelen cemaat sayısı 18.757.740¹⁷² olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, ülke genelinde yaklaşık 20 milyon insana bir namaz vaktinde ulaşabilmekte ve milyonlarca vatandaşı etkileyebilme gücüne sahip olmaktadır. Böylece hutbeler, hem hazırlık hem de sunum aşaması çok ciddiyet isteyen bir bilgilendirme faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Camilerde Kur'an Öğretimi Programı”, Kur'an-ı Kerim, meal ve dini bilgiler öğrenmek istediği halde Kur'an kursu hizmetlerinden faydalanma imkânı bulamayan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için uygulamaya konulmuş bir hizmet olup daha önce görevlilerce gönüllü olarak düzenlenen öğretim faaliyetini belli esaslara bağlamıştır. Yine **Yaz Kur'an Kursu**, muhatabı çoğunlukla ilk ve ortaöğretim seviyesinde olan öğrencilere yönelik önemli bir faaliyet olarak hem Kur'an kurslarındaki müstakil binalarda hem de cami ortamında devam etmektedir.

Cami dersleri vakit namazları öncesi ya da sonrası cemaate yönelik olarak uygulanan K.K. Meali, İlmihal, Tefsir, Hadis ve Siyer-i Nebi dersleri çerçevesinde sohbet niteliğinde bilgilendirme faaliyetidir. Programın ciddiyetle uygulandığı takdirde hem din görevlilerine hem de cemaate bilgilerini güncelleme anlamında katkıları olacağı açıktır.

¹⁶⁹ İbrahim Paçacı, “Hutbe” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 272-273.

¹⁷⁰ Komisyon, *Minberden Öğütler*, DİB, Ankara, 2007, s. 12.

¹⁷¹ <http://www2.diyamet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Gorevler%C4%B1.aspx> (11.03.2015).

¹⁷² DİB Stratejik Planı (2012-2016)

1.2. Sosyo-Kültürel İçerikli Din Hizmetleri

Din görevliliği günün belli saatlerini kapsayan ve mesai bitiminden sonra toplumla bağlantısı kesilen bir meslek olmayıp; toplumla iç içe yaşamayı gerektiren, başarısı da toplumu kucaklayabilme oranına bağlı olan bir meslektir. Daha net bir ifadeyle din görevlileri, insanların doğumundan ölümüne kadar iyi gününde ve kötü gününde yanında görmek istediği kimselerdir. Kimi zaman kendisine danışılan akil adam, kimi zaman bir hakem, kimi zaman da bir sırdaş/arkadaş olarak toplumun vazgeçilmezleri arasındadır. Tarihi süreçte kendisine atfedilen önem farklılık arzetsede her dönem toplumda din adamının bir statüsü olmuştur.

Bir önceki madde de ifade ettiğimiz cami merkezli hizmetlerden sonra burada yine din görevlisinin aktif ve belirleyici olduğu dini yönü bulunan sosyo-kültürel faaliyetleri/hizmetleri sıralayacağız.

1.2.1. İsim Koyma Merasimi

Bir ailenin kendilerini en mutlu hissettikleri zamanlardan biri olarak çocuğun dünyaya gelişi, bir takım dini merasim ve uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Bunlar çocuğa isim koyulması, akika kurbanının kesilmesi ve bu mutluluğun mevlid programı vb. etkinliklerle çevreyle paylaşılması uygulamasıdır.

Çocuk doğduktan sonra birkaç gün içerisinde, bir merasim/törenle çocuğa isim koyulur. Aileden bir büyük ya da bir din görevlisi rehberliğinde çocuk kucağa alınır, hafif bir sesle sağ kulağına ezan, sol kulağına da ikamet okunur ve (dini ve milli geleneklerimize uygun olarak) konulacak isim çocuğun yüzüne hitaben üç defa tekrar edilerek isim koyulur. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'den bir aşır okunur ve çocuğun sağlıklı bir şekilde vatan ve milletine hayırlı, imanlı bir evlat olması yönünde kısa bir dua ile merasim bitirilir.¹⁷³

Bu arada belirtmek gerekir ki yeni doğan çocuk için şükür amacıyla “akika”¹⁷⁴ kurbanının kesilmesi sünnettir. Peygamberimiz torunları Hasan ve Hüseyin için birer

¹⁷³ Komisyon, *Hitabet ve Mesleki Uygulama*, MEB, Ankara, 2012, s. 107.

¹⁷⁴ Akika kurbanının Müslümanlarca asıl adı “nesike”dir. (Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 395).

akika kurbanı kesmiştir. Kurban, çocuğun doğduğu günden itibaren buluğ çağına kadar kesilebilirse de doğumun yedinci günü kesilmesi efdaldır.¹⁷⁵

Hz. Peygamber de kendilerine getirilen yeni doğmuş çocuklara dua etmiş ve ismini koymuştur. O'nun oğlu İbrahim'e doğduğu gece adını koyduğu, torunu Hasan'ın da kulağına ezan okuduğu rivayet edilir. Yeni doğan çocuğun sağ kulağına ezan sol kulağına da ezan okunması geleneği, Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz zamanında başlamıştır.¹⁷⁶

Görüldüğü gibi din görevlisi, insanların daha hayata ilk adım attığı günlerde isim koyulurken başvurulan bir kimse olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2. Sünnet Merasimi

Arapça karşılığı “hitân” olan sünnet, Hz. Peygamber (SAV) tarafından insan fitratının bir gereği olarak tavsiye edilmiştir. Bu, Hz. İbrahim (AS)'dan kalma bir adet olarak erkekler için tıbbi faydaları da olan ve Hz. Muhammed ümmetinin simgesi olan bir uygulamadır.

Sünnet merasimi, İslam ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de muhafazakar aileler tarafından camilerde ve evlerde mevlit okutarak, ziyafet vererek icra edilmektedir. Bu programlarda din görevlileri tarafından aşırı ve mevlid bölümleri okunmakta, ilahiler söylenmekte ve dua edilmektedir. Merasim sonunda, din görevlisinin çocuk yetiştirme prensipleri ve Hz. Peygamber'in izinden gitmenin gerekliliği hususunda bir konuşma yapması günün mana ve ehemmiyetine uygun olmaktadır.¹⁷⁷

Son zamanlarda sünnet merasimleri din görevlileri ya da tasavvuf müziği icra eden sanatçıların/grupların katılımıyla salon ortamında da yapılmaya başlanmıştır. Sünnet programlarını eğlenceli yapmak isteyen aileler ise din görevlilerini çağdırmamakta ya da sadece dua yapması için çağdırmaktadır.

¹⁷⁵<https://kurul.diyaret.gov.tr/SoruSor/Cevap.aspx?ID=38357&q=akika-kurbani-nedir-#.VQFmaI7kegw> (12.03.2015).

¹⁷⁶ A. Çetin, 2008, ss. 354-355.

¹⁷⁷ a.g.e. s. 355; Komisyon, *Hitabet ve Mesleki Uygulama*, MEB, Ankara, 2012, s. 108.

1.2.3. Askere Uğurlama Merasimi

Askerlik belli bir yaşa gelen ve erkek olan her Türk vatandaşının yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görev olup vatan ve milletin varlığı ve bağımsızlığı bu görevin hakkaniyetle yerine getirmesine bağlıdır.¹⁷⁸

İ. Ortaylı'ya göre Türkler “asker millet olma” vasfını taşıyan bir toplumdur.¹⁷⁹ Hem tarihi hem de dini kaynaklar açısından bakıldığında gaza, şehitlik, gazilik, istiklal kavramları çerçevesinde askeri kuruma “peygamber ocağı” gözüyle bakılmış ve bir manada kutsallık atfedilmiştir. Genç evlatlarını askere gönderecek aileler de çoğunlukla din görevlilerinin içerisinde aktif rol aldığı uğurlama tarzını tercih etmişlerdir.

Askere gidecek olanlar, camide ya da evde düzenlenen bir mevlid programı sonrası din görevlilerinin yaptığı dua ile uğurlanmıştır. Din görevlilerince yapılan uğurlama duaları ve konuşmaların hem aileler hem de askere giden gençler üzerinde milli ve dini şuuru uyandırmada olumlu tesirleri gözlenmiştir.

Görüldüğü gibi din görevlileri hüznün ve sevinci birlikte çağrışım yaptırın zamanlarda da halkın yanında olmakta, insanlar onun sohbeti ve duasıyla psikolojik olarak rahatlamaktadır.

1.2.4. Nişan ve Nikah Merasimi

Evlenme yeni bir ailenin kurulması anlamına gelmekte ve dinimizce de elzem bir husus¹⁸⁰ olarak görülmektedir. Bunun hem neslin devamı hem de biyolojik ve psikolojik açıdan birçok mesnedi bulunmaktadır.

Birbiriyle evlenme arzusu ortaya koyan taraflar için evliliğe hazırlık dönemi söz kesme ile başlamakta, bunu nişanlanma izlemekte, nikah ise daha sonra gelmektedir.

¹⁷⁸ Komisyon, *Hitabet ve Mesleki Uygulama*, MEB, Ankara, 2012, s. 107.

¹⁷⁹ <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=82&makaleid=2618> (12.03.2015).

¹⁸⁰ “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin...” (Nûr, 24/32). “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir...” (Rum, 30/21) “Size, dini, ahlaki yaşantısı hoşunuza giden kimseler geldiğinde, onları evlendirin. Aksi takdirde yeryüzünde kargaşa ve büyük bir ahlaki bozukluk olur.” (Tirmizi, Nikah, 3). “Nikah sünnetimdir. Sünnetime göre hareket etmeyen benden değildir. Evleniniz ve çoğalınız...” (İbn Mâce, Nikah, 8).

¹⁸¹ Nişan merasimi genelde din görevlilerinin de katıldığı merasimler olmaktadır. Bu ev ya da salon ortamında bir duanın yapılmasıyla gerçekleşebildiği gibi camide okunan bir mevlit sonrası dua edilmesiyle de yapılabilmektedir.

Nikah, “karşı cinsten iki kişinin, birlikte yaşamalarına ve karşılıklı yardımlaşmalarına imkân veren ve taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir sözleşme” olarak, iki şahit huzurunda tarafların irade beyanında bulunmasıyla gerçekleşmektedir.¹⁸²

Merasimde şahitler¹⁸³ huzurunda gelin ve damada tevbe ve istiğfar ettirilir, mehir belirtilir ve nikah işlemi başlatılır. Tarafların irade beyanından sonra dua edilir.¹⁸⁴

Ortamin müsait oluşu ve katılımcı durumuna göre din görevlisinin, eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklarını dile getiren bir konuşma yapması uygun olmaktadır.

Memleketimizde ayrıca damat giydirilirken ve gerdeğe konurken de dua edilmektedir.¹⁸⁵

1.2.5. Hac ve Umreye Gidiş ve Dönüş Sebebiyle Düzenlenen Merasimler

Bütün dinlerde var olan kutsal zaman ve mekan inancı İslam’da hac ibadetiyle daha belirgin olarak kendisini hissettirmektedir. Hac, hem mali hem de bedeni bir ibadet olarak “kastetmek, yönelmek ve ziyaret etmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁸⁶

İslam’ın beş esasından biri¹⁸⁷ olarak gerekli şartları taşıyan kimselerin senenin belli zamanlarında Kâbe ve başta Arafat olmak üzere etrafındaki bazı yerleri usulüne göre ziyaret etmesini kapsamaktadır.¹⁸⁸

¹⁸¹ Komisyon, *İlmihal II*, TDV, İstanbul 2000, s.201.

¹⁸² İbrahim Paçacı, “Nikah” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006, s. 527.

¹⁸³ Hanefi alimleri dışındaki müctehidler, şahitlerin ikisinin de erkek olmasını şart koşmuş, Hanefiler ise bir erkek ve iki kadının şahitliğini yeterli görmüşlerdir.

¹⁸⁴ A. Çetin, 2008, s. 356-357.

¹⁸⁵ a.g.e., s. 358.

¹⁸⁶ Komisyon, *Fıkıh*, MEB, Ankara, 2013, s. 132.

¹⁸⁷ “Yoluna gücü yetenlerin Beyt’i haccetmeleri, insanlar üzerinde Allah’ın bir hakkıdır” (Âl-i İmran, 3/97).

¹⁸⁸ Komisyon, *İslam İbadet Esasları*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2012, s. 168.

Hız. İbrahim (AS)'a kadar uzanan bir tarih geçmişı olan hacın bir kimseye farz olması için Müslüman, akıllı, ergen, hür olması ve hac görevini yapma imkanına sahip olması gerekmektedir.¹⁸⁹

“Hac ruhun Allah'a yükselişini temsil ettiğinden, Kabe bir hedef değil belki de sonsuzluğa ve bu manevi atmosfere geçişin başlangıcıdır. Dıştan bakıldığında sembolik davranışlar şeklinde görünen hacdaki her bir fiil ve davranışın bir anlamı ve mü'mini eğitici bir yönü vardır.”¹⁹⁰

Hac ibadeti çoğunlukla ömürde bir defa nasip olmakta bu sebeple hacı adayları büyük bir heyecan içerisinde hareket gününü beklemektedir. Hazırlıklar sürerken bir yandan tebrik için eve gelenler ağırlandırmakta bir yandan gelemeyenlere veda ziyaretleri yapılmakta ve tatlı bir telaş sürmektedir.

İşte bu noktada hacıların yükünü hafifletmede ve onlara daha gitmeden rehberlik etmede din görevlilerine büyük görev düşmektedir. Hacı adaylarına Müftülüklerce çeşitli seminerler yapılsa da hacca ilişkin malumatın okunarak kavranması ve çözülmesi kolay olmamaktadır. Bu noktada din görevlilerinin mahallesinden hacca gidecek olanlarla özel olarak ilgilenmesi ve bilgilendirme toplantıları düzenlemesi takdir edilecek bir hizmet olacaktır.

Ülkemizde hacı adayları çoğunlukla yola çıkmadan bir müddet önce mevlid okutmakta ve ziyafet vermektedir. Düzenlen bu merasimlerde özellikle hacın ruhuna uygun aşırıların tilavet edilmesi ve ilahilerin söylenmesi, duada yapılacak hac görevine çeşitli atıflarda bulunulması ve özellikle hacın ehemmiyetinden/hacca gitmeden önce maddi hazırlık kadar ilmi ve manevi hazırlığın da öneminden bahseden bir konuşma yapılması din görevlilerine düşen mühim bir görevdir. Memleketten ayrılık günü gelince de ev önünde helalleşerek dua yapılması yine din görevlisine düşmektedir. Yine hac dönüşünde düzenlenen mevlidlerde ve yıl içerisinde çeşitli zamanlarda gerçekleşen umre ziyaretlerinin öncesi ve sonrasında, yukarıda bahsedilenlere uygun hizmetler din görevlisinden beklenmektedir.

¹⁸⁹ Bünyamin Erul, “Hac: Evrensel Buluşma ve Kutsala Yolculuk”, *İslam'a Giriş*, DİB, Ankara, 2007, ss. 296-98.

¹⁹⁰ Bünyamin Erul ve Ekrem Keleş, *Hacçı Anlamak*, DİB, Ankara, 2012, s.17.

Görüldüğü üzere büyük çoğunlukla her kişiye ömürde bir nasip olan hac ve umre ibadetlerinde; daha gitmeden başlayan merasimlerin icrası, görevli gidenler açısından dönene kadar oralarda yapılan zorlu rehberlikler ve döndükten sonraki çeşitli merasimler neticede din görevlilerine düşmektedir. Bu da din görevlilerinin bilgili olmasının yanında sabır ve özveriyi de elden bırakmamasının önemi ortaya koymaktadır.

1.2.6. Cenaze Hizmeti

Ölüm, ruhun bedenden ayrılması olup her canlının vakti gelince ölmesi kaçınılmaz bir sonudur. Ayetler bu gerçeği dile getirmektedir: “Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!”¹⁹¹ “Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler”¹⁹²

Dinimize göre insan değerli bir varlıktır. Canlısı da ölüsü de saygıyı hak etmektedir. Ölümden kabre koyuluşa kadar ki yapılan dinî işlemlere bakıldığında bunu görmek mümkündür.¹⁹³

Müslüman bir ülkede yaşayan insanlar olarak, din görevlisine ihtiyacın had safhada olduğu bir konu varsa o da cenaze konusudur. Buraya kadar bahsettiğimiz diğer hizmetler belli ölçüde dini bilgisi olan kimselerce (tam hakkaniyetle olmasa da) bir şekilde ifa edilebilirken; cenazeyle ilgili hizmetler çoğunlukla din görevlisine havale edilmektedir. Çünkü hiç kimse kaybettiği bir yakınına/sevdiğine karşı son görevinde kusur gösterilmesini arzu etmez.

Bu noktada din görevlisine düşen görevleri¹⁹⁴ kısaca belirtecek olursak;

Ölüm döşeğindeki hastaya söylenecek sözlere dikkat edilmeli, ümitsizliğe düşürülmemeli, Allah’ın rahmetinden, bağışlamasından bahsedilmeli ve mümkün olduğu kadar ona dua edilmelidir. Varsa zenzem suyu yoksa normal su içirilmeli ya da temiz bir bezle dudaklar ıslatılmalıdır.

¹⁹¹ Nisa, 4/78.

¹⁹² Nahl, 16/61.

¹⁹³ A. Çetin, 2008, s. 363.

¹⁹⁴ a.g.e. 362-374; Komisyon, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, DİB, Ankara, 2008, ss. 19-23.

Mümkünse yüzü kıbleye gelecek şekilde sağ yanına çevrilmeli (tevcih) yahut ayakları kıbleye doğru uzatılarak başı hafifçe yükseltilmeli, değilse sıkıntı verilmeyecek bir konumda bırakılmalıdır.

K. Tevhid veya K. Şehadet söylenerek hatırlatılmalıdır. Bu arada Kur'an (özellikle Yasin Suresi) okumak faydalıdır.

Ölüm sonrasında gözleri sıvazlanır, ağzı kapatılır ve çenesi bağlanır, elbise çıkarılır, eller yana uzatılır, üzerine bir örtü örtülür.

Ölü, kapalı ve tenha bir yerde teneşir üzerine koyularak yıkayıcı ve yardımcısı tarafından usulünce yıkanır (gasil) ve kurulur. Daha önce hazırlanan (techiz) malzemeye ölü kefenlenir (tekfin).

Cami ya da uygun bir mekânda cenaze namazı kılınır ve helallik alınır (tezkiye). Musalladan omuzlar üzerinde ya da bir vasıtayla kabre kadar götürülür (teşyi) ve toprağa verilir (defin). Daha sonra vakit elverdiği ölçüde bir miktar Kur'an (Yasin, Mülk, Tekasür, İhlas, Felak, Nas, Fatiha, Elif Lam Mim) okunur ve dua edilir.

Ölüm anında yapılan telkinin bir de defin sonrası yapılması adet haline gelmişse de bu bidattir.

Ölüm hadisesi ve ölümler her zaman hatırlanmalı, Kur'an okunmalı ve dua edilmelidir. Burada bidat kabul edilen davranış (halk arasına yerleştiği şekilde) bunun belli gecelere tahsis edilmesidir.

Bu bahsettiğimiz her bir aşama bir manada hassasiyet ve ihtisas gerektirdiğinden din görevlisinin imkanlar ölçüsünde rehberlik etmesi önem arz etmektedir.

1.2.7. Diğer Rehberlik Hizmetleri

Çeşitli yörelerde adet olduğu üzere arefe günleri ya da sair zamanlarda yapılan kabir ziyaretlerinde din görevlisi de bulunarak Kur'an okumakta ve dua etmektedir. Aynı şekilde görev bölgesinde birisi hastalandığı zaman evde ya da hastanede ziyaretine gitmektedir.

Hayatın her alanında müracaat edilen din görevlileri işyeri vb. açılışlarda, ev araba alma vb. zamanlarda, nazar değme vb. nadir durumlarda Kur'an okuması ve dua etmesi için davet edilmektedir.

2. DİN GÖREVLİSİNE YETERLİKLERİ AÇISINDAN BAKIŞ

2.1. Yeterlik Tespit Çalışmaları

Din görevlisi üzerine kurumca yapılan çalışmalardan birisi personel yeterlikleri hususunda yapılan çalışmadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca din hizmetini yürüten personelin niteliklerine ilişkin görev tanımları bulunsa da yakın zamana kadar görevlilerin yeterlik standartlarını ortaya koyan bir doküman/çalışma mevcut değildi. Bunun din görevlisinin yetiştirilmesi, seçimi, denetlenmesi ve istihdamı gibi hususlarda sorunlar yaşanmasına yol açacağı; bunun da doğrudan din görevlisinin yaptığı hizmete yansarak etkililiği ve verimliliğini düşüreceği noktasından hareketle, Başkanlık tarihinde ilk olarak **2004** yılında bu amaçla bir çalışma başlatmıştır. Çünkü yeterlik, bütün çalışmaların temel hareket noktası olmakta ve bu çalışmaların mantık bütünlüğü içinde yapılmasının anahtarı olmaktadır. Bünyesinde görev yapan personelin yeterliklerini belirlemeyen bir kurumun başarılı olması mümkün değildir.¹⁹⁵

Din hizmetini yürütenlerin yeterliklerini konu edinen tartışmalı bilimsel bir toplantı ile başlayan bu çalışmaların sonucunda kurulan komisyon vasıtasıyla müftü, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip, din hizmetleri uzmanı unvanlarında istihdam edilen personelin sahip olması gereken yeterlikler tespit edilmiştir. Bu çalışmada **İlahiyat Fakülteleri** ile **Diyanet İşleri Başkanlığı**'nın birikimi bir araya getirilmeye çalışılmış, yeterlikleri hazırlayan komisyon bu iki kurumun elemanlarından oluşturulmuştur.¹⁹⁶

Söz konusu çalışma geçen süreçte, Başkanlığın hizmet anlayışında yeni bir ufuk açmıştır. Bu yeterlikler, sadece gerçekleştirilen etkinliklere kılavuzluk etmekle kalmamış, bu kurumun istihdam edeceği elemanları yetiştiren eğitim kurumlarının (İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri) çalışmalarına da katkı sağlamıştır. Söz konusu çalışma, başta İlahiyat Fakülteleri olmak üzere Yüksek Öğretim Kurumu ilgililerine ulaştırılmış, çeşitli sempozyumlarda kamuoyu ile paylaşılmıştır. Din

¹⁹⁵ DİB, *Personel Yeterlikleri*, Ankara, 2010.

¹⁹⁶ a.g.e.

görevlisi yetiştiren eğitim kurumları, program geliştirme çalışmalarında ve o programları uygulamada bu yeterliklerden istifade etmiştir.¹⁹⁷

Yaklaşık beş yıllık uygulamadan elde edilen tecrübeler sonucunda yukarıda belirtilen unvanlardaki personelin 2004 yılında tespit edilen yeterlikleri gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiş ve söz konusu yeterliklere eğitim görevlisi, eğitim uzmanı ve müezzin-kayyımların yeterlikleri de eklenerek **2010** yılında güncellenmiştir. Söz konusu çalışmada yeterlikler, her bir görev alanı için “**Alan Yeterlikleri**”, “**Eğitim-Öğretim Yeterlikleri**” ve “**Genel Kültür Yeterlikleri**” olmak üzere üç bölümde ele alınmıştır. **I. kademe** yeterlikler belirlenirken, bunların söz konusu alandaki bütün görevliler için geçerli ve hepsinde de bulunması beklenen asgarî yeterlikler olması gerektiği düşüncesinden hareket edilmiştir. **II. ve III. kademe** yeterlikler ise, ilgili görev alanında daha üst düzeyleri ifade etmekte ve hizmet içinde görevlinin kendisini zamanla geliştirerek elde edeceği yeterlikler anlamına gelmektedir.¹⁹⁸

Tez konumuz bağlamında her bir görev için tespit edilen yeterlikleri ayrı ayrı değerlendirmekten ziyade, din hizmetinin özellikle cami eksenli olması ve bunu (Müftü, Vaiz ve diğer görevlilerden daha çok) İmam-Hatip ve Müezzin Kayyımların sunuyor olmasından hareketle, bu görevliler için tespit edilen yeterlikler üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Çalışma incelendiğinde İmam-Hatip ve Müezzin Kayyım’lar arasında yeterlik açısından fazla bir fark görülmemekte; İmam-Hatiplerden hutbe ve vaaz hazırlama ve bunların muhatap kitle üzerindeki etkisini değerlendirme, Diyanet yayınlarını takip etme, tefsir, hadis, fıkıh gibi temel ilimlerde daha ileri düzeyde bilgi sahibi olma ve bu çerçevede dini konularda danışmanlık ve rehberlik etme, çeşitli kurumlarla (Müftülük, İHL, İlahiyat Fakültesi) işbirliği yapma ve din hizmetlerini geliştirici projeler üretme konularında fazladan bir yeterlik düzeyi istenirken; Müezzin-Kayyımlardan daha çok musiki bilgisini geliştirerek çeşitli makamlarda ezan, salâ vb. görevleri icra edecek ve bu hususta meslektaşlarına rehberlik edecek seviyede bir yeterlik istenmiştir. Bu sebeple burada İmam-Hatip yeterlikleri

¹⁹⁷ a.g.e.

¹⁹⁸ a.g.e.

sayılacak, farklılık olan noktalarla ilgili açıklama yapılacaktır. (Madde sonlarındaki rakamlar, o yeterliğin kaçınıcı kademedede olduğunu göstermektedir.)

2.2. Alan Yeterlikleri

Alan yeterliği, bir mesleği icra edebilmek için o mesleğe özel sahip olunması gereken bilgi, beceri ve tutumları ifade etmektedir.¹⁹⁹ Nasıl ki eğitim, sağlık, emniyet vb. hizmet sınıflarında çalışanlar için özel alan yeterlikleri varsa aynı şekilde din hizmeti sunan personel için de özel yeterlikler söz konusudur.

Söz konusu çalışmada belirtilen alan yeterliliğine göre İmam-Hatipler:

- Kur'an-ı Kerim'i "Maharic-i Huruf"a ve "Tecvit" kurallarına riayet ederek cemaat önünde yüzünden okur (I). Yasin, Mülk, Hucurat, Fetih, Rahman ve Nebe sureleriyle Buruc'dan Nâs'a kadar olan sureleri, Bakara Suresi 1-5, 255, 285-286, Haşr Suresi 20-24. ayetleri ezbere okur (I). Kur'an-ı Kerim'in 30. Cüzü ile Yasin, Mülk, Hucurat, Fetih ve Rahman sureleriyle, Bakara 1-5, 255, 285-286, Haşr Suresi 20-24. ayetleri ezbere okur. Ayrıca konularına göre Aşr-ı Şerifleri okur (II). "Tashih-i Huruf Kursu" düzeyinde kıraat/dini musiki bilgi ve becerisine sahiptir (II). Kur'an-ı Kerim'i "tahkik", "tedvir" "hadr" usullerine göre yüzünden okur (II). Kur'an-ı Kerim'i farklı makamlarla cemaat önünde okur (III). Kur'an-ı Kerim hafızıdır (III).

Görüldüğü üzere, görevliden Kur'an-ı Kerim'i farklı usullerde yüzünden okuyabilmesi, başlangıçta bilmesi gereken ezberleri konulu aşrılarını bilecek şekilde artırması beklenmektedir. Yine görevliden ilerleyen süreçte musiki bilgisini artırarak cemaat önünde bunu icra edebilmesi ve nihayet hafız olması beklenmektedir.

- Kuran-ı Kerim'den ezbere okuduğu ayetlerin anlamlarını bilir (I). Kur'an-ı Kerim meallerinden yararlanır (I). Belli başlı Türkçe meal ve tefsirleri tanır (I). Tefsirlerden yararlanmayla ilgili temel ilkeleri ve yöntemleri bilir (II). Meal ve tefsirler yardımıyla okuduğu ayetlerin anlamlarını açıklar (II).

¹⁹⁹ <http://otmg.meb.gov.tr/YetOzel.html> (13.03.2015).

İlgili maddelerde bir din görevlisinin, okuduğu **Kur'an'ı anlaması** bağlamında bir takım hususiyetlere dikkat çekilmiştir. Kaldı ki bunlar belli bir düzeyde Arapça bilgisinin olmasını zorunlu kılmakta, bu mümkün olmadığında din görevlisinin ulaşması istenen ilmi seviye zor görünmektedir.

- Kur'an-ı Kerimle ilgili temel kavramları bilir (I). Kur'an-ı Kerim'in temel özelliklerini ve ana konularını bilir (I). Tefsirle ilgili temel kavramları bilir (I). Kur'an-ı Kerimle ilgili kavramları ve aralarındaki ilişkileri açıklar (II).

Burada bir din görevlisi için kavramsal düzeyde bilmesi gereken iptidai **temel Kur'an bilgisine** işaret edilmektedir.

- Bütün namazları usulüne uygun kıldırır (I). İnkelerine uygun hutbe-vaaz hazırlar ve sunar (I). Vaaz ve hutbelerin muhatap kitle üzerindeki etkililiğini/amaçların gerçekleşme düzeyini değerlendirir (I). Gerekğinde müezzinlik yapar (I). Önemli gün ve gecelerde program düzenler (I). Yapılması mutad olan duaları (nişan, nikah, hatim, yemek, yağmur, açılış, vb.) usulüne uygun yapar (I). Cenaze ile ilgili dinî görevleri usulüne uygun yapar (I). İman, ibadet, ahlak vb. konularda muhataplarının sorularını cevaplandırır (I). İtikat, ibadet, ahlak ve siyerle ilgili dinî kavramları doğru telaffuz eder ve anlamlarını bilir (I).

Tamamı birinci kademedede yer alan bu yeterlikler **cami içi dini pratikler** diyebileceğimiz ve din görevlisinin o görevde bulunuş sebebi olan hususiyetler olarak görülmektedir.

- İslam inanç esaslarını ve dindeki yerini ana hatlarıyla bilir (I). İtikatla ilgili belli başlı mezhepleri bilir (I). Din-ahlâk ilişkisini ana hatları ile açıklar (I). İtikat, ibadet, ahlak ve İslam tarihi ile ilgili belli başlı Türkçe kaynakları bilir (I). İslam inanç esaslarının ve ahlakının birey ve toplum hayatındaki yerini açıklar (II).

Bunlar da dinin temelini teşkil eden **itikad** merkezli konuları bilmesi yönünde görevliden istenen bir yeterlik düzeyidir.

- İbadetlerin dindeki yerini açıklar (I). İbadet çeşitlerini bilir (I). Duanın bireye katkılarını açıklar (I). İbadetlerin özelliklerini, birey ve toplum hayatındaki yerini açıklar (II).

Burada da görevlilerden **ibadet** konularında asgari düzeyde bilmesi gereken hususiyetler belirtilmiştir.

- Temel fıkıh kavramlarını bilir (I). Belli başlı Türkçe fıkıh kaynaklarını tanır (I). Belli başlı fıkıh ekollerini ana hatlarıyla bilir (I). Belli başlı fıkıh ekollerinin temsilcilerini, temel kaynaklarını ve fıkıh yöntemlerini bilir (II). Fıkıh kaynaklarından yararlanma ilkelerini bilir. (II)

Burada da ibadetler başta olmak üzere dini yükümlülüklerle ilgili esasları ifade eden **fıkıh** merkezli konular sıralanmıştır.

- Belli başlı Türkçe hadis kaynaklarını tanır (I). Hadislerden yararlanmayla ilgili temel ilkeleri ve yöntemleri bilir (II). Hadisle ilgili temel kavramları bilir (II).

Bu yeterliklerde de İslam hukukunda ikinci kaynak olan sünnet konusunun temelini teşkil eden ve Kur'an'ı açıklamada sık sık başvurulan bir ilim olarak **hadis** bağlamında bilinmesi gerekenler sıralanmıştır.

- Hz. Peygamberin hayatını ana hatlarıyla bilir (I). Hz. Peygamberin dindeki konumunu açıklar (I). Hz. Peygamberin söz, tutum ve davranışlarından örnekler verir (I). Hz. Peygamberi örnek alarak, görev alanıyla ilgili rollerini belirler (I). İslam'ın doğduğu ortamın dini, kültürel, siyasi, toplumsal vb. özelliklerini açıklar (II). İlk dönem İslam tarihindeki olayları sebep-sonuçlarıyla açıklar (II).

Burada görüldüğü üzere dinin mesajını sunan **Peygamberin** dindeki konumu, hayatı ve yaşantısından, görevlinin O'nu modelleyebilmesine ilişkin bir yeterlik düzeyi ifade edilmektedir.

- Semavi dinleri temel unsurlarıyla bilir (I). Tarihi ve güncel dinî akım ve oluşumları bilir (II). Yaşayan dünya dinlerinin temel özelliklerini bilir

(II). Misyonerliğin tarihi gelişimini, günümüz misyonerlik faaliyet alanlarını ve yöntemlerini bilir (II).

Burada kendi dinimizin hususiyetleri yanında diğer **dinler ve çeşitli oluşumlarla** ilgili bilinmesi gerekenleri ihtiva eden bir yeterlik düzeyi ortaya koyulmuştur.

- Dinî konuları açıklamada nasları esas alır (I). Dinî konuları açıklamada akli ve bilimi kullanır (I). Ayet ve hadisleri yorumlarken günün şartları, ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilişki kurar (I). Ayet ve hadisleri yorumlarken diğer bilimlerin verilerinden yararlanır (I). İman, ibadet ve ahlak konularında örnek ayet ve hadisler bilir (I).

Tamamı birinci kademede yer alan bu maddelerde daha çok **metodoloji** ifade eden belli konuların bilinmesi yönünde bir yeterlik düzeyi oluşturulmuştur.

- Orta düzeyde Arapça ve Osmanlıca bilir (II). “İhtisas Kursu” düzeyinde İslami ilimlere vâkıftır (III). İleri düzeyde Arapça ve Osmanlıca bilir (III).

Görüldüğü üzere burada bir görevlinin mesleğe intisabı sonrasında mesleki gelişim göstererek **ulaşılması hedeflenen** ileri bir yeterlik düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Mesleğiyle ilgili mevzuatı bilir (I). Görevlerini yürütürken hedef kitlenin dinî anlayış ve uygulama farklılıklarını dikkate alır (I). Dinî anlayış ve uygulama farklılıklarının dini anlama ve yorumlamada zenginlik olduğunu bilir (I). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlarını takip eder, bunlardan yararlanır (I).

Tamamı birinci kademede yer alan bu hususiyetler de görev icra edilirken unutulmaması gereken **stratejileri** ifade etmektedir.

Yapılan diğer çalışmalara bakıldığında ise din görevlilerini mesleki bakımdan yetersiz bulanlar Kur'an-ı Kerim'i yüzünden ve ezbere okuma hususunu ön plana çıkarmaktadır. Cemaatten bu hususta bilgili olanlar tecvid ve diğer okuyuş hatalarını, bilgisi olmayanlar ise namazlarda aynı ezberlerin okunmasıyla birlikte namaz öncesi ve sonrasında Kur'an okumayışlarını imamların mesleki yetersizliğine delil olarak

göstermektedirler. Ses güzelliği ve makam becerisi ile Kur'an okunması ayrıca mevlid, cenaze, nikah ve dua okunması gibi daha çok cami dışında icra edilen uygulamalardaki başarıları ise cemaat nezdinde din görevlilerinin mesleki açıdan yeterli görüldüğü anlamına gelmektedir.²⁰⁰

2.3. Eğitim-Öğretim Yeterlikleri

Din görevlisinin cami içi ve cami dışında yaptığı faaliyet bir yönüyle eğitim-öğretim faaliyetidir. Namaz kıldırma ve Kur'an tilaveti dışında, vaaz ve hutbe başta olmak üzere hizmetlerin tamamına yakını din görevlisinin muhatabıyla iletişim kurmasını, bilgiler aktarmasını, onları ikna etmesini, öğretirken eğitmesini gerekli kılmaktadır. Bu da din görevlisi vasıflarını taşınmanın yanında bir de pedagojik formasyona sahip olunması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmaya²⁰¹ göre İmam-Hatipler:

Şahsi yetenek ve donanımla ilgili olarak;

- Zayıf ve güçlü yönlerinin farkındadır (I). Davranışlarında tutarlıdır (I). Özgüvene sahiptir (I). Görevinin gerektirdiği düzeyde iletişim bilgi ve becerisine sahiptir (I). Sorun çözme becerisine sahiptir (I). Mesleğiyle ilgili gelişmeleri ve yayınları takip eder (I). Kişisel ve mesleki gelişimine katkıda bulunacak bilimsel ve kültürel etkinliklere katılır (I). Zamanı etkili ve verimli kullanır (II). Kurumunun (camii/kurs) bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik, dini ve kültürel özelliklerini bilir (II).

Hedef kitleyle ilgili olarak;

- Çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerine ilişkin gelişim ve öğrenme özelliklerini bilir (I). İlgi, ihtiyaç ve beklentilerini tespit eder (I). Konuya uygun eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerini seçer, uygular (II). Öğrenenlerin özelliklerine uygun araç-gereç ve materyalleri seçer, geliştirir ve kullanır (II). Öğrenenlerin başarılı yönlerini öne çıkararak onların öğrenme ürün ve çabalarını destekler (II). Öğrenenlerin kendilerini fiziki ve psikolojik açıdan rahat ve güvende hissetmelerini

²⁰⁰ R. Buyrukçu, 2005, ss. 131-133.

²⁰¹ DİB, *Personel Yeterlikleri*, Ankara, 2010.

sağlayacak olumlu bir öğrenme ortamı oluşturur (II). Bireyi tanıma tekniklerini bilir, bunların nasıl kullanılabileceğini açıklar (III).

Öğretim yöntemleriyle ilgili olarak;

- Kur'an'ın yüzüne ve ezbere öğretiminin ilke ve yöntemlerini bilir (I). Yaygın din eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikleri bilir (I). Uyguladığı eğitim programlarının (Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programları, Camilerde Kur'an öğretimi Programı) temel özelliklerini (amaçlarını, ilkelerini, uygulama süreçlerini vb.) bilir (I). Yaygın din öğretimini öğrencilerin özelliklerine ve konuya uygun ayet, hadis ve örneklerle zenginleştirir (II). Yaygın din eğitimi strateji, yöntem ve tekniklerinin nasıl kullanılabileceğini açıklar ve uygulama örnekleri sunar (III).

Çevresine ve meslektaşlarına;

- Görevi çerçevesinde dinî konularda danışmanlık ve rehberlik yapar (II). Gerçekleştirdiği din eğitimi faaliyetinin etkililiğini değerlendirir (II). Yaygın din eğitimi süreçlerinin planlanması konusunda meslektaşlarına rehberlik eder (III). Yaygın din eğitiminde kullanılabilecek araç-gereç ve materyallerin kullanımı hususunda meslektaşlarına rehberlik eder (III). Rehberlik ve dini danışmanlığın ilke ve yöntemlerini bilir, etkili bir rehberlik hizmetinin nasıl yapılabileceğini açıklar (III).

Hemen belirtmek gerekir ki, **pedagojik formasyon** eğitimi çerçevesinde alınan derslere (Gelişim Psikolojisi, Ölçme ve Değerlendirme, Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları, Sınıf Yönetimi, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, Öğretmenlik Uygulaması, Özel Öğretim Yöntemleri ve Rehberlik) bakıldığında, örgün öğretimde sınıf ortamındaki bir öğretmen kadar olmasa da yaygın eğitimin sunulduğu bir mekan olarak camiler ve Kur'an kurslarında eğitim veren din görevlileri için de söz konusu eğitime önemli oranda ihtiyaç duyulduğu kanaatindeyiz.

Örneğin vaaz hazırlayacak bir görevli için konu seçimi, kaynaklardan faydalanılması, muhatabın özellikleri ve seviyelerine göre hazırlanması, vaazın sunulacağı mekanın hazırlığı ve çevresel etkenler, sunum aşaması ve zamanın dikkatli kullanılarak vaktinde bitirilmesi, geri dönüşümlerin alınması vb. hususlar tamamen bahsi geçen formasyonla alakalı bir durumdur. Bu konu Yaz Kur'an Kursu bağlamında düşünüldüğünde daha da ehemmiyet kazanmaktadır.

2.4. Genel Kültür Yeterlikleri

“Bir birey ya da topluluğun yaşam tarzını biçimlendiren örf, adet, gelenek ve göreneklerle alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar toplamı”²⁰² olarak ifade edilen “kültür” kavramı bir meslek bağlamında düşünüldüğünde o meslek çerçevesinde oluşan bir kültürden söz edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Söz konusu çalışmaya²⁰³ göre İmam-Hatipler genel kültür yeterlikleri bağlamında;

- Cumhuriyetin, demokrasinin ve laikliğin bireye ve topluma sağladığı kazanımları bilir (I). Türkiye'nin idari, sosyo-kültürel ve dinî yapısını bilir (I). Müslümanların bilim ve sanata katkılarını açıklar (II). Kültürel mirasın dini anlamada katkısını açıklar (II).

Burada din hizmeti sunan görevlilere, bu ülkenin genel idari yapısı hakkında bilgi sahibi olmaları, Müslümanların tarihi süreçte bilim ve sanata yaptığı katkılar ve günümüze kadar ulaşan kültürel mirasın dini değerleri anlamadaki katkısının bilinmesine ilişkin bir yeterlik düzeyi önerilmektedir.

- Din-kültür ilişkisini açıklar (I). Din-birey-toplum ilişkisini açıklar (I). Dinin birlik ve beraberliğe olan katkılarını açıklar (I). Dinin çevre bilinci kazandırmadaki rolünü açıklar (II). İslam bilimleriyle diğer bilimler arasında gerekli ilişkileri kurar (I). İslam'ın evrensel değerlere, barış ve uzlaşma kültürüne katkılarını açıklar (I).

Burada istenen dinin sadece ibadet ve uhrevi boyut taşıyan bir olgu olmaktan ziyade doğumdan ölüme kadar hayatın her alanına müdahil bir tarafının olduğuna dair bilinç kazandıracak bir yeterlik düzeyidir.

²⁰² Ö. Demir-M. Acar, 1992, s. 95.

²⁰³ DİB, *Personel Yeterlikleri*, Ankara, 2010.

- Türkçeyi doğru ve etkili biçimde kullanır (I). Görevinin gerektirdiği düzeyde yabancı dil bilir (II). Bilgisayar ve İnternet’i etkili kullanır (I). Din hizmetlerini geliştirici projeler üretir ve uygular (I). Yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel aktüaliteyi takip eder (II). Din hizmetlerini yürütürken diğer bilimlerin verilerinden yararlanır (II).

İlgili maddelerde din hizmeti sunan kişilerin, başta iletişim dilimiz olan Türkçeye vukûfiyeti, etkili kullanıldığı takdirde hizmetlerde sürat, kalite ve verimliliği artıracak teknolojinin kullanılması, çevrede olan bitenden haberdar olunması, okuduğu ve ezberlediği Kur’an bölümlerinin manasını, en azından konusunu anlayabilecek düzeyde bir Arapça ve batı dillerinden bir tanesinin bilinmesine ilişkin bir yeterlik düzeyinden söz edilmektedir.

- Kurumunun (camii/kurs) bulunduğu çevrede bulunan diğer kurum, kuruluşlarla (Müftülük, İHL., İlahiyat Fakültesi, vb.) iletişim kurarak, gerektiğinde eğitim-öğretim süreçlerinde bunlardan yararlanır (I). Kurumunun (camii/kurs) kaynaklarını etkili kullanır (I).

Burada da orta ve yükseköğretim düzeyinde kuruma eleman yetiştiren müesseselerle irtibat halinde olunması ve bunun eğitim-öğretim sürecine olumlu katkısı ile yerel ölçekte hizmetlere destek olabilecek kişi, dernek, vakıf vb. teşekküllerin imkânlarından faydalanması yönünde istenen bir yeterlik düzeyinden bahsedilmektedir.

3. DİN GÖREVLİSİNE VASIFLAR AÇISINDAN BAKIŞ

Dinle ilgili bir hizmet sahasının oluşu doğal olarak bu hizmeti sunacak bir sınıfta da ortaya çıkarmıştır. Bu sınıfta yer alanlar dinin temsilcisi olarak kabul edilmiş (ki bizde de din görevlisi ‘Peygamber varisi’dir) ve belli vasıflar/nitelikler taşımaları gerekli görülmüştür. Bu itibarla burada öncelikle din görevlisinin misyonuna değinilecek sonra da kendilerinin sahip olabileceği olumlu ve olumsuz vasıflara geçilecektir.

3.1. Din Görevlisine Misyonu Açısından Bakış

İnsan, hayatı boyunca çevresindeki olumlu-olumsuz, hayır-şer birçok telkin ve tesire açık olduğundan irşadsız ve öğütsüz bırakılınca sapabilmektedir.²⁰⁴ Aşağıdaki beyanlar hep buna matuftur:

“Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğiltme, bize katından bir rahmet ver. Şüphesiz lütfu en bol olan sensin.”²⁰⁵, “Bizi doğru yola ilet”²⁰⁶

“Kalp çöl ortasında bulunan bir kuş tüyüne benzer ki, rüzgârlar onu mütemadiyen çeviriler”²⁰⁷

“Ey kalpleri çevirip döndüren Allah’ım! Kalplerimizi sana taat etmeye çevirip döndür”²⁰⁸

İşte Peygamberler yoldan çıkmış insanları hak/doğru yola iletmek için gönderilmiştir. Kur’an’da Hz. Peygamber (AS)’la ilgili hâdî (doğru yolu gösteren), dâî (doğru yola davet eden), münîr (aydınlatan), nûr (ışık) sıfatları hem O’nun hem tüm Peygamberlerin rehberlik görevine işaret etmektedir.²⁰⁹

Kur’an’da inananlardan hayra çağırان, iyiliği emreden, kötülükten sakındıran bir grup²¹⁰ vücuda getirilmesinin istenmesi, bir yandan meselenin ehemmiyetini belirtirken bir yandan da din görevliliğinin mesnedine işaret etmektedir.

Ayrıca “Hayırlı bir işe delalet (rehberlik) eden onu yapmış gibidir”²¹¹ “Allah’a yemin ederim ki, Allah’ın senin vasıtanla bir insanı hidayete erdirmesi, senin için, en değerli kırmızı deve sürüsüne sahip olmaktan daha hayırlıdır”²¹² müjdeleri, söz konusu görevin zorluğu yanında manevi bir karşılığının da olacağını belirtmektedir.

İşte din görevlisi böylesine önemli bir görevi ifa ediyor olduğunun farkına varmalı ve bu bilinç içerisinde görevini sürdürmelidir. Kaldı ki, yukarıda bahsi geçen

²⁰⁴ Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad*, Emin Yayınları, Bursa, 2008, s. 225.

²⁰⁵ Al-i İmran, 3/8.

²⁰⁶ Fatıha, 1/6.

²⁰⁷ İbn Mâce, Mukaddime, 10.

²⁰⁸ Müslim, Kader, 17.

²⁰⁹ Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, s. 68.

²¹⁰ Âl-i İmran, 3/104.

²¹¹ Ebu Davud, “Edeb”, 181.

²¹² Buhari, Cihad, 143.

manevi mükâfatlar yanında maişetini de bu meslekten temin ediyor olması önemli bir husustur.

3.2. Din Görevlisine Sahip Olabileceği “Olumlu Vasıflar” Çerçevesinde Bakış

Din görevlisinde bulunması gereken vasıflara ilişkin literatürde farklı gruplamaların yapıldığını görmekteyiz. Bunda daha çok gruplama yapanın meşguliyet alanıyla birlikte şahsi tecrübeleri ve gözlemleri etkili olmaktadır. Bazı örnekleri sıralayacak olursak;

H. Kamil Yılmaz, “din adamı, dini hayatı Kur’an ve sünnet çizgisinde yaşamada topluma rehberlik ile dini temsil hizmeti veren imam-hatip, vaiz, müezzin ve müftü gibi sıfatlarla anılan diyanet teşkilatı mensuplarının ortak adıdır” diyerek din görevlisinin “rehberlik ve temsil” boyutuna vurgu yapmıştır.²¹³

Nurettin Topçu da “Din adamı, dindar insan demek değildir. Din adamı, toplumun dini hayatında üzerine görevler almış, Allah ve kul huzurunda cemaatin dini yaşayışından mesuliyet yüklenmiş insan demektir.” Diyerek “sorumluluk” boyutuna vurgu yapmıştır.²¹⁴

A. Önkal, çalışmasında dine davet için ruhi, ilmi, bedeni ve maddi açıdan bir hazırlık sürecinden bahsederek “Davetçinin Vasıfları” başlığı altında “sağlam bir inanca sahip olmak”, “bilgili olmak”, “örnek bir yaşayış ve ahlak sahibi olmak”, “gerekli maddi imkanlara sahip olmak”, “sabır ve azim”, “ümitvar olmak ve ümit bahşetmek”, “şefkat ve merhamet”, “af ve müsamaha”, “adam kazanma gayreti”, “tevazu”, “yaşayış” ve “dua” maddelerini sıralamıştır.²¹⁵

H. Kamil Yılmaz da din adamında bulunmasını gerekli gördüğü hususları iki başlık altında incelemiştir. “Din Adamının İç Algısı Ya Da Gönül Dünyası” başlığı altında; “Sağlam bir inanç ve düzgün bir ibadet hayatı; Allah ile birliktelik şuuru; Adanmışlık duygusu; Gönüler Sultanı’na gönülden bağlılık; Çalışmalarda hedefler belirlemek; Dert sahibi olmak ve yaptıklarını hesaba çekmek; Yaptığını güzel

²¹³ H. Kamil Yılmaz, “Din Adamı Algısında İdeal Model”, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 2009, s.793.

²¹⁴ Abdullah Sevinç, *Din Hizmetinde Başarının Esasları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 21.

²¹⁵ Ahmet Önkal, *Rasûlullah’ın İslam’a Davet Metodu*, Esra Yayınları, Konya, 1992, ss. 59-72; 167-184.

yapmak; Benlikten geçmek ve ‘ene’yi aşmak; Zamanı iyi yönetmek; Dünya malını gaye değil vasıta görerek hasbi olmak” vasıflarını sayılmıştır. Aynı çalışmada “Din Adamının Dış Algısı” başlığı altında da; “Karakter sahibi model insan olmak; Sevgi abidesi olmak; Günahkâra değil günaha kızmak; Fedakar, cefakar ve özverili davranmak; İnsanlarla gönülden anlaşmak, herkese anladığı dille konuşmak; İşini emanet görerek incinmemek, incitmemek” vasıfları belirtilmiştir.²¹⁶

M. Ünver de din görevlisinin taşması gereken nitelikleri; “Samimi mü'min olmak; İslam dinini iyi bilmek; Dürüst olmak; Sabırlı olmak; Yumuşak huylar edinmek; Alçak gönüllü olmak; Allah rızasını gözetmek; Düzgün bir diksiyon ve beden diline sahip olmak; Hedef kitleyi tanımak” şeklinde gruplamıştır. Devamla “Din Görevlisinin İzlemesi Gereken Yollar”ı da “Bilimsel gerçeklerle Kur'an arasında bağlantı kurmak; Cennet ve cehennem motiflerini kullanmak; Kıssalardan yararlanmak; Mesellere yer vermek; İlkeleri ara sıra tekrar etmek; Tedricilik esasını dikkate almak; Kolaylaştırmak, zorlaştırmamak yumuşak ve güzel sözler kullanmak; Uygun yer ve zamanı seçmek” olarak belirtmiştir.²¹⁷

A. Sevinç, din görevlisinde bulunması gereken vasıfları; görevlinin ahlakı, bilgisi, kültürü, günlük yaşamı ve muhataplarla ilişkisi bağlamında “Ferdî Vasıflar” ve “Beşerî İlişkiler” başlıkları altında sıralamıştır. Bunlardan bazıları; “güler yüzlü, olgun, cömert, sabırlı, hoşgörülü, affedici, mütevekkil, basiretli, nezaketli, mütevazî, dürüst, iradeli... olunuz” gibi görevlinin ferdî vasıflarına işaret ederken; bazıları da “muhatabınıza değer vererek konuşunuz, güzel gelişmeleri takdir ediniz, sizden uzaklaşanlara siz yaklaşınız, başkalarıyla alay etmeyiniz, bayağı ve faydasız sözlerden kaçınınız...” gibi aslında her bir mü'mini ilgilendiren ancak din görevlisi bağlamında düşünüldüğünde son derece elzem olan stratejik hususlardır.²¹⁸

M. Köylü de din görevlisinde bulunması gereken vasıfları “Muhatabı tanıma; Muhatabı dinleme; Geniş kültür; Cömertlik ve diğergamlık; Söz ve davranışlarıyla örnek olmak; Dış görünüş; Toplumla olan ilişkiler; Aşırılıktan kaçınmak;

²¹⁶ H. Kamil Yılmaz, 2009, s. 795-805.

²¹⁷ Mustafa Ünver, “Kur'an Ekseninde Din Görevlisinin Dikkate Alması Gereken Hususlar”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 41, Sayı: 3, 2005, s. 74-84.

²¹⁸ A. Sevinç, 1996, s. 11-120.

Yumuşaklık, iyi muamele; Hitabet kuraları (az ve seyrek konuşma, seviyeye göre konuşma, şahsiyet yapmama); Sabır” başlıkları altında incelemiştir.²¹⁹

Bu konuda uygulamalı çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Ö. Ozan tarafından yapılan anket çalışmasında halktan katılımcılara “Sizce din görevlisinin imajını olumlu etkileyen faktörler nelerdir?” şeklinde açık uçlu bir soruya katılımcılar; “Davranışlarıyla örnek olması; Güzel hitabeti; Görünüşüne, kılık kıyafetine özen göstermesi; Çevresiyle ve özellikle gençlerle iyi ilişkiler kurması, güler yüzlü olması; Sesinin güzel olması, ezan ve Kur’an-ı güzel okuması; Eğitiminin iyi olması, kültürel birikimi ve mesleki yeterliliğinin iyi olması; Görevine bağlı olması, cemaatini eğitmeye çalışması, onların sıkıntılarıyla ilgilenmesi; Nezaket sahibi, sempatik ve mütevazı olması; Güncel konularda vaazlar etmesi; Siyaset yapmaması, zorlamayıp kolaylaştırması; Menfaatçi olmaması, yapılan yardımlara katılması; Sigara içmemesi, hoşgörülü olması; Siyah değil beyaz cübbe giymesi...” şeklinde cevaplar vermiştir.

220

Görüldüğü gibi vatandaşlar sahasında kendisini yetiştirmiş, kılık kıyafeti ve davranışlarıyla örnek, çevresindekilerini ihmal etmeyen zarif din adamları arzu ediyor. Söz konusu çalışmada ankete katılanların çoğunluğu değişik oranlarda din görevlilerinin imajını olumlu bulurken sadece %10’u olumsuz bulmuştur. Yine halk, özellikle gençlere ulaşmanın bir yolu olarak din görevlilerinin sportif faaliyetlerle ilgilenmesini büyük bir oranda olumlu bulmuşlardır.

A. Çekin tarafından dört ilde vatandaşlar ve din görevlilerini kapsayan çalışma sonunda, vatandaşların din görevlilerinden beklentilerine (bulunması gereken vasıflara) ilişkin şu bulgulara ulaşılmıştır: Halkın çoğunluğu din görevlilerinde söz ve davranışlarının tutarlı olmasını, insani ilişkilerde sıcak ve samimi olmasını, hafızlık yanında yeterli genel kültüre ve dini bilgiye sahip olmasını, ses ve okuyuşunun güzel olmasını ayrıca mütevazı ve uyumlu olmasını çok önemli görmektedir. Yine katılımcıların çoğunluğuna göre din görevlilerinin Arapça bilmesi ve giyim kuşamına dikkat etmesi gerekli görülmektedir. Halkın çoğu din görevlisinin yabancı dil

²¹⁹ Mustafa Köylü, “Din Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt:29, Sayı: 3, ss. 101-112.

²²⁰ Ömer OZAN, “*Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*”, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.

bilmesini kısmen gerekli görürken başka işlerle meşguliyetini de gereksiz görmektedir.²²¹

DİB tarafından görevliler için hazırlanan başvuru niteliğindeki kitapta cami görevlilerinin nitelikleri iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.

“Şahsi Vasıflar” başlığı altında; “Kur’an-ı Kerim’i güzel ve düzgün okumak; Araştırmacı olmak ve çok okumak; Örnek yaşantı; Vazife şuuru; Kendine güven ve şahsiyet; Kılık kıyafet; Güzel ahlak; Güvenilir olmak; İhlas; Sabır ve sebat” sıralanmıştır. Din görevlilerinin çevresine karşı takınacağı tavır konusunda da “Halkla İlişkiler” başlığı altında; Hoşgörü; Hizmet sunacağı kitleyi tanımak, problemleriyle ilgilenmek; Güler yüz, tatlı dil; Ülfet ve diyalog; Büyüklere saygı, küçüklere sevgi; Cemaatle şahsi ilişkiler; Politikaya ve grup çekişmelerine girmemek; Cami dernekleriyle ilişkiler” hususları ayrı ayrı incelenmiştir.²²² Görüldüğü gibi DİB’nin bu çalışmasında kurum olmanın ciddiyeti ve ağırlığıyla daha kuşatıcı olarak meseleyi ortaya koyulmuştur.

Özetle hangi vasıflara sahip olunması gerektiğiyle ilgili kıstasların dayanağı (söz konusu İslam dini olduğuna göre); öncelikle onun kaynaklarıyla (Kur’an ve Sünnet) sonra da buradan mülhem, içinde yaşanılan zamanın gerektirdiği stratejiye sahip olmakla alakalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bütün bunlar din görevlisini başarıya ulaştıracak vasıflar anlamına da gelmektedir.

3.3. Din Görevlisine Sahip Olabileceği “Olumsuz Vasıflar” Çerçevesinde Bakış

A. Akpınar, yaptığı çalışmada din görevlilerinde olumsuz vasıfların oluşmasının sebepleri üzerinde durmuş, sonuçta hiç de arzu edilmeyen “bilgisiz, yetersiz, yüzeysel ve bilgiyi içselleştirememiş, ilmiyle amel olmayan, temel kaynaklardan kopuk, işin önemini kavrayamamış dolayısıyla halktan ve sosyal hayattan kopuk, etkisiz, neticede toplumda iyi bir intiba bırakamayan dolayısıyla ilahi yardımdan mahrum kalan” bir din görevlisi profili ortaya çıkmıştır.²²³

²²¹ Ahmet Çekin, “Mesleki Yeterlik ve Beklenti Yönüyle Din Görevlisi-Cemaat İlişkisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 47, Sayı 1, 2011, ss. 104-105.

²²² Komisyon, *Din Görevlisi El Kitabı*, DİB, Ankara, 1998, s. 9-30.

²²³ Ali Akpınar, “Cami Merkezli Din Hizmeti Verenlerde Görülen Bazı Eksiklikler ve Bunların Giderilmesine Yönelik Teklifler”, *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 2007, Ankara, Cilt: 2, ss. 17-24.

M. Korkmaz da çalışmasında çeşitli illerde yapılan anketlere atıfta bulunarak; sadece beş vakit namazı kıldıran, cemaatiyle fazla münasebeti olmayan, insanlardan uzak, namaz vakitleri dışında ticaretle uğraşan, gençlerden ziyade yaşlılarla birlikte olan, sadece cenaze zamanları hatırlanan, hutbe ve vaaz dışında çok iyi konuşamayan, maddiyatçı, maaşını alamasa namazı bırakabilecek, ...”²²⁴ derecede olumsuz vasıflarla muttasıf bir din görevlisi profilinin ortaya çıktığından bahseder. Aşırı derecede olumsuz nitelermelerin yer aldığı cevapların verilmesi, din görevlileri nezdinde az da olsa bu kanaati oluşturan hadiselere şahit olunduğunu göstermektedir.

Ö. Ozan tarafından yapılan tez çalışması çerçevesinde düzenlenen ankette katılımcılara; “din görevlisinin imajını olumsuz etkileyen faktörler”in neler olduğuna dair açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. Verilen cevaplar şu şekildedir: Söz davranış uyumsuzluğu; Olumsuz giyim tarzı; Halkın içine girmemesi; Maddiyata fazla önem vermesi ve cami dışı din hizmetlerinden para alması; Sigara içmesi; Siyaset yapması; Görevini aksatması, görevine ve görev yeri temizliğine önem vermemesi; İşini benimsememesi, memur zihniyetiyle hareket etmesi; Bilmişlik taslaması; Eş ve çocuklarının dinden uzak olması; Namazlardan sonra camiye cemaatten önce terk etmesi; Yargılayıcı konuşmalar yapması; Çok konuşması; Çocuklara sert davranması; Kredi kartı kullanması; Ek iş yapması; İzinli olduğu günlerde cami çevresinde olmasına rağmen camiye gelmemesi; Çalgılı düğünlere, eğlencelere gitmesi; Şans oyunları ve kumar oynaması; Faiz alması...²²⁵

Verilen cevaplara bakıldığında katılımcılar görevini ihmal etmeyen, halkla ve mesleğiyle bütünleşmiş, zararlı alışkanlıklardan uzak duran, ailesiyle de örnek olan bir din görevlisi arzusunu dile getirmektedir.

4. DİN GÖREVLİSİNE BAKIŞ KONULU ARAŞTIRMALAR

Din görevlisi, ülkemizde toplumla irtibatı olan bir kişilik ve kimlik olarak her zaman belli bir işleve sahip olmuştur. Buna rağmen din görevlisi üzerine yapılan tez, makale, anket vb. çalışmalar oldukça yenidir.

²²⁴ Mehmet Özkorkmaz, “Toplumdaki Din Adamı Profili Ve Toplumun Din Görevlilerinden Beklentileri”, *Yecder III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri*, 2012, s. 339.

²²⁵ Ömer OZAN, “*Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*”, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.

M. Zengin çalışmasında, toplumun büyük bir kesimine hitap eden din hizmetlerinin niteliği ve yeterliğiyle ilgili sağlıklı değerlendirmelerde bulunabilmek ve problemleri ortaya çıkarabilmek için araştırma yapılması gerektiğini belirtir. Gerek İlahiyat Fakülteleri gerekse Diyanet cenahında konuya akademik ilginin az olduğundan bahseder. Aynı şekilde 1990 sonrası yapılan ancak güncelliğini kaybetmiş bazı çalışmaların ise beklentileri karşılayacak düzeyde olmadığını, bunların ilk adım olarak kabul edilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini belirtir.²²⁶ Bu itibarla burada din görevlisi üzerine yapılan çalışmaları kurum içi ve kurum dışı olarak ortaya koymaya çalışacağız.

4.1. Din Görevlisi Üzerine Yapılan Kurum İçi Çalışmalar

Diyanet İşleri Başkanlığı, sunulan din hizmetini yaygınlaştırma ve kalitesini artırma amacıyla çeşitli konularda şura, sempozyum, konferans, panel, çalıştay, toplantı, seminer vb. etkinlikler düzenlenmektedir.²²⁷

Din hizmetini çeşitli açılardan ele alan bu çalışmalardan, hizmet sunan din görevlilerin bizzat katıldığı, tecrübe paylaşımının yapıldığı ve sorunların dile getirildiği etkinliklerin sayısında bir artış görülmektedir. Din görevlisi bu ve benzeri ortamlarda çalışmalarını, yaşadığı sorunları rahatlıkla ilk ağızdan dile getirebilecektir. Örneğin 2011 yılında Ankara’da düzenlenen “Cami Görevlileri Çalıştayı”nda şu konular ele alınmıştır: İbadetle İlgili Hususlar; Cami Merkezli Vaaz-İrşat ve Merkezi Sistemlerle İlgili Hususlar; Kurumlar Arası İlişkiler ve Cami Yönetimi; Kadınlar, Çocuklar ve Özürlülerin Cami Hizmetlerinden Yararlanmaları; Camide Eğitim ile İlgili Hususlar;

²²⁶Mahmut Zengin “Modern Dünyanın ve Türkiye’nin Gelişen Şartları Bağlamında Din Görevlilerinin Yeterlilikleri” *Yecder II. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul, 2011

²²⁷Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından çeşitli konularda şuralar (Dini Yayınlar, Dinler Arası Diyalog, AB Sürecinde Din, Din ve Toplum, Günümüzde Yeni Dini Anlayışlar; Dini Bilgi, Eğitim ve Din Hizmetleri), çalıştaylar (Çağdaş İnanç Problemleri, Fetva, Tarihçesi, Üslubu ve Dili, İslam ve Şiddet) ve toplantılar Güncel Dini Meseleler İhtisas Toplantısı, Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı, Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı) düzenlenmiştir. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından çeşitli sempozyumlar (Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku Sempozyumu, Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu), seminerler (Aile İrşat ve Rehberlik Semineri, Sosyal Hizmet Kurumlarında Din Hizmeti Sunan Personele Yönelik Eğitim Semineri) ve çalıştaylar (Cami Görevlileri Çalıştayı, Cami Görevlileri ve Cezaevi Vaizleri Çalıştayı) düzenlenirken; Din Eğitimi genel Müdürlüğü tarafından da Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu düzenlenmiştir. Ayrıca belli periyotlarda düzenlenen İl Müftüleri Toplantısı da toplantı sonunda yayımlanan “sonuç bildirgesi” bakımından önemli görülmektedir.

<http://www2.diyamet.gov.tr/dinisleryuksekkurulu/Sayfalar/AnaSayfa.aspx#> (16.03.2015)

Cami Merkezli Sosyal Faaliyetler; Cami Görevlilerinin Problemleriyle İlgili Hususlar.²²⁸

Her kurum kendi misyon ve vizyonunu oluşturmak ve zamanla bunları yenilemek için stratejik planlar yapmak durumundadır. Kurumsal anlamda yapılan bir stratejik planda “kurumun şu an nerede bulunduğu, ileride nerede olmak istediği, buraya nasıl ulaşılacağı, gelişmelerin nasıl ölçüleceği ve yol haritasının nasıl olacağı” temel sorularına cevap aranır.²²⁹

Son zamanlarda başkanlıkça yapılan en ciddi çalışmalardan birisi 2012-2016 yıllarını kapsayan “**DİB Stratejik Planı**”dır. 2003 yılında çıkarılan kanun²³⁰ ve 2006 yılında yayımlanan genelge²³¹ ile kamu idarelerine, stratejik planlar yapma ve bunları kamuoyuyla paylaşma zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluk çerçevesinde her kurum gibi DİB da ilk stratejik planını 2009-2013 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlayarak uygulamaya koymuştur. Bu arada 2010 yılında düzenlenen teşkilat kanunuyla²³² birlikte elde edilen yeni kazanımlar, Başkanlığın ilk Stratejik Planı’nın yenilenmesini gerekli kılmış²³³ ve bu çerçevede, 2012-2016 yıllarını kapsayacak şekilde yeni bir çalışma başlatılmış, ayrıca Başkanlık web sayfasından teşkilat mensuplarına duyurulmuştur.

Stratejik planın alt yapısını oluşturacak olan bir anket çalışması yapılmış ve bu çerçevede “Başkanlığın tarihi gelişimi, yasal yükümlülükleri, hizmetleri, paydaş analizi, kurum içi analiz ve çevre analizi” yapılmıştır. Çalışan personel için Başkanlık merkez ve taşra teşkilatından 4.314 personelin katılımıyla “**İç Paydaş Anketi**” düzenlenmiş, ayrıca vatandaşların beklentilerinin ortaya çıkması ve katılımcılık esasına uygun olması açısından 6.492 vatandaşın iştirakiyle bir de “**Dış**

²²⁸ <http://www2.diyaret.gov.tr/dinhizmetlerigenel mudurlugu/sayfalar/camigorevliler%c4%b0vecezaevi vaizlericelistay1.aspx> (16.03.2015)

²²⁹ http://kurullar.home.uludag.edu.tr/GPK/SP_Guideline.htm (06.03.2015)

²³⁰ 10.12.2003 tarihli ve 5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” nun 9. maddesi

²³¹ 26.05.2006 tarihli ve 26179 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”in 6. maddesi

²³² 22.06.1965 tarihli ve 633 sayılı “Diyaret İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”un, 01.07.2010 tarihli ve 6002 sayı ile düzenlenmiş hali.

²³³ İlk planda, stratejik amaçların altında hedeflerin belirlenmemiş olması, stratejik amaçlarla ilgili değerlendirme yapabilmek için uygun olmayan veya anlaşılabilen performans göstergelerinin belirlenmiş olması, ihtiyaç duyulan verilerin ne şekilde temin edileceği ve raporlamanın nasıl yapılacağı hususlarının net olarak belirlenmemiş olması gibi nedenlerle etkin bir izleme ve değerlendirme yapılamamıştır. Öyle ki 2009 yılı için belirlenen performans göstergelerinin % 59’u, 2010 yılı için de % 46’sı tam olarak gerçekleştirilebilmiştir. (Kaynak: DİB Stratejik Planı 2012-2016)

Paydaş Anketi” düzenlenmiştir.²³⁴ Tez konumuz bağlamında önemli bilgiler de ihtiva eden anketlerin verilerine göre ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Görevliler **Başkanlık hizmetlerini** önem sırasına göre; “Cami Hizmetleri”, “Din Eğitimi Hizmetleri (Kuran Kursları)” ve “Cami Dışı Din Hizmetleri (Aile İrşad Büroları, Konferans, Seminer Hizmetleri vb.)” olarak sıralamıştır. Diğerleri; “Hac ve Umre Hizmetleri”, “Yayın Hizmetleri”, “Dini Soruları Cevaplandırma ve Rehberlik Hizmetleri”dir.

Görüldüğü gibi hem camide hem de cami dışında farklı hizmetler sunan din görevlileri, cami merkezli görevi en önemli hizmet olarak görmüş ve ilk sırada değerlendirmiştir. Bunda namazın farz bir ibadet olarak din görevlisi rehberliğinde ifa ediliyor olması önemli bir etkidir. Yine yaz tatillerinde farklı bir faaliyet olarak düzenlenen “Yaz Kur’an Kursları” ve diğer zamanlardaki “Camide Kur’an Öğretimi”ni kapsayan din eğitimi faaliyetini ikinci sırada ve sosyo-kültürel bir hizmet olarak konferans, seminer gibi faaliyetleri de üçüncü sırada değerlendirmiştir.

Vatandaşlara göre ise Başkanlığın en önemli hizmeti “Cami Dışı Din Hizmetleri” (Aile İrşad Büroları, Konferans, Seminer Hizmetleri vb.)’dir. Bunu “Cami Hizmetleri”, “Din Eğitimi Hizmetleri”, “Yayın Hizmetleri”, “Hac ve Umre Hizmetleri” izlemektedir. En az önemli görülen hizmet ise “Dini Soruları Cevaplandırma Hizmeti” olmuştur.

Cami hizmetleri, bir ritüel olarak rutinleştiği ve bir manada tekdüzeliği ifade ettiği; buna karşılık konferans, seminer vb. etkinliklerde görevliler artı bir gayret gösterdiğinden dolayı halk tarafından önemsenmiştir. Ayrıca dini konularda sorusu olanların -kolaylık sebebiyle- yakınındaki cami görevlisine ya da bilgili bir kimseye bunu yöneltiyor olmaları, söz konusu önemli hizmeti ister istemez en az önemli görülen bir hizmet olarak telakki edilmesi sonucunu getirmiştir.

Görevliler **Başkanlığın temel değerlerini** sıralarken “ahlakilik”, “güvenilirlik” ve “birleştiricilik” unsurlarına ilk üç sırada yer vermiştir. Diğerleri; kuşatıcılık,

²³⁴ Anket sonucunda vatandaşların %90’ından fazlası Başkanlığın hizmetlerinden orta ve yüksek derecede haberdar olduğu anlaşılmıştır. Hizmetlerden haberdar olma yolu olarak da “kurum web sitesi”, “din görevlileri” ve “basın organları” ilk sıralarda yer alırken tanıtım etkinlikleri ve Kur’an Kursları son sıralarda kalmaktadır.

bilimsellik, sürekli gelişim, kaliteli hizmet, erişilebilirlik, kurumsallık, katılımcılık, tarafsızlık, çözüm odaklılık, işbirliği, dayanışma, paylaşma ve şeffaflık olarak sıralanmıştır.

Görüldüğü gibi din görevlileri temel değerler konusunda karakter ve huyu ifade eden “ahlak” üzere bulunmayı, vekili olduğu Peygamber (SAV)’in ‘Muhammed’ül Emin’ lakabını taşıdığı gibi “güvenilirliği” ve caminin “toplayan” vasfında olduğu gibi “birleştirici” olmayı diğerlerine göre öncellemiştir.

Görevliler **kurumun güçlü yönlerini** tespit ederken; “görevlilerin toplumda saygın bir yerinin olması”, “toplumun ortak değeri olan din alanında hizmet veriyor olması” ve “personelin eğitim seviyesinin yükseliyor olması”nı ilk üç sırada değerlendirmiştir. Diğerleri; çalışanların motivasyonunun yüksek olması, Başkanlığın sunduğu hizmetlere güven duyulması, toplumun her kesimine ulaşıyor olması, geniş bir teşkilat yapısına sahip olması, kurumun yeterli tecrübeye sahip olması, Diyanet TV’nin kurulacak olması, toplumun büyük kesimi tarafından otorite olarak kabul edilmesi, bir devlet kurumu olması, eğitim merkezlerinin yeterli sayıda olması, yurt dışı hizmetlerin personelin yeterlik düzeyini artırması, Türkiye Diyanet Vakfı ile ortak çalışması... olarak sıralanmıştır.

Söz konusu ankette açık uçlu sorulara verilen cevaplardan şu hususların da görevlilerce başkanlığın güçlü yönleri olarak görüldüğü anlaşılmaktadır: Toplumun tüm kesimlerine eşit mesafede bulunan ve birleştirici bir kurum olması. Personelin yetkin, ahlaki değerlere sahip ve görevine bağlı olması. Kurumun dürüst, şeffaf, güvenilir, gelişme ve yeniliğe açık olması. Hac ve umre organizasyonlarında başarılı olması. Yurt dışı hizmetlerinde başarılı ve yurt dışındaki imajının olumlu olması. Toplumsal sorunlara duyarlı olması. Yayın hizmetlerinde başarılı olması, Diyanet İşleri Başkanı’nın toplumda olumlu bir imajının olması. Siyaset ustası / dışı bir kurum olması.

Vatandaşlara göre kurumun güçlü yönleri; “halkla iç içe olarak iyi ilişkiler geliştirmesi”, “birleştirici ve kuşatıcı politikalarla toplumun birlik ve beraberliğine katkı sağlaması” ve “yönetim ve kurumsal yapısının güçlü olması, gelişim, değişim ve yeniliğe açık olması” olarak ilk üç sırada yer almıştır. Diğerleri ise güvenilir, tarafsız, bilimsel bilgi kullanan, ilkeli, şeffaf ve ahlaklıktan ödün vermeyen bir

yapıda olması, dini gün ve gecelerde programlar düzenleyerek halkı aydınlatması, teşkilat yapısının genişliği, personelinin yetkinlik seviyesinin yüksekliği ve eğitimi olmasıdır.

Görüldüğü gibi vatandaşların sevinç ve üzüntülerin paylaşıldığı anlarda hissiyatına ortak olacak bir din görevlisini yanlarında bulabiliyor olmaları, onların birlik ve beraberliği sağlamadaki gayretleri ve kurumsal olarak yönetimdeki değişim ve yeniliğe açıklığın gözleniyor olması, söz konusu hususları kurumun en güçlü yönü olarak ortaya çıkarmıştır.

Görevliler **kurumun zayıf yönleri** olarak “personelin özlük haklarının yetersiz olması”, “personel arası iletişimin zayıf olması”, “lojman imkânlarının sınırlı olması”nı ilk üç sırada değerlendirilmiştir. Diğerleri; sosyal tesislerin yetersizliği, çalışma ortamının fiziksel şartlarının yetersiz olması, hizmet içi eğitime ihtiyacın yüksek olması, bütçe imkanlarının sınırlı olması, hedef kitle hakkında yeterli bilgi olmaması, performans yönetim sisteminin olmaması, bütçe dışı kaynaklara ihtiyaç duyulması, bayan personel sayısının yetersizliği, dini tesislerin farklı özel ve tüzel kişilere ait olması olarak sıralanmıştır.

Her geçen gün daha iyiye gidiyor olsa da kurumdaki bazı görevlerin ücret takdirinde kamuda eşdeğer olarak başka bir göreve kıyaslanamaması, görev mahallerinin birbirine yakınlığı hatta aynı yerde görev yapılıyor olmasına rağmen – haklı olarak eleştirilen- personel arası iletişim zayıflığı, lojman imkânlarının olmaması, mevcutların da yeterli görülmeysi... zayıf yönler olarak ilk sıralarda yer almıştır.

Vatandaşlara göre başkanlığın geliştirilmesi gereken/zayıf görülen yönleri ise “başkanlıkta kurumsal gelişim ve değişimin yeterli olmaması”, “kitle iletişim araçları ve teknolojinin hizmet sunumunda yeterince kullanılmaması.” ve “kendi radyo ve televizyonunun olmaması” olarak ilk üç sırada yer almıştır.

Vatandaşların kurumdan geliştirmesini istediği diğer hususlar şunlardır: Elektronik hizmetlerin yeterli düzeyde olmaması, Kur'an kurslarının yetersizliği, Yabancı dillerde yeterince yayın yapılmayışı, Yayınların iyi bir şekilde tanıtılamaması ve halka yeterince ulaştırılamaması, Hizmet çeşidi ve kalitesinin

yeterli seviyede olmaması, Cami hizmetlerinde aksaklıklar bulunması, Camilerin temizliğinin yetersiz ve yapılarının düzensiz olması, Dini sorulara cevap vermede yeterince hızlı olamama, Kurum içi tutarlılığı sağlayamama ve ülke gündemini meşgul eden dini meseleler ve dine yapılan saldırılar hakkında zamanında ve net görüş belirtememe, Hacca gidecek vatandaşların kura ile belirlenmesi, hac ve umrede görevlendirilen personelin yetersizliği, Camilerde ve Kur'an Kurslarında sosyal alanların olmaması, Teknolojik donanımlarının eksik olması ve bunların giderilmesi için ödenek ayrılmaması, Kadın, aile, genç ve çocuklara yönelik hizmetlerin yetersizliği...

Kurum teşkilat kanununun yeni olması sebebiyle bunun kısa zamanda işlevsellik kazanamayacağı ve aksayan yönlerin izalesinin zaman alacağı bir gerçektir. Ayrıca teknolojik imkanlardan dini kurumların da yeterince yararlanması talebi ile (şu an gerçekleşmiş olsa da o zamanları) dile getirilen televizyon faaliyetinin bir an önce gerçekleşmesi düşüncesi... başkanlıkça geliştirilmesi istenen hususlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Görevliler **Başkanlıktan beklentiler** konusundaki açık uçlu soruya 7.460 beklenti yazmıştır. “Atama ve nakillerle görevlendirmelerin objektif kriterlere bağlanması”, “Hizmet sınıfları arasındaki farkın kaldırılarak tüm personelin özlük haklarının iyileştirilmesi”, “Merkez teşkilatı ile taşra teşkilatı arasında irtibatın güçlendirilmesi” ve “Sosyal imkânların artırılması (lojman, misafirhane ve diğer tesisler)” en çok dile getirilen talepler olmuştur.

Görevlilerin kurumdan diğer beklentileri: Cami dışı din hizmetlerinin geliştirilmesi; Hizmet içi eğitim (ihtisas eğitimleri, yeni eğitim merkezleri, eğitim programlarının içeriği, tashih-i huruf kurslarına alım şartlarının kolaylaştırılması, isteyen görevliler için hizmet içi eğitim kurslarının düzenlenmesi); Yaz Kur'an kurslarıyla ilgili düzenlemeler (kursların okullarda verilmesi, eğitim materyallerinin ücretsiz verilmesi, ders saatlerinin artırılması, öğrenci sayısına yönelik kotanın düşürülmesi); Personelin eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve verilen eğitimlerin artırılması; Kur'an kurslarıyla ilgili düzenlemeler (iaşe-ibate giderlerinin bütçeden karşılanması, sayılarının artırılması, kursların bilgi çağına uygun bir şekilde donatılması); Güvenilirlik ve samimiyet ilkelerinin öne çıkarılması; Cami

hizmetlerinin geliştirilerek, yapısı ile ilgili düzenlemeler yapılması (sosyal hizmetlerin sunulabileceği ve bayanlara, gençlere ve çocuklara yönelik yerlerin yapılması, camilerin bilgi çağına uygun bir şekilde donatılması); Cami görevlilerinin para toplamaması...

Sunulan hizmetin doğasından olsa gerek birçok sınavda mülakatların belirleyici olması zaman zaman gayr-i ihtiyari olarak objektifliği zedeleyebilmekte ve en çok dile getirilen konu olabilmektedir. Özlük hakları bakımından farklılık olması (Örneğin ikisi de uzman olmasına rağmen Eğitim Uzmanı'nın Din Hizmetleri Uzmanı'ndan daha fazla maaş alıyor olması...), gelişen zaman ve teknolojiyle birlikte eskisi kadar olmasa da merkez ve taşra arasında irtibatın kuvvetlendirilmesi ve özellikle misafirhane vb. sosyal imkanların çok az oluşu... beklenti noktasında ilk sıralarda yer almıştır.

Vatandaşların Başkanlık'tan beklentileri ile personelin Başkanlık'tan beklentileri hemen hemen aynı doğrultuda olup; vatandaşların “güçlü yanlar” ve “geliştirilmesi gereken yönler” arasında ifade ettiği bazı hususları tekrar “beklentiler” bölümünde de dile getirdiği görülmektedir. Bu da o hususların vatandaş nezdinde daha da önemli olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

4.2. Din Görevlisi Üzerine Yapılan Kurum Dışı Çalışmalar

Kurum dışında da din görevlisini çeşitli açılardan ele alan tez, makale, kitap vb. çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

D. Tatlılıoğlu tarafından yapılan tez çalışmasına göre; din görevlilerinin tahsili çoğunlukla lise seviyesinde, geliri çoğunlukla orta düzey ve altında yer alırken; görevli eşleri ve babaları çoğunlukla ilkokul mezunudur. Kendi çocuklarının çoğunlukla üniversite düzeyinde tahsil yapmalarını arzu eden din görevlileri çoğunlukla çiftçi, memur ve esnaf ailelerden gelmekte ve çoğunlukla kirada oturmaktadırlar. Ayrıca din görevlileri, kendi erkek çocuklarının çoğunlukla din görevlisi olmalarını arzu ederken kız çocuklarının ise büyük oranda ev hanımı olmalarını istemektedirler. Çok büyük kısmı kadınların çalışmasından yana değildir. Mesleklerini isteyerek seçtikleri ve mesleklerinden memnun oldukları görülmekte ve

meslekleri dışında ise sırasıyla öğretmen, hakim ve doktor olmayı arzu etmektedir.
235

M. Köylü tez çalışmasında; din görevlilerinin çoğunlukla mesleklerinden memnun olduğunu ve büyük oranda mesleki açıdan kendilerini yeterli gördüklerini belirtmiştir. Çalışmada mesleklerinden memnun olmayanlar ise daha çok küçümsenme, ekonomik sebepler, eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve idari problemler gibi hususları dile getirmişlerdir. Çalışmada din görevlileri cemaat, çevre ve idare ile ilişkilerinden genel olarak memnun olduklarını belirtirken bir kısmı da özellikle vaaz ve mesleki bilgi açısından yetersiz olduklarını, denetimlerin adil olmadığını, yaz kurslarında bazı sıkıntılarının olduğunu, yetersiz maaş sebebiyle ek işler yapmak zorunda kaldıklarını, bazı cami hizmetlerinden dolayı para almak zorunda kaldıklarını ve bu sebeplerle itibar kaybına uğradıklarını belirtmiştir.²³⁶

R. Buyrukçu tarafından Ankara, Antalya ve Erzurum illerinde 443 İmam-hatip ve 216 cemaatin katıldığı bir anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen bulgular üzerine yapılan çalışmada “Din Görevlilerinin Mesleki Formasyonun Oluşması”, “Mesleki Formasyonun Pratiğe Dönüştürülmesi”, “Meslek İçi ve Meslek Dışında İmamların Yaşayışı ve Değerlendirilmesi”, “İmam Cemaat Etkileşimi ve Tartışılması” ve “Genel Sonuçlar” bölümleri yer almıştır. Sadece tek yönlü değil imamların hem kendilerini hem de meslektaşlarını, cemaatin de imamları değerlendirdiği çalışma, alanında yapılan ilk çalışmalardan olması ve açık uçlu sorulara verilen cevaplarla birçok bulgu ortaya çıkarması bakımından önemlidir.²³⁷

H. Uygun, tez çalışmasında irşad görevini yapacak olan din görevlilerinin Arapça bilen, hafız, ilmi ile amel ve hitabet gücüne sahip örnek insanlardan olması gerektiği, tecrübe eksikliği olsa da genelde mesleki durumlarının iyi olduğunu belirtilmiştir. Çalışmada “okuyan, araştıran, kılık-kıyafet ve sosyal ilişkilerine dikkat eden, saygıyı hak eden bir din görevlisi arzusu dile getirilmiştir. Çalışmada ayrıca “vaaz ve hutbelerin etkili bir araç olduğu bu sebeple hazırlanması ve sunumunda dikkatli olunması gerektiği, dini ihtiyaçları karşılamada devlet, ana-baba, din

²³⁵ Durmuş Tatlılıoğlu, “*Din Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Sosyolojik Bir Yaklaşım (Sivas İli Örneği)*”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1989.

²³⁶ Mustafa Köylü, “*Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1989.

²³⁷ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV, Ankara, 2005.

adamları ve basınla sırasıyla sorumluluğunun bulunduğu, camiye gelmeyenlerle irtibata geçilmesi gerektiği, meslek dışındaki uğraşların hizmeti aksattığı ve bazı hizmetlerden dolayı ücret alınmasının hoş karşılanmadığı” belirtilmiştir. Çalışma özellikle açık uçlu sorularla halkın kanaatini belirtmesi ve din adamından beklenen ideal profili ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir.²³⁸

M. C. Yıldız tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgulara göre, din görevlilerinde yaşın ilerlemesine paralel olarak yapılan işten memnuniyet artmakta, tahsil düzeyi artarken mesleki doyum da ters orantılı olarak azalmaktadır. Yine maaşın artmasına paralel olarak mesleki memnuniyet düzeyinin de yükseldiği ifade edilmiştir. Mesleğin küçümsenmesi, ücretin düşük olması, yükselme imkânının az olması ve cemaatle sık sık karşı karşıya gelinmesi mesleki memnuniyetsizliğe yol açan en önemli faktörler olarak belirtilmiştir. Çalışmada din görevlilerinin meslekleri dışında arzu ettikleri istihdam alanları sırasıyla eğitim, kamu yönetimi ve hukuk, doktorluk, eczacılık ve serbest meslek olarak belirtilmiştir. Yine yaş ilerleyişine bağlı olarak yapılmakta olan işte kalma eğilimi de artmaktadır. Din görevlilerinin büyük çoğunluğu mesleğini gizleme ihtiyacı duymamaktadır. Araştırmada ayrıca din görevlileri kendileri ile ilgili mevzuatı bilmemelerinin önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir.²³⁹

F. Kayadibi de çalışmasında, cami ve mescitlerin tarihi süreçte gelişim durumlarını, işlevlerini ve burada görev yapan personelin durumlarını araştırarak ortaya koymuştur. Ayrıca camilerde yürütülen yaygın dini eğitim faaliyetlerini de görevlilerin yeterlikleri, verimlilikleri ve yaşadıkları problemler çerçevesinde ele almıştır.²⁴⁰

K. Taş çalışmasında, halkın dindarlık durumuna göre Diyanet’e bakış açısında bir farklılık olduğunu; dindarlık arttıkça teşkilata bakışın olumsuz, dindarlık azaldığında ise olumlu yönde arttığını belirtmiştir.²⁴¹

²³⁸ Hamdi Uygun, “*Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1992.

²³⁹ M. Cengiz Yıldız, “*Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1999.

²⁴⁰ Fahri Kayadibi, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, DİB Yay., Ankara, 2000.

²⁴¹ Kemalettin Tas, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yay. İstanbul, 2002.

A. Genç tarafından hazırlanan tezdeki bulgulara göre; din görevlilerinin büyük çoğunluğu kendilerini meslekte yeterli görmekte, yetersiz oldukları konuları da “Kur’an-ı Kerim okuma, vaaz etme, ses güzelliği ve halkla ilişkiler” olarak belirtmektedirler. Din görevlileri boş vakitlerini çoğunlukla İslami eserler okuyarak değerlendirmekte ve büyük oranda görgü kurallarına (empati, iyi intiba bırakma, doğru hitap edebilme, giyim kuşam ve konuşma tarzı...) riayet etmekte ve yine büyük oranla insanların sorunlarıyla ilgilenmektedirler. Aynı şekilde meslektaşlarıyla ve Müftülükle ilişkilerinden büyük oranda memnun oldukları anlaşılmaktadır. Araştırmada din görevlilerinin aldıkları maaştan memnun olmadıkları, sık sık yardım toplanmasından dolayı sıkıntıya uğradıkları, görev ihmalinin cemaatle aranının açılmasında en büyük etken olduğu, cemaatin en çok namaz kıldırma, vaaz etme ve cami temizliği konusunda müdahil olduğu da ortaya çıkan bulgulardandır.²⁴²

Y. Mersin tarafından Türkiye genelinde 21 ilden tesadüfi olarak seçilen 433 görevli (İmam-Hatip, Müezzin-Kayyım, Kur’an Kursu Öğreticisi, Müftü ve Vaiz) üzerinde yapılan araştırma; yaşın artmasına paralel olarak mesleki doyumun da arttığını ortaya koymuş ve sahip olunan unvana göre mesleki doyum sıralaması düşükten yükseğe doğru Müezzin-Kayyım, İmam-Hatip, Vaiz, Kur’an Kursu Öğreticisi ve Müftü olarak sıralanmıştır. Araştırmada erkeklerin kadınlardan daha düşük bir mesleki doyuma sahip olduğu, bekâr olan din görevlilerinin evli olan din görevlilerinden daha düşük bir mesleki doyuma sahip olduğu, eğitim düzeylerine göre de mesleki doyum düşükten yükseğe doğru İlahiyat fakültesi, Yüksek Lisans, İmam-Hatip Lisesi, diğer yüksekokul ve fakülteler ve İlahiyat Önlisans olarak sıralanmıştır. Yine hafız olma durumunun mesleki doyum açısından etkili bir faktör olmadığı tespit edilmiştir.²⁴³

Aynı araştırmada kırsalda görev yapanların il merkezinde görev yapanlardan daha düşük bir mesleki doyuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Düşük maaş alan din görevlilerinin daha yüksek alanlara göre daha düşük bir mesleki doyuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Oturulmakta olan ev durumu bakımından görevlilerin mesleki doyumları düşükten yükseğe doğru ailesinin yanı, pansiyon, yurt vb.

²⁴² Adem Genç, “*Din Görevlilerinin Halkla İlişkileri (Suşehri ve Akıncılar Örneği)*”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2004.

²⁴³ Yunus Mersin, “*Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

yerlerde kalanlar, kirada oturanlar, lojmanda oturanlar ve kendi evinde oturanlar şeklinde sıralanmıştır. Mesleki bakımdan kendini yeterli gören görevlilerin mesleki doyumlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

H. Gül'ün çalışmasında ise katılımcıların büyük çoğunluğunun din görevlileri ile yüksek oranda iletişim içinde olduğu, din görevlilerinin hutbe ve vaaz sunum becerisine genel olarak olumlu bakıldığı, din görevlilerinin buldukları bölgelere uyum sağlayabildiği, din görevlilerinin toplumda birlik, beraberlik ve bütünleşme açısından önemli derecede katkılarına olduğu ancak davranış ve yaşama biçimi açısından yeterince örnek olamadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada din görevlilerinin toplumda olumsuz imaja sahip olmalarının nedeni olarak medya ve görevlilerin kendi tutum ve davranışları gösterilmekte, eğitim düzeyi yüksek olan katılımcıların din görevlisi imajını daha olumsuz buldukları, evlilerin ise bekarlara göre din görevlisi imajına daha olumlu baktıkları bulgusuna ulaşılmıştır.²⁴⁴

A.H. Karahan, İstanbul'da toplumla iç içe olmalarından hareketle doktor, polis ve öğretmenlerden oluşan 260 deneğin katıldığı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmaya göre katılımcıların çoğunluğu cami görevlilerinin halkla iyi bir diyalog kurduğunu ve dini konularda eğitici, öğretici yönde büyük bir boşluk doldurduklarını, diğer din temsilcilerine göre halkla daha aktif bir ilişki içerisinde olduklarını, din görevlilerine atfedilen bazı olumsuz söz ve deyimlere eskisi kadar katılmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada toplumda imaj kaybetmede, din adamlarının kendi bilgi, görgü eksiklikleri ve dini tutum ve davranışlarındaki tutarsızlığın en önde gelen sebepler olduğunu belirtmişlerdir. Yine katılımcılar görevlilerle daha çok mevlid, hatim okumak, cenaze ve nikâh gibi konularda bir araya geldiklerini, imam denilince çoğunlukla akla güzel şeylerin geldiğini ve toplumun imamlardan çok şey beklediklerini ifade etmişlerdir.²⁴⁵

Ş. Erdiç tarafından yapılan çalışmada; din görevlilerinin daha düşük gelirlili, daha az eğitilmiş ve gündelik yaşamlarında geleneksel dini hayatın etkin olduğu kırsal çevrelerden çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca birçok bakımdan yetersiz ortamda

²⁴⁴ Hayrettin Gül, "Sosyokültürel Açısından Din Görevlilerinin Toplumdaki İmajı (Kayseri/ Kocasinan Örneği)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

²⁴⁵ Ahmet Hamdi Karahan, "Türk Toplumunda İmam İmajı: İstanbul Örneği", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

mesleğe atılmaları ve meslek öncesi örgün eğitim içinde aldıkları mesafe onların mesleki anlamda sosyal bir hareketlilik yaşamamalarının nedeni olarak sayılmıştır. Araştırmaya göre din görevlileri halen çok büyük oranda, üniversiteyi kazanamayanlar veya istediği mesleğe giremeyenler arasından seçilmeye devam etmektedir. Dolayısıyla din görevliliği çok büyük oranda tesadüfen veya istenmeyerek ulaşılmış bir meslek görüntüsünü açıkça yansıtmaktadır. Öte yandan din görevlilerinin eğitim düzeylerinin toplumsal beklentileri karşılamaktan bir hayli uzak olduğu, dört yıllık dinî yükseköğrenime sahip olma oranı ancak %5,6 olabilmektedir. Açıköğretim programlarının ise görevlileri diploma sahibi yapmaktan ziyade mesleki bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür.

Aynı araştırmaya göre hem cami cemaati hem din görevlileri yanı sıra DİB idari kadrolarındaki personel, din görevlilerinin eğitimini mesleki açıdan kesin olarak yetersiz bulmaktadırlar. Din görevlilerinin, ibadetleri ve bazı dinî törenleri yönetmelerine yarayan oldukça yüzeysel bir bilginin dışında modern toplumun beklentilerini yerine getirecek düzeyde yetkinliğe sahip bulunmaması mesleki bakımdan önemli sorunlar doğurmuştur. Dolayısıyla bu sorunlu yapı modern şartlar içinde daha eğitilmiş, aydın bir liderliğin irşat olanaklarını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu çerçevede DİB en azından kendi meslek elemanlarının modern toplumsal şartlara hazırlanmasında etkin bir rol üstlenmelidir. Bu sorumluluk ortaöğrenim düzeyindeki okullaşma süreciyle başlamalıdır. Bu sebeple gerekli hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.²⁴⁶

A.H. Çorak tez çalışması çerçevesinde İstanbul ili Fatih ilçesinde görev yapan İmam-Hatip ve Müezzin-Kayımlardan 100 kişiye anket uygulamıştır. Anket uygulanan din görevlilerinin benzer araştırmalardaki din görevlisi profilinden oldukça farklı ve bir takım kazanımları elde etmiş oldukları görülmektedir. Şöyle ki; katılımcıların %67'si İmam-Hatip, tamamına yakını evli, yarıdan fazlası hafız, çoğunluğu yükseköğrenim görmüş, yarısından fazlası 20 yıl üstü deneyime sahip, çoğunluğu yaşamlarını il merkezlerinde geçirmiş, tamamına yakını görev yaptığı caminin lojmanında oturmakta, çoğunluk 41–50 yaş aralığında ve büyük çoğunluğu

²⁴⁶ Şaban Erdiç, “*Din Görevlilerinin Sosyoekonomik ve Kültürel Tabanı (Antalya İli Örneği)*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

din hizmetleri ve mesleki bilgi yönünden kendilerini başarılı görmektedir. Dolayısıyla bu profil araştırmada olumlu hususların ağır basacağı kanaatimizi pekiştirmektedir.

Araştırmaya göre din görevlilerinin çoğunluğu mesleklerinin, sosyal hayatla olan ilişkilerini olumlu etkilediği görülmektedir. Çoğunluğu, yaşadığı yerleşim yerinin, sosyal ve kültürel yaşantı biçimlerini olumlu etkilediği görülmektedir. Yine büyük çoğunluğu meslekleri sebebiyle ailevi sıkıntı yaşamamaktadır. Katılımcıların yarısına yakını, meslektaşlarının tutum ve davranışları yüzünden toplumda din görevlilerine karşı olumsuz bir imajın oluştuğu görülmektedir. Tamamına yakını görevlerini yerine getirirken bir engelle karşılaşmaktadır. Yarısına yakınının ekonomik ve sosyal engellerle karşılaştığı görülmektedir. Tamamına yakını mesleklerinin ilgi alanlarına uygun olduğu düşüncesindedir. Çoğunluğu doğru meslek seçtiği düşüncesinde olup özgüven anlamında kendini yeterli görmektedir.²⁴⁷

T. Dağcı tarafından yapılan ve kırsal kesimdeki din görevlilerinin sorunlarını belirlemek amacıyla 260 İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımın katıldığı araştırmada; kırsal bölgelerde görev yapan din görevlilerinin temel ihtiyaçlarını temin etmekte güçlük çektikleri, oturdukları evlerin asgari barınma şartlarını taşımadığı, yeterince sağlık hizmeti alamadıkları ve çocuklarının eğitim ve öğretim sürecinde başta ulaşım olmak üzere bir takım sıkıntılarının bulunduğu tespit edilmiştir. Yine araştırmada kurumsal olarak da mesleki anlamda toplumda yeterince itibarlarının olmadığı, atama ve yer değiştirmelerde düzensizliklerin bulunduğu, başarılı personellerin yeterince ödüllendirilmediği, hafızlarla ilgili bir düzenlemenin olmadığı, tahsili yüksek personelin farklı kurumlara geçmek istediği, haftalık ve yıllık izinlerin kullanılmasında gerekli kolaylığın sağlanmadığı, kurumda hak arama kültürünün henüz yerleşmediği ve teşkilat kanununun olmayışının önemli bir problem olduğu belirtilmiştir.²⁴⁸

N. Karakaş tarafından Eskişehir ili ölçeğinde, cami görevlilerinin mesleki bakımdan yeterliklerini emekli din görevlilerinin bakışıyla değerlendirmeyi

²⁴⁷ A.Harun Çorak, “*Din Görevlilerinin Verimliliğini Engelleyen Psikososyal Etkenler: İstanbul Örneği*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

²⁴⁸ Tahir Dağcı, “*Kırsal Kesimde Görev Yapan Din Görevlilerinin Sorunları (Akşehir, Ilgın Ve Doğanhisar Örneği)*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

amaçlayan çalışmaya,²⁴⁹ zikredilen ilden emekli olmuş farklı unvanlarda 118 din görevlisi katılmıştır. Çalışmada cami görevlilerinin mesleki yeterlikleri, “temel (alan, genel kültür, eğitime-öğretme) yeterlikler”, “özel-kişisel yeterlikler” ve “din ve sosyal hizmet yeterlikleri” olmak üzere üç bölümde ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmada din görevlilerinin “özel-kişisel yeterlikler” ile “din ve sosyal hizmet yeterlikleri” genelde yüksek düzeyde seyrederken “temel yeterlik” bakımından beklenen düzeyde olmadığı ve bunun kendi içinde alan, eğitime-öğretme ve genel kültür yetenekleri olarak en fazla olandan en az olana doğru sıralandığı görülmüştür. Alan yeterlikleri konusunda cami görevlileri kıraat edilen ayetlerin manalarını bilme, vaaz ve hutbe hazırlama becerisi ve bunların sunumunda günlük yaşamla ilgili somut örnekler verebilme, temel konularda yeterli miktarda ayet ve hadis bilgisine sahip olma açısından yeterliklerinin düşük seviyede olduğu görülmüştür.

Genel kültür yeterlikleri konusunda cami görevlilerinin, okuma, araştırma, gündemi takip etme, din hizmetlerinin daha etkin hale gelmesi için din bilimleri ve sosyal bilimlerden yararlanma, öğrenme-öğretme süreci ile ilgili gelişmeleri takip etme hususunda düşük seviyede olduğu görülmüştür. Eğitime-öğretme yeterlikleri konusunda cami görevlileri özellikle yaz dönemi ve diğer zamanlarda her yaşta bireye Kur’an öğretimi ve bu esnada ayet ve surelerin manalarını kavratma hususunda yeterli ve başarılı olduğu görülmüştür. Ancak eğitimde teknolojiden yararlanma başta olmak üzere öğretim teknikleri ile din eğitim ve öğretimiyle ilgili yeni yaklaşımlar ve din hizmeti sunulacak ortamların düzenlenmesi ve yönetilmesi konusunda da beklenen düzeyde olmadığı görülmüştür. Özel-kişisel yeterlikler konusunda cami görevlilerinin cami iç pratiklerde yeterli bilgi ve beceriye sahip olma, cemaati nefret ettirecek ve cemaate katılımlarını engelleyecek tutum ve davranışlardan kaçınma konusunda beklenen düzeyde olmadığı görülmüştür.

Yine çalışmada din ve sosyal hizmet yeterlikleri konusunda cami görevlilerinin hastane, hapisane, çocuk ıslah ve düşkün evlerini ziyaret etme ve orada bulunanlara moral verme, cami dışı dini pratiklerde maddi çıkar gözetmeme ve zengin fakir ayrımı yapmama hususunda beklenen seviyede olmadığı görülmüştür.

²⁴⁹ Nurullah Karakaş, “*Emekli Din Görevlilerinin, Cami Hizmetleri ve Görevlilerine Bakışı (Eskişehir İli Örneği)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.

Ö. Ozan tarafından Samsun ilinde farklı yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek gruplarından tesadüfi yöntemle seçilmiş 380 kişi üzerinde yapılan araştırma²⁵⁰ sonucunda; ankete katılanlar din görevlilerinin çoğunlukla cami içi ve dışı mesleki sorumluklarını yerine getirmediklerini belirtmiştir. Mesleki açıdan kısmen yeterli görülen din görevlilerinin toplumdaki imajı genel olarak olumludur. Yine kılık kıyafetlerine genel olarak özen gösterdikleri düşünülmektedir. Halk, din görevlilerinin lüks bir yaşam sürmesini uygun bulmamakta fakat spor giyinmesini normal karşılamaktadır. Din görevlilerinin cami dışı din hizmetlerinden ücret almasını uygun bulmamaktadır. Halkın çoğunluğu din görevlisinin görevini aksatmadan başka işlerle uğraşmasına olumlu bakmakta, cami dışı din hizmetlerinden ücret almasını ise uygun bulmamaktadır.

Araştırmaya göre din görevlilerinin dini gün ve gecelerde yaptıkları etkinlikler halkımız tarafından yeterli bulunmamaktadır. Din görevlilerini hitabet ve diksiyon açısından yeterli bulmamaktadır. Halkımız din görevlilerinde ses ve makamı önemsemektedir. Halkımıza göre, din görevlileri güncel meseleleri takip etmemektedir. Din görevlilerinin banka kredisi kullanmasını halkımız uygun görmemektedir. Din görevlilerinin sigara kullanmasına halkımız olumsuz bakmaktadır. Cuma günü cemaatten sık sık para toplanmasını halkımız uygun bulmamaktadır.

5. DİN GÖREVLİLERİNE YAŞADIKLARI PROBLEMLER AÇISINDAN BAKIŞ

İnsan hayatı boyunca sık sık maddi ve manevi birçok problemle karşılaşır ve kendince çözüm yolları araştırır. Problemleri çözdüğünü zanneden insan farkında olmadan yeni bir problemlerle karşılaşır ya da başka bir problemin ortaya çıkmasına sebep olur. Böylece hem problemin hem de çözümün bir parçası olan insan, bu konuda çeşitli ilim dallarının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁵¹

²⁵⁰ Ömer Ozan, “*Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.

²⁵¹ Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV Yayınları, 2005, Ankara, s. 375.

“Problem” konusunu herhangi bir meslek daha özeldir din hizmeti alanında ele aldığımızda çok farklı kategorilerde sınıflandırma yapılabildiğini görüyoruz. Yaşanan problemleri sosyolojik, psikolojik, ekonomik, idari, ailevi, sağlık... vb. alt başlıklar altında sıralayabiliriz. Hatta zincirleme olarak biri diğerinin sebebi olan problemler olabileceği gibi hangi başlık altına alınacağıyla ilgili tereddütlü problemler de olabilecektir.

Geçmişten günümüze din görevlilerinin yaşadıkları problemleri, bu konuda yapılan çalışmalar ve saha araştırmalarında ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız.

Doğu illerinde yapılan bir çalışmada şu problemler sıralanmıştır: Müftülük bünyesinde sorunları dinleyecek, çözümü konusunda yardımcı olabilecek bir birimin olmayışı; Atama, terfi ve yer değiştirmelerde eğitim düzeyi ve verimliliğin esas alınmaması; Din görevlileri arası kaynaşmayı sağlayıcı etkinlik ve bu manada sosyal tesislerin eksik oluşu; Mesleki konularda eksikliklerini telafi edici eğitimlere ihtiyaç duyulması; Gelenek halini almış olan taziyelerin uzun süre alması sebebiyle görevin aksatılması; Batıl inanç ve hurafelerin bulunması; Halkla ilişkilerde bir takım dikkatsiz hareketlerin meslek saygınlığını zedelemesi; Kırsal bölgelerdeki görevli çocuklarının eğitim sorunu; Yaşlı din görevlilerinin gençlerin seviyelerine inememesi; Mesleğin bir zorunluk olarak seçilmesi...²⁵²

Görüldüğü üzere özellikle taziye geleneğinde olduğu gibi bazı yönleriyle yöresellik arzeden çalışma diğer çalışma ve araştırmalarla benzerlik gösterse de günümüze gelindiğinde bir takım problemlerin çözümü yolunda mesafe alındığı da gözlenmektedir.

H. Şentürk tarafından yapılan bir saha çalışmasında da görevlilerin karşılaştığı problemler “Hakla ilişkiler, imaj ve saygınlık, mesleki yeterlilik, ekonomi, meslektaşlarla ilişkiler ve motivasyon” başlıkları altında sıralanmıştır. Bunlar: Görevliye karşı kaba davranılması, önyargılı bakılması, özellikle köy ortamında muhtarın ya da dernek yöneticilerinin görevli üzerinde tahakküm çabaları; Görev öncesi alınan mesleki eğitimin yeterli olmayışı; Yeterli miktarda maaş alınamaması ve

²⁵² H. Yusuf Acuner ve Osman Artan, “Din Görevlilerinin Problemleri Üzerine Bir Araştırma (Van Örneği)”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, 2008, Cilt: 2, ss. 103-104.

buna bağılı olarak ek iş yapmak zorunda kalanların göreve devam ve verimlik hususunda sıkıntı yaşamaları, ayrıca maddiyat gerektiren sosyal ve kültürel faaliyetlerden uzak kalmaları; Görevlinin muhataplarıyla yaşadığı problemlerde kurumun onlara yeteri kadar sahip çıkması; Bazı görevlilerin defalarca hac ve umre imkânından yararlandığı halde, uzun yıllar görev yapmalarına rağmen bir defa bile hac ya da umreye gidememiş görevlilerin bulunması; Cami ve müştemilatının temizliğinin görevliye kalması...²⁵³

Çalışmada bahsedilen problemlerin hepsi bu kadar olmamakla beraber daha çok mesleki statü bağlamında problemler ele alınmış ve çözüm yolları gösterilmiştir.

A. H. Çorak da yaptığı çalışmada din görevlilerinin yaşadığı problemleri belli maddeler halinde sıralamıştır: Özlük hakları ve maaş problemi, mesken ve barınma problemi, itibar problemi, izin kullanma, tatil ve çalışma saatleri problemi, yönetim problemleri, mesleki problemler ve muhatapların durumlarıyla ilgili problemler.²⁵⁴

Göreve yeni başlayan din görevlilerinin mesleki problemleri üzerine yapılan bir diğer çalışmada; görevlilerin mezun oldukları okuldan aldıkları eğitimi mesleklerini gerçekleştirebilmeleri açısından yeterli bulmadıkları, lojman, ulaşım, çocuklarının eğitimi, iletişim, camilerin temizliği gibi konularda sıkıntı yaşadıkları, hazırlayıcı eğitim kursuna ihtiyaç duydukları ve bu kursun göreve başlamadan önce yapılmasını istedikleri, kendilerini kıraat, dini bilgiler, vaaz / hutbe sunma ve genel kültür konuları açısından eksik gördükleri ortaya koyulmuştur.²⁵⁵

T. Dağcı tarafından kırsal kesimde görev yapan din görevlilerinin sorunları üzerine yapılan çalışmada din görevlilerinin; temel ihtiyaçlarını temin etmekte güçlük çekmekte olduğu, oturduğu evlerin asgari barınma şartlarını taşımadığı, sağlık hizmeti konusunda imkânların sınırlı olduğu ayrıca din görevlilerinin çocuklarının eğitim ve öğretimde çeşitli sorunların bulunduğu ve görevlilerin kırsal bölge hayatından olumsuz etkilendiği ortaya koyulmuştur.²⁵⁶

²⁵³ Habil Şentürk, “İmam-Hatiplerin Din Hizmetlerinde Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Yolları (Isparta Örneği)”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, 2008, Cilt: 2, ss. 103-104.

²⁵⁴ A.H. Çorak, 2010.

²⁵⁵ Şuayip Özdemir ve Abdurrahman Güneş ve Rahime Kavak, “Göreve Yeni Başlayan Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 2012, 5, Cilt: 5, Sayı: 10, ss. 13 – 31.

²⁵⁶ T. Dağcı, 2010.

R. Buyrukçu tarafından yapılan çalışmada imamların meslektaşları için dile getirdiği problemler; ekonomik ve sosyal problemler (maaş yetersizliği ve lojman eksikliği ile cemaatin ve kurumun ilgisizliği ve bunun mesleğe karşı ilgi, sevgi ve rağbeti azaltması), mesleki problemler (eğitim ve formasyon yetersizliği), idari ve hukuki problemler (atama, yer değiştirme, imtihan, terfi, izin ve ceza gibi özlük haklar) olarak sıralanmıştır.²⁵⁷

Bir de din görevlilerinin yaşadığı problemlerden birisi olarak tükenmişlik sendromundan bahsetmek gerekir ki bu “iş gereği insanlarla yoğun ilişki içerisinde olan bireylerde görülen, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissini kaybı şeklinde üç boyutu olan bir sendrom” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Çorum ilinde çalışan din görevlileri ve Kur’an Kursu öğretmenlerinin katıldığı bir araştırmada; “din görevlilerinde duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma seviyesinin orta ve düşük düzeyde, kişisel başarı tükenmişlik seviyesinin ise orta ve yüksek düzeyde; Kur’an Kursu öğretmenlerinde ise duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma seviyesi düşük düzeyde görülürken, kişisel başarı tükenmişlik seviyesinin düşük ve orta düzeyde olduğu” sonucuna ulaşılmıştır.²⁵⁸

²⁵⁷ R. Buyrukçu, 2005, ss. 378-380.

²⁵⁸ Muammer Cengil, “Din Görevlileri ve Kur’an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, s. 79-101.

SONUÇ

Din, üzerinde uzlaşılmış bir tanımı olmasa da, insan fitratında var olan, onun düşünce ve davranışlarına yön veren bir olgu olarak kendini göstermektedir. Dinle alakalı hizmetleri organize edecek bir teşkilat yapısı, ihtiyaca binaen zamanla doğal bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Sosyolojinin alt disiplini olan din sosyolojisi, dinin muhteviyatından çok toplumdaki yansımalarıyla ilgilenmektedir. Din sosyolojisi bilim dalı altında yapılan bu araştırmada da din görevlilerine bakış konusu bu bağlamda incelenmiştir.

Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli olan bir teşkilatın halka ulaştığı nokta, **din görevlisinin** bulunduğu ve hizmet verdiği nokta olmaktadır. Bu hizmet farklı unvanlarda kişilerce veriliyor olsa da hizmetin sunulduğu ilk mekanın cami olmasından hareketle, buranın görevlileri yani imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar çalışmamızın da hareket noktasını oluşturmuştur.

Doğası gereği toplumla ilgili konularda faaliyet gösteren din, bunu kendi istediği gibi özel bir **hizmet grubu** eliyle yerine getirmektedir ki konumuz bağlamında bu din görevlilerine karşılık gelmektedir. İnsanın dini kurallar çerçevesinde hareket etmesinin sağlanabilmesi için, dinin insanlara ulaştırılması/anlatılması/tebliğ edilmesi gerekmekte ve bu **düzeltilme/ıslah/irşad** faaliyeti belli vasıfları haiz kişilerce yapılabilmektedir.

İster fert ister toplum bazında ele alınsın dinin amaçlarını gerçekleştirmek için izlenecek yol neticede bir eğitim faaliyetidir ve konumuz bağlamında din görevlisince yürütülen **yaygın din eğitime** karşılık gelmektedir.

Tarihi süreçte müslüman toplumlarda dini yapının kurumsallaşma sürecini, İslam'ın toplumla ilk buluştuğu andan itibaren ele alabilmekteyiz. Zira **Hz. Peygamber**, ilk İslam toplumunun imamı, öğretmeni, idarecisi kısaca dini ve de dünyevi anlamda ilk başvuru mercii idi. Günümüzde din görevliliğinin icrasında, Hz. Peygamber'in hayatından bir takım çıkarımlar yapılarak hareket noktaları tespit edilmekte ve her vesileyle o zaman oluşturulan hizmet/görev standardına atıfta bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'den sonra hem dini hem de dünyevi işleri düzenlemek üzere O'nun yerini alan **halifeler** de, aynen ilk dönemde olduğu gibi kendilerinin imamet göreviyle birlikte mescitlerin de ibadet yanında eğitim merkezi olma hüviyetini devam ettirmiş ve bu uygulama merkeze bağlı vilayetlerde de valilerce aynen korunmuştur.

Emeviler döneminde de aynen dört halife döneminde olduğu gibi halifeler bizzat imamlık yaparken **Abbasiler** döneminde maaşlı görevliler tayin edilse de her iki dönemde de kurumsal dini bir yapıdan söz etmek mümkün olmamıştır. Yine belirtmek gerekir ki her iki dönem de ilmi faaliyetlerin yaygınlaştığı, medreselerin kurulmaya başlandığı, mezheplerin ve müctehid imamların ortaya çıktığı ve ilk tasavvufi hareketlerin başladığı bir dönemdir.

Selçuklular'da din adamları ilmiye sınıfından sayılmış ve medreselerde yetişmiş ayrıca cami görevlilerine hazineден maaş verilmiştir. **Osmanlılar**'a gelindiğinde din hizmeti ve din eğitimi verme işi kurumsallaşmış ve din işleri devlet kontrolünde şeyhülislâm, kadiasker, hâce-i sultânî, kaza müftisi, müderris ve kadı gibi farklı unvanlardaki kişiler tarafından yürütülmüştür. Bu çerçevede görev yapanlar uzun süre statü bakımından önemli bir yere sahip olmuştur.

Dini işlerin idaresi; Osmanlı Devleti'nde **Şeyhülislamlık ve Evkaf Nezareti**, TBMM Hükümeti döneminde **Şer'îye ve Evkaf Vekâleti (1920)**, Cumhuriyetin ilanından sonra **Diyanet İşleri Reisliği (1924)** ve bir müddet sonra **Evkâf Umûm Müdürlüğü (1931)** ve nihayet **Diyanet İşleri Başkanlığı (1950)** adı altında günümüze kadar sürdürülmüştür.

DİB'nin çalışma esaslarını belirleyen esaslı bir teşkilat kanununun olmayışı, kuruluşundan itibaren hem hizmet kalitesi hem de statü açısından birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiş, nihayet **2010 yılında kabul edilen yasa** ile Başkanlık, hiyerarşik olarak genel müdürlük seviyesinden müsteşarlık seviyesine yükseltilmiş, teşkilat birimleri yeniden düzenlenmiş, personel sayısı artmış ve eskiye oranla çok daha müsait bir hizmet ortamı oluşmuştur.

Din görevlileri ile alakalı genel tabloya baktığımızda; 2013 itibariyle personel sayısı **121.845** olup bu mevcudun dörtte üçünü din hizmetini sunan personel

oluşturmaktadır. Tahsil bakımından ise teşkilatın dörtte biri ortaöğretim (İHL ve diğer lise), yarısı önlisans (İlahiyat Ön lisans ve diğer), kalan dörtte biri de lisans (İlahiyat ve diğer) seviyede öğrenime sahip durumdadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak “**Din Hizmetleri**” sınıfında Vaiz, Murakıp, Kur'an Kursu Öğreticisi, İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım'lar yer almaktadır. Müftü, Müftü Yardımcısı, Şube Müdürü vb. görevler ise “**Genel İdare Hizmetleri**” sınıfında yer almakta, sevk ve idare açısından din hizmetleriyle bağlantılı olmaktadır. Görev mahallinin cami olması yanında İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım mevcudunun, toplam personele oranı (3/4) düşünüldüğünde din görevlisi denildiğinde bunların akla gelmesi son derece anlamlı olmaktadır.

Din görevlileri rol kazanım ve rol kullanım sürecinde **DİB** ve **MEB** bünyesindeki çeşitli kurumlarda eğitim görmekte ve burada elde ettiği yeterlikle mesleğini icra etmektedir. Toplumun din görevlisi hakkındaki algısı/kanaati/yargısı diyebileceğimiz toplumsal bakışın ortaya çıkmasında onun mesleki alan, eğitim-öğretim ve genel kültür bakımından yeterlik durumu en temel belirleyici unsurlar olmaktadır.

Din görevlisi genellikle mesleğe giriş öncesi **Kur'an Kursu**'na giderek Kur'an öğrenmekte/hafızlık yapmakta, sonra **İHL**'ne gitmekte yine mesleğe intisaptan hemen öncesinde ya da sonrasında **İlahiyat** (önlisans/lisans) tahsili yapmakta ve görevi boyunca da eğitim merkezlerinde ya da mahallinde defalarca hizmet içi eğitimlere çağrılmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu aşamaların herhangi birinde Kur'an-ı Kerim ve Arapça bilgisi yeterli düzeyde alınmamışsa ilerleyen süreçte görevlinin katılacağı bütün eğitim organizasyonu söz konusu eksikliği telafi etmekle geçmekte, çoğunlukla da istenen düzeyde bir yetkinlik sağlanamamaktadır.

Toplumsal işlevi bakımdan odak noktada bir kimliğe sahip olan din görevlisi çeşitli açılardan **araştırma** konusu olması gerekirken bu konudaki çabalar henüz yenidir. Kurum dışı çalışmaları bir tarafta tutalım, kurumca yakın zamanlara kadar personelin görev tanımlarından öte bir çalışma yapılmamıştır.

Bu noktada teşkilatça yapılan çalışmalardan birisi olarak “kurumun şu an nerede bulunduğu, ileride nerede olmak istediği, buraya nasıl ulaşılacağı, gelişmelerin nasıl ölçüleceği ve yol haritasının nasıl olacağı”na ilişkin ciddi bir araştırma sonucu hazırlanan “**Stratejik Plan**” konumuzla alakalı önemli bulgulara sahiptir. Bu çalışma hem personelin hem de halkın mümkün olduğunca kuruma (dolayısıyla sunulan hizmete ve bunu sunan din görevlisine) bakışını ortaya koymuştur. Hem bu çalışma hem de kurum dışı yapılan diğer çalışmalara göre **toplumumuzda din görevlisine bakışla ortaya çıkan genel tablo** şu şekildedir:

Başkanlığın araştırmasında, Başkanlık **hizmetlerinin önem sırasına göre tespitinde** görevliler; cami hizmetleri, eğitim hizmetleri ve cami dışı din hizmetlerini diğerlerine göre öncelerken halk da cami dışı hizmetleri ilk sıraya koymuştur. Diğer araştırmalarda elde edilen sonuçlara göre de din görevlileri cami içi din hizmetiyle burada sunduğu eğitim hizmetini meslekte bulunma sebebi olarak görmekte ve bu kendi performans kriterlerini de bu konulardaki başarı ya da başarısızlığın bağlamaktadırlar. Halk ise cami ve eğitim hizmetlerini kanıksadığı ve zaten yapılmak zorunda olan bir husus olarak gördüğü için ve cami dışı sunulan din hizmeti, görevlileri artı bir çaba sarfetmek zorunda bıraktığı için bu hizmet diğerlerine göre öncelemiş durumdadır.

Başkanlığın araştırmasında, din görevlileri **başkanlığın temel değerlerinin tespitinde** de “ahlakilik”, “güvenilirlik” ve “birleştiricilik” unsurlarına ilk üç sırada yer vermiştir. Diğer araştırmalarda da benzer hususlara vurgu yapılmış ahlakilik hep ilk sıralarda yer almıştır.

Başkanlığın araştırmasında, din görevlileri **kurumun güçlü yönlerini tespit ederken** “görevlilerin toplumda saygın bir yerinin olması”, “toplumun ortak değeri olan din alanında hizmet veriyor olması” ve “personelin eğitim seviyesinin yükseliyor olması”na ilk üç sırada yer vermiştir. Diğer araştırmalarda da özellikle görevlilerin kendi tutum ve davranışları sebebiyle saygınlık kaybettiğinin altı çizilirken buradakinin aksine görevlilerin eğitim seviyelerinin düşüklüğüne dikkat çekilmiştir. Araştırmaların tarih olarak eski oluşunun bunda etkisi olduğu kanaatindeyiz.

Başkanlığın araştırmasında vatandaşlar kurumun güçlü yönlerini tespit ederken “halkla iç içe olarak iyi ilişkiler geliştirmesi”, “birleştirici ve kuşatıcı politikalarla toplumun birlik ve beraberliğine katkı sağlaması” ve “yönetim ve kurumsal yapısının güçlü olması, gelişim, değişim ve yeniliğe açık olması”na ilk üç sırada yer vermiştir. Diğer araştırmalarda din görevlisinin buradaki vasıflarının önemine dikkat çekilmiş ancak kurumsal yapının burada ifade edildiği kadar güçlü görüldüğü algısına rastlanmamıştır. Bunda diğer araştırmaların birçoğunun Başkanlığın son teşkilat kanununun çıkmasından önceki tarihlerde yapılmış olmasının etkisi olduğu kanaatindeyiz.

Başkanlığın araştırmasında din görevlileri **kurumun zayıf yönlerini** belirtirken “personelin özlük haklarının yetersiz olması”, “personel arası iletişimin zayıf olması”, “lojman imkânlarının sınırlı olması”na ilk üç sırada yer vermiştir. Diğer araştırmaların tamamı bunu desteklemektedir.

Başkanlığın araştırmasında görevliler “**başkanlıktan beklentilerin neler olduğu**” konusundaki açık uçlu soruya “atama ve nakillerle görevlendirmelerin objektif kriterlere bağlanması”, “hizmet sınıfları arasındaki farkın kaldırılarak tüm personelin özlük haklarının iyileştirilmesi”, “merkez teşkilatı ile taşra teşkilatı arasında irtibatın güçlendirilmesi” ve “sosyal imkânların artırılması (lojman, misafirhane ve diğer tesisler)” taleplerini daha çok dile getirmişlerdir. Diğer araştırmalarda elde edilen sonuçların tamamı bunu desteklemektedir.

Başkanlığın araştırmasında vatandaşlar **geliştirilmesi gereken yönlerle** ilgili olarak da “başkanlıkta kurumsal gelişim ve değişimin yeterli olmaması”, “kitle iletişim araçları ve teknolojinin hizmet sunumunda yeterince kullanılmaması.” ve “kendi radyo ve televizyonunun olmaması”nı ilk sıralarda dile getirmişlerdir. Diğer araştırmalarda çıkan sonuçlar büyük oranda bu verileri desteklemektedir.

DİB belli görevlerde bulunan personele ilişkin **yeterlik düzeylerini** tespit edebilmek amacıyla 2004 yılında bir çalışma başlatmış ve bunu uygulama sonuçlarına göre 2010 yılında güncellemiştir. Müftü, eğitim görevlisi, vaiz, din hizmetleri uzmanı, eğitim uzmanı, Kur’an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin

kayyım için ayrı ayrı olmak üzere her bir görev alanı için “**Alan Yeterlikleri**”, “**Eğitim-Öğretim Yeterlikleri**” ve “**Genel Kültür Yeterlikleri**” belirlemiştir.

DİB söz konusu yeterlik üzerine akademik düzeyde ilgi gösterip bunları yayımlasa da -gözlemlerimiz çerçevesinde- bu çalışmadan yeterlikleri tespit edilmiş personelin ve bunları takip durumundaki idarecilerin detaylı şekilde haberdar olduklarını söylememiz mümkün değildir. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir ki halkın görevlilerle alakalı yeterlik düzeyi beklentisi, Başkanlıkça tespit edilen yeterlik düzeyinin çok çok altında olup, neticede bu durum cemaatin dini bilgi seviyesi ve dindarlık anlayışıyla yakından alakalı bir konudur.

Türk toplumunun **din görevlisinin sunduğu hizmetler** hakkındaki bakışını (algısı, idraki, kanaati) cami merkezli ve sosyo-kültürel içerikli din hizmetleri olarak iki başlık altında incelemeye çalıştık. Bunlardan **imamet** ve ancak kendisiyle namazın ikame edildiği **Kur’an tilaveti** konusunda hem görevlilerin hem de halkın bakışı daha çok olumsuz yöndedir. Bunun birçok sebebi olmakla beraber özellikle okuyucunun bir takım kişisel yatkınlığı (ses güzelliği, terennüm, musiki bilgisi) yanında özel gayret gerektiren bir hususiyet taşımasıdır. Bu husus ilk olarak “fem-i muhsin” olarak ifade edilen güzel okuyuşa sahip bir üstat rehberliğinde talim edilmediğinde, ilerleyen süreçteki kurslar ve seminerlerde ancak bir noktaya kadar yetkinlik sağlanabildiği gözlemlenmektedir.

Yine **camii merkezli bilgilendirme faaliyetleri** içerisinde yer alan **hutbe** irad edilmesi çoğunlukla kağıttan okunması sebebiyle görevlinin çok zorlanmadığı ancak hazırlanmasında ve sunumda yapılan hatalara (ihtiyaca göre konu seçimi, mesaj içerme, dilde sadelik ve üslupta akıcılık...) baktığımızda ise bunun öneminin henüz idrak edilmediği (ki Başkanlık istatistiklerine göre, bir Cuma vaktinde yaklaşık 20 milyon kişinin bunu dinlediği ve bu kişilerin de etki alanındaki aile ve arkadaş çevresi hesap edildiğinde muazzam bir kitleye ulaşılabildiği) görülmektedir.

Hem halk hem de din görevlilerince çoğunlukla yetersiz görülen hususlardan biri olarak **vaaz**, yıllarca Müftü ve Vaizler tarafından merkezi sistem marifetiyle yapılmış ve bu durum görevlileri söz konusu hizmetin icrasında geri bırakmış, adeta korkulan bir alan olarak karşılıklarına çıkmıştır. Bu sonuçta diğer etkenler ise çoğunlukla ifade

edildiği gibi din görevlilerinin daha çok belli konularda okuma yapmaları ve pratik eksikliği olarak görünmektedir.

Kur'an öğretimi ve cami dersleri ise din görevlilerince pedagojik formasyon eksikliğinin belirtildiği bir husus olsa da, halkın din görevlilerini başarılı gördüğü bir husustur. Bunun sebebi de kanaatimizce kanıksanan cami içi hizmetlerin dışında gayret gerektiren bir hususiyet olarak cemaatçe müşahede edilmesidir.

Din görevlilerinin **cami dışında sunduğu hizmetlere** bakıldığında bunların mesai mefhumunu kaldıran ve insanların doğumundan ölümüne kadar iyi gününde/kötü gününde yanlarında olmayı gerektiren hususlar olduğu görülmektedir. Bunlar; isim koyma, sünnet, askere uğurlama, nişan ve nikah, hac ve umre, cenaze vb. sebeplerle düzenlenen merasimlerdir. Bu konularda halk genel olarak din görevlilerinden memnun görünmekle birlikte bu merasimlerin icrası gözlemlerimizce kalıplaşmış bir tarzda devam etmekte ve çoğu kez ilgili konuda mesaj vermekten uzak olmaktadır.

Yapılan araştırmalar ve ilgili literatür çerçevesinde **din görevlisinde bulunması gereken vasıflara** baktığımızda bunların din görevlilerinin şahsı, hizmet stratejisi ve halkla ilişkilerle alakalı olduğunu görüyoruz. Bunlardan en çok tekrar edilenler: Adanmışlık, affedicilik, ahlaklı olmak, alçak gönüllü olmak, Allah rızasını gözetmek, azim ve sabırlı olmak, basiretli olmak, bilgili ve kültürlü olmak, cömertlik, dert sahibi olmak, dua etmek, dürüst olmak, fedakarlık, göreve bağlılık, güzel bir okuyuşa sahip olmak, hoşgörülü olmak, ihlaslı olmak, iradeli olmak, karakter sahibi olmak, kolaylaştırmak-zorlaştırmamak, menfaatçi olmamak, merhametli olmak, model insan olmak, muhatabı dinlemek, mütevazı olmak, mütevekkil olmak, nezaketli olmak, olgun davranmak, sabır, samimiyet, sempatiklik, sevgi ve saygılı olmak, sorumluluk duygusu taşımak, tatlı dilli güler yüzlü olmak şefkatli olmak, ümitvar olmak, yumuşak huylu olmak.

Din görevlisinde bulunmaması gereken vasıflara gelince bunların din görevlisi karakteri ile asla uyuşmadığı görülmektedir: İlmiyle amel olmamak, meselenin ehemmiyetini kavrayamamak, halktan ve sosyal hayattan kopuk yaşamak, namaz kıldırma haricinde bir şey yapmamak, ticaretle uğraşmak, gençlerden ziyade

yaşlılarla vakit geçirmek, maddiyatçı olmak, kılık kıyafetine dikkat etmemek, sigara içmek, siyaset yapmak, görev yerinin temizliğine önem vermemek, bilmişlik taslamak, eş ve çocukları dinden uzak olmak, gereksiz yere konuşmak, çocuklara sert davranmak, eğlenceli yerlere gitmek, şans oyunları oynamak... şeklinde sıralanan vasıflar din görevlisinde bulunmaması gereken vasıflar olarak ifade edilmektedir.

Araştırmada varılan sonuçlar genel olarak incelendiğinde araştırma hipotezlerinin genel anlamda doğrulandığı ortaya çıkmıştır.

Ulaşılan bu sonuçlardan sonra toplum katmanlarında karşılık bulacak bir din hizmeti ve etkili bir din görevlisi imajı için şu hususları değerlendirmiş bulunmaktayız:

- 1- Din görevlileri ve idari konumda bulunanlar kendileriyle alakalı olarak kurum içi ve kurum dışı **araştırmalara/çalışmalara** ilgi göstermelidir. Zira kendisi için tespit edilmiş yeterlik düzeyi ya da kurumunun ileriki yıllara ilişkin stratejik planı hakkında gerekli malumatı olmayan bir görevlinin vizyonu her zaman tartışmaya açık olacaktır.
- 2- DİB'na eleman yetiştiren kurumların dersleri/eğitim programları bu kurumlarla yapılacak ortak çalışmalarla din hizmeti bağlamında yeniden gözden geçirilmelidir. İHO ve İHL öncesi hazırlık mahiyetinde en az bir yıl sadece **K.Kerim, Arapça ve Temel Dini Bilgiler** üzerine yoğunlaşmalı ve bu dersleri verecek eğitimciler özel olarak seçilmelidir. İlahiyat fakültelerinde de din hizmetine yönelik (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ilk örneği görülen **Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları** vb.) bölümler açılmalı veya sonlara doğru bir dönem sadece bu derslere yoğunlaşılmalı, en azından sertifika programı düzenlenmelidir.
- 3- İmam-Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi ile ortak çalışmalar yapılarak öğrencilere camiler ve Kur'an kurslarında formatör görevliler rehberliğinde **Tashîh-i Hurûf** düzeyinde K.Kerim derslerine katılma fırsatı sunulmalı, uygulamalar yaptırılmalı ve bu vesileyle cami ve müştemilatıyla haşır neşir olmaları sağlanmalıdır.
- 4- İl Müftülükleri bünyesinde **AR-GE** (Araştırma Geliştirme) birimleri oluşturularak personelin eğitim düzeyini artıracak çalışmalar yapılmalıdır.

Bu birim vasıtasıyla personelin öğrenim durumları tespit edilerek (ülkemizde gittikçe yaygınlaşan ve iyi sonuçlar alınmaya başlanan uzaktan eğitim sistemiyle) çeşitli üniversiteler bünyesinde açılan **sınavsız ikinci üniversite** kapsamında (İlahiyat, Edebiyat, Tarih, Felsefe, Sosyoloji vb.) çeşitli ön lisans ve lisans bölümleriyle ilerleyen süreçte lisansüstü bölümlere yönlendirme yapılmalıdır. Mevcut herhangi bir programda okuyanlar için de çalışma grupları oluşturulmalıdır.

- 5- Başkanlıkça din hizmetini ve din görevlisini çeşitli yönlerden ele alan **çalıştay** benzeri atelye çalışmalarının faydalı olduğu ve ilgi gördüğü muhakkaktır. Ancak buralara her il düzeyinden ancak bir ya da birkaç kişi katılmakta, diğerlerinin ise çoğu kez çalıştaydan ve sonucundan haberi olmamaktadır. Bu itibarla söz konusu çalıştayların Başkanlığın takibinde taşrada da yapılması önem arz etmektedir. Bu çalıştaylar yukarıda bahsettiğimiz AR-GE birimi tarafından organize edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acuner, H. Yusuf ve Osman Artan, “Din Görevlilerinin Problemleri Üzerine Bir Araştırma (Van Örneği)”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 2, Ankara, 2008.
- Akpınar, Ali, “Cami Merkezli Din Hizmeti Verenlerde Görülen Bazı Eksiklikler ve Bunların Giderilmesine Yönelik Teklifler”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Cilt: 2, Ankara, 2007.
- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin, Kur’an-ı Kerim Meali (Fatıha Suresi), *Diyanet İşleri Başkanlığı*, Ankara, 2005.
- Altuntaş, Halil, “Sosyal Açılımlı Din Hizmeti”, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 214, 2008.
- Apaydın, Yunus ve M. Akif Aydın ve Ali Bardakoğlu ve Mustafa Çağrıcı, *İlmihal II*, TDV, İstanbul 2000.
- Apaydın, Yunus, “Namaz”, *İlmihal (İman ve İbadetler)*, Cilt: 1, İSAM, İstanbul, 1998 .
- Atar, Fahrettin, “Namaz”, *İslam İbadet Esasları*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010.
- Avcı, Casim (Editör), *Son Peygamber Hz. Muhammed*, İSAM, İstanbul, 2008.
- _____, Casim, “İslâm’ın Mekke Dönemi”, *İlk Dönem İslam Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2010.
- _____, Casim, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011.
- Aydın, Mustafa, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, Açılım Kitap, İstanbul, 2011.
- Ayhan, Halis, “İlahiyat Fakültesi” md., *DİA*, Cilt: 22, TDV Yay., İstanbul, 2000.
- Ayhan, Halis, “İmam-Hatip Lisesi” md., *DİA*, Cilt: 22, TDV Yay., İstanbul, 2000.
- Beydilli, Kemal, “İmam” md., *DİA*, Cilt: 22, TDV Yay., İstanbul, 2000.
- Bilmen, Ö. Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Bulut, Mehmet, “Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler”, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt:

- 41, Sayı: 3, 2005.
- _____, Mehmet, “Din Görevlisi Yetiştirme Sorunu ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na Eleman Yetiştiren Kurumlar Olarak İmam-Hatip Okulları”, *II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yay., Ankara, 2003.
- Buyrukçu, Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, TDV Yayınları, 2005, Ankara.
- Canbulat, Mehmet, “Va’z” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- Cebeci, Suat, “Mili Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi”, *Akademik İncelemeler*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2008 .
- _____, Suat, *Dini Danışma ve Rehberlik*, DİB Yayınları, Ankara, 2012.
- Cengil, Muammer, “Din Görevlileri ve Kur’an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1.
- Cilacı, Osman, “Vaaz” md, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000.
- Çağrııcı, Mustafa, “Din Görevlileri: Toplumdaki Yeri, Görevi ve Eğitimi”, *Sosyal ve Ferdi İşlevleri Açısından Namaz ve Cami*, İstanbul, 2009.
- Çekin, Ahmet, “Mesleki Yeterlik ve Beklenti Yönüyle Din Görevlisi-Cemaat İlişkisi”, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt 47, Sayı 1, 2011.
- Çetin, Abdurrahman, “*Hitabet ve İrşad*”, Emin Yayınları, Bursa, 2008.
- _____, Abdurrahman, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2010.
- Çorak, A.Harun, “*Din Görevlilerinin Verimliliğini Engelleyen Psikososyal Etkenler: İstanbul Örneği*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Dağcı, Tahir, “*Kırsal Kesimde Görev Yapan Din Görevlilerinin Sorunları (Akşehir, Ilgın Ve Doğanhisar Örneği)*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.
- Demir, Ömer ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Demirel, Özcan ve Zeki Kaya, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara, 2012.
- DİB Stratejik Planı 2012-2016.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1988.
- Doğan, Recai ve Nurullah Altaş ve Remziye Yılmaz, *Din Bilimleri I*, Ankuzem,

- Ankara, 2005.
- El Kardavi, Yusuf, *Sosyal Hayatta İslami Terbiye*, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Er, İzzet, "Hademe-i Hayrattan Din Görevliliğine", *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 202, Ekim-2007.
- Erbaş, Ali (Editör), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.
- Erdiç, Şaban, "*Din Görevlilerinin Sosyoekonomik ve Kültürel Tabanı (Antalya İli Örneği)*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.
- Erul, Bünyamin ve Ekrem Keleş, *Hacçı Anlamak*, DİB, Ankara, 2012.
- Erul, Bünyamin, "Hac: Evrensel Buluşma ve Kutsala Yolculuk", *İslam'a Giriş*, DİB, Ankara, 2007.
- Fikret Karaman, "İrşad" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- Genç, Adem, "*Din Görevlilerinin Halkla İlişkileri (Suşehri ve Akıncılar Örneği)*", Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2004.
- Gül, Hayrettin, "*Sosyokültürel Açından Din Görevlilerinin Toplumdaki İmajı (Kayseri/ Kocasinan Örneği)*", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Gündüz, Şinasi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yayınları, Ankara, 2007.
- Hafızlık Eğitimi Programı-2010, DİB.
- Harman, Ömer Faruk, "Din ve Mahiyeti", *İlmihal (İman ve İbadetler)*, Cilt: 1, İSAM, İstanbul, 1998.
- Hızlı, Mefail ve Halid Erboğa, "Şeyhülislâm" md., *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000.
- _____, Mefail, "Eğitim-Öğretim Kurumları", *İslam Kurumları ve Medeniyeti*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.
- İhtisas Eğitim Programı, DİB, 2013.
- İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB, Ankara, 2011.
- Karagöz, İsmail, "Cami ve Din Görevlileri", *Diyanet Dergisi*, Sayı:178, 2005.
- _____, İsmail, *Kürsüden Öğütler*, DİB, Ankara, 2007.
- _____, İsmail, *Kur'an'dan Öğütler*, TDV, Ankara, 2010.
- Karahan, Ahmet Hamdi, "*Türk Toplumunda İmam İmajı: İstanbul Örneği*",

- Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Karakaş, Nurullah, “*Emekli Din Görevlilerinin, Cami Hizmetleri ve Görevlilerine Bakışı (Eskişehir İli Örneği)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2011.
- Karaman, Fikret, “Hulefâ-i Râşidîn md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- _____, Fikret, “Tebliğ md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- Kaya, Mevlüt ve Bayramali NAZIROGLU, “Din Görevlilerinin Mesleki Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26-27, 2008.
- Kayadibi, Fahri, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, DİB Yay., Ankara, 2000.
- Kaymakcan, Recep (Koordinatör), *Din Eğitimi I (Ders Notu)*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2008.
- Komisyon, *Din Görevlisi El Kitabı*, DİB, Ankara, 1998.
- Komisyon, *Minberden Öğütler*, DİB, Ankara, 2007.
- Komisyon, *Cenaze Hizmetleri Rehberi*, DİB, Ankara, 2008.
- Komisyon, *Hitabet ve Mesleki Uygulama*, MEB, Ankara, 2012.
- Komisyon, *Fıkıh*, MEB, Ankara, 2013.
- Komisyon, “*Ortaöğretim Ekonomi Ders Kitabı*” MEB Yayınları, Ankara, 2014.
- Köylü, Mustafa, “*Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1989.
- _____, Mustafa, “Din Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler”, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt:29, Sayı: 3.
- Kurt, Abdurrahman, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, Bursa, 2008.
- Kurt, Hasan, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, ankuzem, Ankara, 2005.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “İmam” md., *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2000, Cilt: 22, ss. 178-179.
- Mersin, Yunus, “*Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Ozan, Ömer, “*Din Görevlisinin Toplumsal İmajını Etkileyen Faktörler (Samsun*

- Örneği*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.
- Önkal, Ahmet, *Rasûlullah’ın İslam’a Davet Metodu*, Esra Yayınları, Konya, 1992.
- ÖZ, Mehmet ve Mehmet Ali ÜNAL ve Fahri UNAN “Merkez Teşkilatı/Maliye, İlmiye ve Adliye”, *Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatı*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Özdemir, Şuayip ve Abdurrahman Güneş ve Rahime Kavak, “Göreve Yeni Başlayan Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri”, *Hikmet Yurdu*, Cilt: 5, Sayı: 10, Yıl: 2012.
- Özkorkmaz, Mehmet, “Toplumdaki Din Adamı Profili Ve Toplumun Din Görevlilerinden Beklentileri”, *Yecder III. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Tebliğleri*, İstanbul, 2012.
- Özmel, İsmail, “Kayım” md., *DİA*, Cilt: 25, TDV Yay., İstanbul, 2000.
- Paçacı, İbrahim, “Halife md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- _____, İbrahim, “Hutbe” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- _____, İbrahim, “İmam” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- _____, İbrahim, “Müezzin” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- _____, İbrahim, “Müftü” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- _____, İbrahim, “Nikah” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara, 2006.
- Sakallı, Talat, “Hatib” md., *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Sarı, M. Ali, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 24, 1988.
- Sarıçam, İbrahim, *İlk Dönem İslam Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2002.
- Sevinç, Abdullah, *Din Hizmetinde Başarının Esasları*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996.
- Şentürk, Habil, “İmam-Hatiplerin Din Hizmetlerinde Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Yolları (Isparta Örneği)”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, Cilt: 2, 2008.
- Şentürk, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, DİB, Ankara, 2007.
- Taş, Kemalettin, *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*, İz Yay. İstanbul, 2002.
- Tatlılıoğlu, Durmuş, “Din Görevlilerinin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Sosyolojik Bir

Yaklaşım (Sivas İli Örneği)”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1989.

TDK Büyük Türkçe Sözlük.

Topaloğlu, Bekir, “İrşad” md., *DİA*, Cilt: 22, TDV Yay., İstanbul, 2000.

Turgay, Nureddin, “Terbiye” md., *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2000.

Tümer, Günay, “din” md. *DİA*, Cilt: 9, TDV Yay., İstanbul, 2000.

Uygun, Hamdi, “*Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1992.

Ünver, Mustafa, “Kur’an Ekseninde Din Görevlisinin Dikkate Alması Gereken Hususlar”, *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 41, Sayı: 3, 2005.

Yaman, Ahmet (Editör), *İslam İbadet Esasları*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2012.

Yeni Şafak, 30 Haziran 2011.

Yıldız, Hakkı Dursun (Redaktör), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, Cilt: 2, 3, İstanbul, 1992.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbasiler” md., *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, Cilt: 1.

Yıldız, M. Cengiz, “*Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1999.

Yılmaz, H. Kamil, “Din Adamı Algısında İdeal Model”, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, Ankara, 2009.

Yiğit, İsmail, “Emeviler” md., *DİA*, Cilt: 11, TDV Yay., İstanbul, 1995.

Zengin, Mahmut, Modern Dünyanın ve Türkiye’nin Gelişen Şartları Bağlamında Din Görevlilerinin Yeterlikleri” *Yecder II. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul, 2011.

İnternet Siteleri

<http://eogrenme.anadolu.edu.tr>

<http://gumuskalemler.com>

<http://kurullar.home.uludag.edu.tr>

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr>

<http://otmg.meb.gov.tr>
<http://remzikilic.com>
<http://samil.ihya.org>
<http://ttkb.meb.gov.tr>
<http://turkoloji.cu.edu.tr>
<http://uzem.ankara.edu.tr>
<http://www.anlayis.net>
<http://www.ataaof.edu.tr>
<http://www.deu.edu.tr>
<http://www.diyamet.gov.tr>
<http://www.imamhatipokullari.org>
<http://www.mevzuat.gov.tr>
<http://www.tdk.gov.tr>
<http://www.turkiyegazetesi.com.tr>
<https://kurul.diyamet.gov.tr/>

ÖZET

“Türk Toplumunda Din Görevlisine Bakış” başlıklı bu çalışma, iki ana bölüm ve bunların alt başlıkları ile giriş ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Birinci bölümde din görevlisiyle ilgili kavramlar, tarihi süreçte ve günümüzde kurumsallaşma ve hizmet sunan din görevlileri ile rol kazanım sürecinde din görevlisi yetiştiren kurumlar incelenmiştir.

İkinci bölümde ise din görevlisine bakışı ortaya çıkaracak; kurum içi ve kurum dışında yapılan çalışmalar, görevlilerce camide ve cami dışında sunulan hizmetler, din görevlisinin vasıfları ve yaşadığı problemler üzerinde durulmuştur.

ARŞİV Kayıt Bilgileri

Tezin Adı	: Türk Toplumunda Din Görevlisine Bakış
Tezin Yazarı	: Şükrü YILDIZ
Tezin Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Sinan YILMAZ
Tezin Konumu	: Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	: 31.08.2015
Tezin Alanı	: Sosyoloji
Tezin Yeri	: KBÜSBE-KARABÜK
Anahtar Sözcükler	: Din Görevlisi, Din Görevlisi Algısı, Din Hizmeti, Diyanet İşleri Başkanlığı

ABSTRACT

This study titled “Outlook on Religious Officials in Turkish Society” is made up of two main chapters, subchapters, introduction and conclusion.

In the first chapter, terms concerning the religious official, religious officials who have served, institutionalization today and in the past and institutions which educate religious officials are analyzed.

In the second chapter, in-house and other studies which will uncover the outlook on the religious officials, services offered to officials in and out of the mosque, the features of an official and the problems he encounter are handled.

ARCHIVE Information

Name	: Outlook on Religious Officials in Turkish Society
Writer	: Şükrü YILDIZ
Advisor	: Ass. Prof. Sinan YILMAZ
Position	: Masters
Date	: 31.08.2015
Subject	: Sociology
Place	: KBÜSBE-KARABÜK
Key Words	: Religious official, Outlook on Religious Officials, Religious Service, Directorate of Religious Affair

ÖZGEÇMİŞ

1971 yılında Kastamonu/Çatalzeytin’de doğdu. İmam-Hatip Lisesi’ni Karabük’te bitirdi ve aynı yıl mesleğe Kur’an Kursu Öğrt. olarak başladı (1990). Anadolu Üniversitesi AÖF “Sosyal Bilimler” ve “İlahiyat” önlisans bölümlerini bitirdi. Askerlik vazifesini Amasya ve Sırnak-İdil’de yaptı (1999). Fransa’nın Nantes şehrinde “din görevlisi” olarak görev yaptı (2003-2007). Bu esnada “Okyanus” isimli bir dergi çıkardı ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans tamamladı (2007). Yurt dışı dönüşü "Tashih-i Huruf Kursu"nu bitirdi. "Pedagojik Formasyon” eğitimi aldı. Hizmetiçi eğitim kurslarında ve seminerlerde formatör/rehber öğretici olarak görev aldı. Kurumsal olarak radyo ve televizyonlarda programlar yaptı. Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER’le birlikte “Yaygın Din Eğitim Sempozyumu”nda sunulmuş bir tebliği bulunmaktadır. (Aile İrşad Bürolarının Aktif Kullanımına Yönelik Bir Öneri, DİB, 30 Mart-1 Nisan 2012, ss. 413-435.) Kur'an Kursu Uzman Öğrt.’ni kazandı. Evli ve üç çocuk babasıdır.